MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA

STUDENTĖS JULIJOS KVASYTĖS

TEISĖS IR POLICIJOS VEIKLOS STUDIJŲ PROGRAMA

SISTEMINIS SMURTAS PRIEŠ MOTERIS ARTIMOJE APLINKOJE: ATPAŽINIMO IR ĮRODINĖJIMO PROBLEMOS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: dr. S. Justickaja

... ...

(parašas)

Darbo autorius: J. Kvasytė

... ...

(parašas)

Kaunas, 2021

TURINYS

ĮVADAS 3

1. SISTEMINIO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE TEORINĖS APIBRĖŽTYS 6

1.1 Artimos aplinkos samprata 6

1.2 Sisteminio smurto sąvoka 8

1.3 Sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje pasireiškimo ypatumai 13

2. REGISTRUOJAMŲ PRANEŠIMŲ DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE DINAMIKA 2004 -2020 M. 18

3. SISTEMINIO SMURTO ATPAŽINIMĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI BEI KVALIFIKAVIMO YPATUMAI 22

3.1 Sisteminio smurto atpažinimą įtakojantys veiksniai 22

3.1.1 Visuomenės požiūris į smurtautojo portretą 22

3.1.2 Visuomenės požiūris į smurtą patiriančias moteris 24

3.2. Sisteminio smurto kvalifikavimo ypatumai 25

4. TYRĖJŲ IR SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRO ATSTOVŲ NUOSTATŲ Į SISTEMINIO SMURTO PRIEŠ MOTERIS ARTIMOJE APLINKOJE ATPAŽINIMO IR ĮRODINĖJIMO PROBLEMAS TYRIMAS 27

4.1 Tyrimo metodologija 27

4.2 Tyrimo rezultatai 30

4.2.1 Klaipėdos AVPK tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus nuostatos į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas 30

4.2.2. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro specialistų nuostatos į sisteminio smurto atpažinimo ir įrodinėjimo problemas 45

IŠVADOS 51

LITERATŪROS SĄRAŠAS 53

PRIEDAI 56

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA 68

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA 70

ĮVADAS

Baigiamojo darbo temos naujumas ir aktualumas: Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2019 m. dėl smurto artimoje aplinkoje buvo užregistruotas 7691 nusikaltimas, tai sudarė 16,2 proc. visų užregistruotų nusikaltimų. 8 iš 10 dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimo aukų 2019 m. buvo moterys, iš jų 79,2 proc. nukentėjo nuo intymaus partnerio. [1] Kartu reikėtų įvertinti tai, kad smurtas artimoje aplinkoje pasižymi dideliu latentiškumu, t.y. nukentėję asmenys ne visada linkę pranešti apie patiriamą smurtą. Todėl sunku nustatyti tikrąją smurto prieš moteris artimoje aplinkoje padėtį Lietuvoje. Kalbant apie sisteminį smurtą, nustatyti jo mastą Lietuvoje yra dar sunkiau, kadangi nėra atskiro BK straipsnio, pagal kurį būtų taikoma atsakomybė būtent už sisteminį smurtą, todėl tokia statistika nevedama. Tyrėjai pastebi, jog moterys kurios patiria fizinį smurtą, dažnu atveju patiria ir sisteminį smurtą, tačiau sisteminio smurto atpažįstamumas ir įrodomumas yra problematiškas.

Nepaisant to, kad smurto artimoje aplinkoje samprata Lietuvoje analizuojama gan plačiai (pavyzdžiui, smurto artimoje aplinkoje problemas nagrinėjo: R. Jakštienė, Jatautas, K. Grinevičienė ir kiti), tačiau sisteminio smurto reiškinio analizei trūksta tyrėjų dėmesio. Praktikoje pasitaiko, kad asmenys atlikdami savo darbines funkcijas ir bendraudami su sisteminį smurtą patiriančiu asmeniu, negeba identifikuoti sisteminio smurto. Atliekant ikiteisminius tyrimus dėl smurto artimoje aplinkoje yra vadovaujamasi algoritmais, tyrimai pradedami po smurto artimoje aplinkoje fakto, surenkami įrodymai ir dažnu atveju smurtavęs asmuo yra nubaudžiamas, tačiau sisteminio smurto atvejai yra kur kas sudėtingesni, dažnu atveju nebūna išlikusių įrodymų, kas sąlygoja ikiteisminių tyrimų nutraukimą. Ši problema yra mažai išnagrinėta, trūksta mokslinių tyrimų, kuriais remiantis būtų galima identifikuoti, kas labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą. Konkrečiai autorių nagrinėjančių sisteminį smurtą nerasta, sąsajų su šia tema turintys autoriai: Lenore E. A. Walker analizuodama smurto artimoje aplinkoje temą, pateikia smurto ciklą, kuris yra susijęs su sisteminiu smurtu,[2] Emesson Dobash ir Russell Dobash analizavo sistemingai smurtaujančio asmens portretą.[3] Lietuvoje

1 „Smurtas artimoje aplinkoje“, Oficialios statistikos portalas, žiūrėta 2020 m. gegužės 5 d. https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=226411

2 Lenore Walker *The batered women sindrome*, New York: Springer publishing company, 2009. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~cin/Criticism%20of%20the%20Western%20Society%20&%20Civilization%20-%20Collection%205/Domestic%20Violence/Walker%20-%20The%20Battered%20Woman%20Syndrome%20(2009).pdf

3 Emerson Dobash ir Russell Dobash, “When men murder women“, Oxford University Press, 2015.

smurtautojo portretą analizavo Agnė Grušauskaitė.[4] Tam tikra informacija apie sisteminį smurtą yra prieinama Specializuotos kompleksinės pagalbos funkcijas atliekančių pagalbos centrų internetiniuose puslapiuose, kuriuose suteikiama informacija apie sisteminio smurto požymius, samprata, kaip jį atpažinti bei kur kreiptis pagalbos, tačiau mokslo darbų bei autorių, kurie nagrinėtų sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje temą, Lietuvoje pasigendama.

Tyrimo problema: Kas apsunkina sisteminio smurto prieš moterį artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą Lietuvoje?

Tyrimo objektas: sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje.

Tyrimo tikslas: atskleisti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas Lietuvoje.

Uždaviniai:

1) Atskleisti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje sampratą, pasireiškimo ypatumus.
2) Ištirti, kokią reikšmę sisteminio smurto artimoje aplinkoje prieš moteris atpažinimui turėjo 2011 m. priimtas LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas.
3) Nustatyti sisteminio smurto artimoje aplinkoje prieš moteris kvalifikavimo ypatumus bei atskleisti jo atpažinimą įtakojančius veiksnius.
4) Identifikuoti tyrėjų bei specializuotos pagalbos centro specialistų nuostatas į problemas, kurios labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą.

Ginamasis teiginys: Sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą įtakoja kompleksas visuomenėje vyraujančių nuostatų bei teisinio reguliavimo trūkumai.

Tyrimo metodai: teoriniai – mokslinės literatūros, teisės aktų analizė, apibendrinimas. Empiriniai: duomenų rinkimo metodai – pusiau struktūruotas interviu, anketavimas; duomenų analizės metodai – kokybinės turinio analizės metodas, kuris padeda struktūruotai analizuoti tyrimo metu gautus duomenis, nenukrypstant nuo interpretacijos tiriamųjų pateiktomis reikšmėmis; anketavimo metodu gautų turimo rezultatų analizė atlikta naudojantis

[4] Agnė Grušaiskaitė „Kokie vyrai smurtauja prieš savo žmonas, partneres, mylimąsias? Kaip juos atpažinti?“. Mano teisės, žiūrėta 2021 m. vasario 24 d., https://manoteises.lt/straipsnis/kokie-vyrai-smurtauja-pries-savo-zmonas-partneres-mylimasias-kaip-juos-atpazinti/

Microsoft Office Excel 2010 programa, skaičiuojant aritmetinius teiginių vertinimo vidurkius, juos lyginant, vizualizuojant.

Baigiamajame darbe naudoti teoriniai tyrimo metodai nagrinėjant mokslinę literatūrą, ja remiantis pateikiama smurto, kaip atskiro objekto samprata, jo formos, artimos aplinkos samprata, sisteminio smurto samprata, smurto prieš moteris artimoje aplinkoje masto dinamika 2010-2020 m., analizuojami veiksniai įtakojantys sisteminio smurto latentiškumą. Empirinio – kiekybinio tyrimo metodu anketavimu, apklausti Klaipėdos apskrities vyriausiojo policijos komisariato tyrėjai atliekantys ikiteisminius tyrimus trint tikslą atskleisti šio komisariato tyrėjų nuostatas į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas. Gauti rezultatai pateikiami grafine išraiška. Empirinio – kokybinio tyrimo metodu struktūruotu interviu, siekta atskleisti Specializuotos kompleksinės pagalbos centro specialistų nuostatas į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas. Tyrime dalyvavo du informantai, laikytini šios srities ekspertais – Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro darbuotojas bei Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro atstovas.

Darbo struktūra: pirmoje darbo dalyje aptariamos pagrindinės sąvokos susijusios su nagrinėjama tema. Antroje darbo dalyje analizuojama smurto artimoje aplinkoje prieš moteris paplitimo dinamikos pokyčiai 2004-2020 metais, kaip mastas keitėsi prieš įsiteisėjus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui bei po šio įstatymo priėmimo bei kokią įtaką tai turėjo atpažįstant sisteminį smurtą. Trečiojoje darbo dalyje analizuojami veiksniai įtakojantys sisteminio smurto atpažinimą bei kvalifikavimo ypatumai. Ketvirtojoje darbo dalyje apibendrinami atlikto empirinio tyrimo, kuriuo buvo siekiama nustatyti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas.

1. SISTEMINIO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE TEORINĖS APIBRĖŽTYS

Analizuojant smurto artimoje aplinkoje prieš moteris reiškinį, svarbu apsibrėžti teorinius aspektus, t. y. suvokti, kas yra artima aplinka, kokia yra jos samprata LR teisės aktuose, aptarti smurto sąvoka, jo formas bei prevencines priemones, kuriomis siekiama mažinti smurto mastą. Pirmiausia darbe bus pateikta artimos aplinkos samprata.

1.1 Artimos aplinkos samprata

Kiekvienas individas priskirdamas artimos aplinkos reiškinį sau gali interpretuoti įvairiai, priklausomai nuo jo psichologinės, emocinės brandos ir kitų asmenybę įtakojančių dalykų. Analizuojant artimos aplinkos reiškinį teisiniu aspektu yra konkrečiai įtvirtina, kas kiekvienam asmeniui sudaro artimą aplinką. Pagal teisės aktuose įtvirtiną artimos aplinkos sampratą yra kvalifikuojami nusikaltimai, kurie yra nukreipti prieš asmenis patenkančius į artimą aplinką. LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme 2 str. 1 d. yra įtvirtina artimos aplinkos sąvoka: „**Artima aplinka** – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį.“[5]

LR Baudžiamojo kodekso 140 str. 2 d. yra numatyta atsakomybė tam, kas sukėlė fizinį skausmą ar padarė nežymų sveikatos sutrikdymą savo artimajam giminaičiui arba šeimos nariui.[6] Pagal šį straipsnį į artimos aplinkos samprata įeina artimasis giminaitis ir šeimos narys. LR Baudžiamojo kodekso 248 straipsnyje yra išaiškintos sąvokos. Pagal šį straipsnį „**artimieji giminaičiai** yra tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, o nusikaltimą padariusio asmens **šeimos nariai** yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai.“[7] LR Baudžiamojo proceso kodekso 38 straipsnyje yra įtvirtintas kiek kitoks, platesnis, šeimos narių sąvokos apibrėžimas: „Asmens šeimos nariais laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas

5 „Lietuvos Respubikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“ Nr. XI-1425, 2011, LRS, žiūrėta 2020 m. gegužės 3 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.400334
6 „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“, LRS, žiūrėta 2020 m. spalio 11 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr
7 *Ibid*

asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, išlaikytiniai ar buvę sutuoktiniai.“[8] LR Baudžiamojo proceso kodeksas įtvirtina, kad šeimos nariai yra ir tie asmenys su kuriais LR civilinio kodekso nustatyta tvarka yra susitarta sudaryti santuoką bei išlaikytiniai ir buvę sutuoktiniai. Praktikoje pasitaiko nesutarimų dėl šeimos narių apibrėžimo LR Baudžiamajame bei Baudžiamojo proceso kodeksuose, kadangi pasidaro neaišku ar buvę sutuoktiniai laikytini šeimos nariai ir smurtas tarp tokių asmenų turėtų būti kvalifikuojamas kaip smurtas artimoje aplinkoje ar ne. Taip pat nėra nustatytas terminas, kiek laiko po santuokos nutraukimo asmenys turėtų būti laikomi šeimos nariais.

Vilniaus regiono apylinkės teismas 2018-10-12 nuosprendyje yra pasisakęs: “*BK 248 straipsnyje artima aplinka apibrėžiama siauriau nei Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje ir neapima buvusių sutuoktinių ir jų giminaičių. Siauresnis apibrėžimas lemia, kad esant smurto artimoje aplinkoje požymių, kuomet smurtauja pvz.- buvęs sutuoktinis ar jo/jos giminaitis, gyvenantis kartu su nukentėjusiuoju, BK 248 straipsnio nuostatos leidžia to asmens nelaikyti artimos aplinkos nariu. Todėl teismu praktikoje pabrėžiama, kad kvalifikuojant veiką pagal BK 140 straipsnio 2 dalį, negali būti taikomos sąvokos, apibūdintos Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, nes tos sąvokos neatitinka BK 248 straipsnyje nurodytas sąvokas, kurioms tik esant, veika gali būti kvalifikuota pagal BK 140 straipsnio 2 dalį.*“[9] Šiuo konkrečiu atveju, nagrinėjant baudžiamąją bylą pagal LR BK 140 str. 2 d., teismas nutarė perkvalifikuoti nusikalstamą veiką pagal LR BK 140 str. 1 d., kadangi buvę sutuoktiniai nelaikytini artimos aplinkos nariais. Šis pavyzdys įrodo, kad tarp teismų bei prokurorų kyla nesutarimų dėl nusikalstamų veikų kvalifikavimo šiuo aspektu, kuomet ikiteisminiai tyrimai atliekami dėl buvusių sutuoktinių smurtinių veiksmų.

Apibendrinant analizuotus teisės aktus galima daryti išvadą, kad artimos aplinkos sąvoka vienareikšmiškai ir konkrečiai apibrėžta nėra, skirtinguose teisės aktuose yra pateikiami ne vienodi apibrėžimai dėl kurių atliekant ikiteisminius tyrimus bei teisminio nagrinėjimo metu tarp proceso dalyvių kyla nesutarimai dėl nusikalstamų veikų kvalifikavo, kadangi būna remiamasi skirtingais teisės aktais. Apžvelgus aptartą informaciją, galima daryti prielaidą, jog artima aplinka prilygsta šeiminiams santykiams, kuomet asmenys veda bendrą ūkį.

8 „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas“, LRS, žiūrėta 2020 m. spalio 11 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20464/TAIS_130330

9 Baudžiamoji byla Nr. 1-1821-763/2018, E Teismai, Žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d. https://eteismai.lt/byla/46306405988909/1-1821-763/2018?word=artima%20aplinka

1.2 Sisteminio smurto sąvoka

Nagrinėjat sisteminio smurto problematiką svarbu suvokti kas apskritai tai yra. Tikslaus smurto apibrėžimo, kuriuo galėtume remtis nėra, skirtingi mokslininkai bei autoriai, nagrinėdami smurto temą, dažnu atveju pateikia skirtingus apibrėžimus. J. Jatautas smurtą aiškina kaip veiksmą, kylantį iš buitinio elgesio, kuris gali pasireikšti įvairiomis formomis, kaip pavyzdžiui žnaibymu, spjaudymu, stumdymu, spardymu, mušimu, deginimu, badymu ar net nužudymu bei kitomis formomis.[10] Pasak A. Mitchel smurtas pasireiškia tuomet, kai vienas asmuo kito asmens atžvilgiu naudoja priverstinę kontrolę[11]. K. Miškinis pateikia platesnį smurto apibrėžimą, anot jo smurtas yra ne tik fizinės, bet ir emocinės kančios, kurios pasireiškia šiurkščia prievarta bei visa tai daroma turint tikslą priversti smurto objektą kentėti ir jo atžvilgiu įgyti ypatingą galią, įgyti aukos paklusnumą, parsidavimą, nuolankumą, suteikti nemalonius išgyvenimus, ją sužaloti. [12] Šis K. Miškinio apibrėžimas nuo pirmų dviejų skiriasi tuo, kad smurtautojas, naudodamas smurtą prieš kitą asmenį daro tai planingai ir turėdamas tikslą, tik po to seka pasekmės atsiradusios dėl smurtinių veiksmų, kurios ne visada sutampa su turėtu tikslu. Taip pat smurtas gali būti laikomas kaip priemonė pademonstruoti stiprybę bei pranašumą prieš kitą asmenį. Atsižvelgiant į autorių pateiktus apibrėžimus galime prieiti išvados, kad smurtas yra aktyvūs veiksmai nukreipti į tam tikrą asmenį, turint tikslą jį kontroliuoti bei sukelti fizines ir (arba) emocines kančias.

Lietuvos respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme yra įtvirtintas smurto apibrėžimas: ”**Smurtas** – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.“ [13] Analizuojant šį smurto apibrėžimą matome, kad smurtas yra toks reiškinys, kuris visuomet aukai palieka tam tikrus padarinius, smurtą patyręs asmuo visais atvejais patiria žalą, kuri gali būti fizinė, materialinė arba neturtinė. Patiriama žala yra būtina sudedamoji dalis inkriminuojant smurtinį elgesį kaip nusikaltimą, kitaip tariant, kiekvienu atveju auka patirdama smurtą, patiria ir tam tikrą žalą, tai yra neatsiejami dalykai.

Lietuvos respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris įstatymas įtvirtina šiek tiek kitokį smurto apibrėžimą: „**Smurtas** – tai bet kokios rūšies veiksmai ar neveikimas, dėl kurių asmuo patiria arba gali patirti fizinę, psichinę, seksualinę, ekonominę, materialinę ar neturtinę ar kitą žalą, įskaitant grasinimą įvykdyti tokius veiksmus, prievartą arba

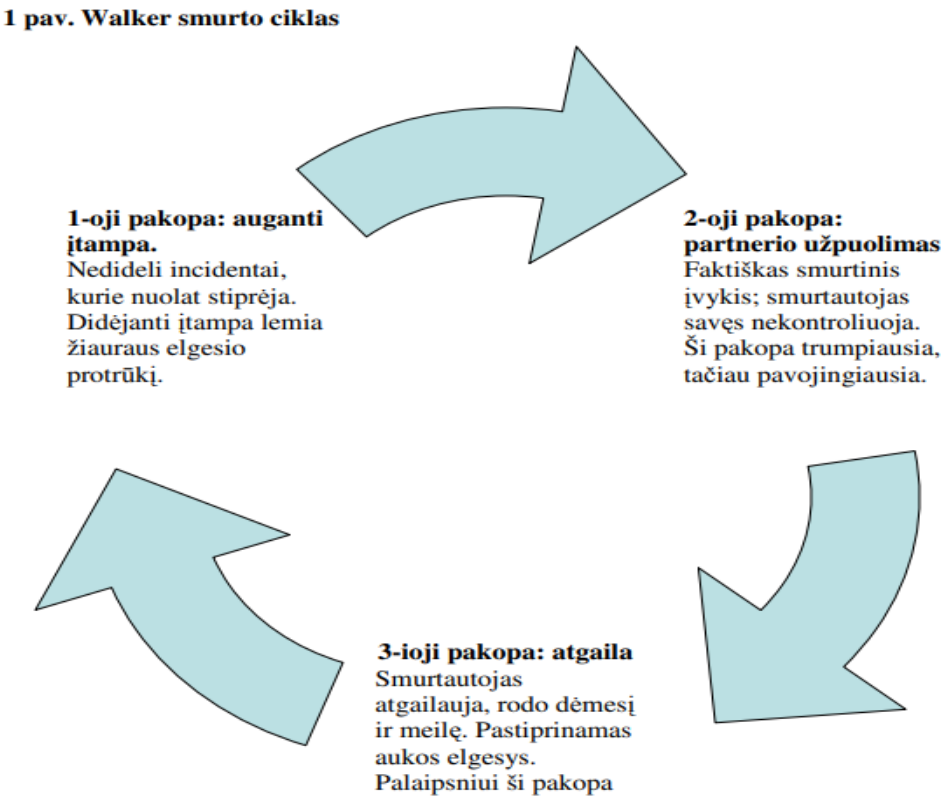
10 Jaunius Jatautas, *Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas,* (1993), 10.
11 Mitchell *Domestic/ Dating Violence, (*Seatle,1994), 43.
12 Kęstutis Miškinis, *Šeima žmogaus gyvenime* (AB Aušra, Kaunas, 2003), 308.
13 „Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, *supra note,* 5.

savavališką laisvės atėmimą.“[14] Tame pačiame įstatyme kaip atskira sąvoka yra išskirta „smurtas prieš moteris“: „**Smurtas prieš moteris** – tai bet kokios rūšies veiksmai ar neveikimas dėl kurių ***moteris*** patiria fizinę, seksualinę, psichinę arba ekonominę, materialinę, neturtinę ar kitą žalą, įskaitant grasinimą įvykdyti tokius veiksmus, prievartą arba savavališką laisvės atėmimą, ***nesvarbu, kur tie veiksmai būtų vykdomi***.“[15] Smurto prieš moteris apibrėžimas nuo paprasto smurto apibrėžimo skiriasi tuo, kad yra įtvirtina, jog nesvarbu, kur veiksmai yra vykdomi, ar artimoje aplinkoje ar ne, esminis šio apibrėžimo rodiklis yra tai, kad smurtas nukreiptas prieš moterį.

Žodis „sisteminis“ lietuvių kalbos žodyne reiškia „susijęs su sistema“, tame pačiame žodyne žodis „sistema“ gali reikšti „planingą, taisyklingą sudedamųjų dalių išdėstymą, bendros funkcijos siejamų dalių visumą, taip pat ko nors sutvarkymas, organizavimo formą“. [16] Analizuojat žodyne pateikta žodžio „sistema“ apibrėžimą, galima prieiti išvados, kad bet koks sisteminis veiksmas yra planingas, pasikartojantis elgesys, tam tikra elgesio organizavimo forma, kuriuo galimai siekiama ką nors sutvarkyti. Taigi sisteminis smurtas, tai tas smurtas, kuris vyksta reguliariai, smurtautojo ir nukentėjusiojo vaidmenys nesikeičia, visuomet nukenčia tas pats asmuo, tai ilgą laiką trunkanti prievarta, kuri pasireiškia nebūtinai fiziniu smurtu, pradžioje būna grasinimai, bauginimai, naudojamas psichologinis, ekonominis smurtas, o tuomet, kai auka nori ištrūkti iš tokių santykių pasireiškia ir seksualinis bei fizinis smurtas[17]. Sisteminis smurtas nėra pasikartojantys epizodinio smurto atvejai, tai ilgas, nuoseklus, sistemingas periodas, kurio metu pastoviai nukentėjusysis būna žeminimas, patiria psichologines bei fizines traumas, tačiau dėl bauginimų niekur nesikreipia pagalbos.

Tam, kad smurtautojas pasiektų savo tikslą, įbaugintų ir kontroliuotų auką, yra reikalinga strategija. Psichologė Walker 1979 m. aprašė sisteminio smurto ciklą, kuris susideda iš trijų etapų: [18]susikaupusios įtampos, partnerio užpuolimo (agresija), atgailos (medaus mėnuo). (žr. 1 pav.)

14 „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, *supra note*, 5.
15 *Ibid*
16 „Lietuvių kalbos žodynas“, žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d., https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Sistema
17 „Sisteminio smurto ir konflikto skirtumai“ Visureikalas.lt, žiūrėta 2021-02-22 https://www.visureikalas.lt/naujienos/socialiniams-darbuotojams/2017/12/sisteminio-smurto-ir-konflikto-skirtumai
18 Walker, *supra note*, 2:91.

1 paveikslas. Walker smurto ciklas.[19]

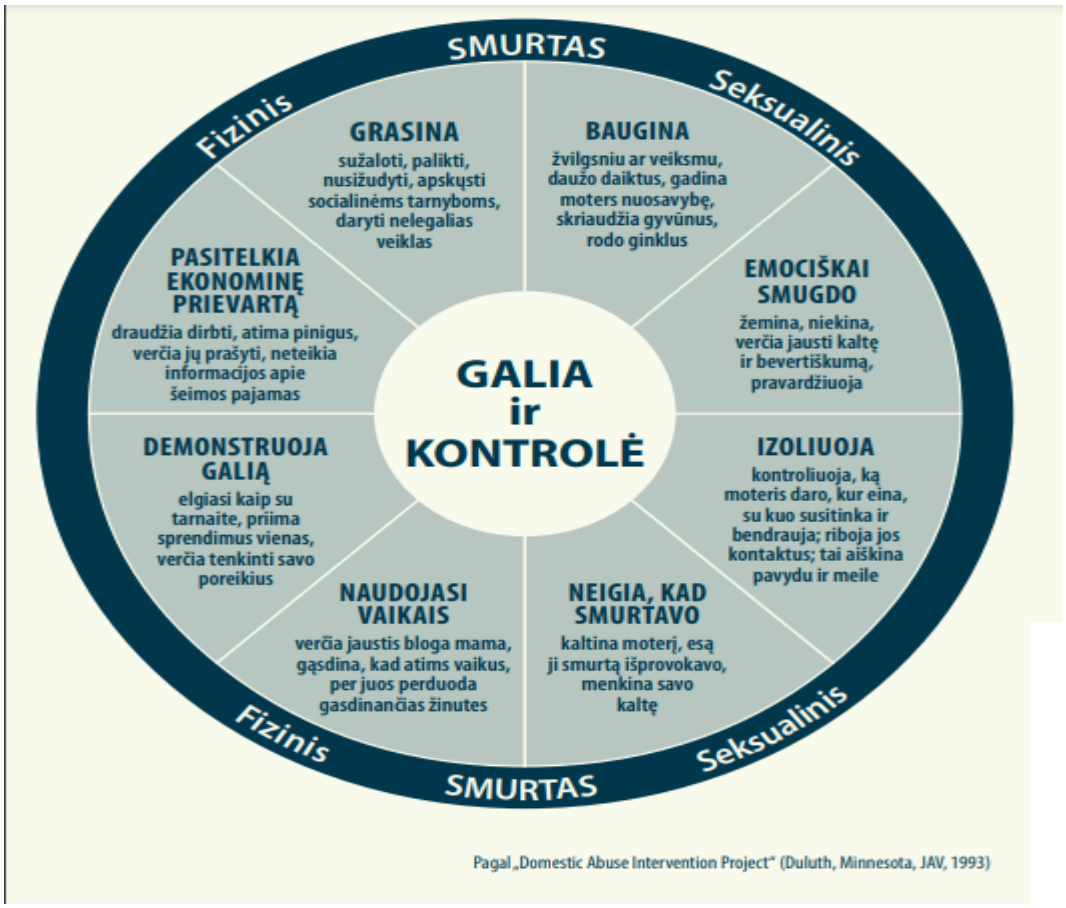
1) Pirmojo etapo metu smurtautojas leidžia aukai suprasti, kas jam nepatinka, nurodinėja, koks turėtų būti jos elgesys, kuris atitiktų smurtautojo norus. Šio etapo metu auka sąmoningai ar nesąmoningai paklūsta smurtautojo valiai, tačiau smurtautojui vis tiek atsiranda tokių dalykų, kurie jam nepatinka, dėl ko atsiranda psichologinės ir verbalinės atakos. Šis etapas gali trukti kelias valandas, savaites ar net mėnesius, jo metu kyla stresas, sutrinka komunikacija. Šio etapo metu smurtautojas rodo nepasitenkinimą ir priešiškumą, tačiau ne kraštutiniu būdu. Tuo tarpu smurto auka bando prisitaikyti ir nuraminti smurtautoją darydama tai, kas jam patinka ir ko jis reikalauja.
2) Antrojo etapo metu įtampa vis didėja, kol jos nebegalima suvaldyti – prasideda ūmaus mušimo etapas, šiam etapui būdingas įtampos susidariusios pirmojo etapo metu iškrovimas. Laikui bėgant auka gali nuspėti, kada prasidės antrasis ciklo etapas ir smurtautojas pradės imtis aktyvių veiksmų. Smurtautojas paprastai išlaisvina verbalinę ir fizinę agresiją, ko pasekoje auka gali likti sužeista ir stipriai sukrėsta. Ši mušimo fazė baigiasi kai smurtautojas baigia vykdyti smurtinio pobūdžio veiksmus.
3) Paskutiniojo etapo metu smurtautojas gali atsiprašyti, parodyti aukai gerumą, bandyti padėti, apipirkti dovanomis. Šio etapo metu pats smurtautojas gali patikėti, kad daugiau nebeleis

19 Danguolė Slučkienė, „Smurtas šeimoje: trijų kartų įžvalgos“ (magistro darbas, Vilniaus pedagogikos universitetas, 2009), https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2094430/datastreams/MAIN/content

sau smurtauti. Auka linkusi patikėti, kad smurtautojas pasikeis ir nebenaudos smurto, sustiprėja tarpusavio santykiai, dingsta įtampa, pastebimas meilus elgesys.

Išanalizavus Walker smurto ciklą galima daryti išvadą, kad auka dažniausiai yra smurto cikle, patiria sisteminį smurtą, kuriame vieną etapą keičia kitas, kol galiausiai kiekvieno ciklo metu būna agresijos etapas, kurio metu prieš auką naudojamas fizinis smurtas. Smurto atvejams intensyvėjant laiko tarpai tarp smurto ciklo etapų gali trumpėti bei gali pasikartoti ne visi ciklo etapai, arba vykti ne iš eilės. Auka būna įklimpusi į smurtautojo spąstus, tampa nuo jo priklausoma – pasiekiamas smurtautojo tikslas.

Dar geriau suprasti, kas yra sisteminis smurtas padeda „Galios ir kontrolės ratas“, tai taktikų kompleksas, kuomet smurtautojas pasitelkia įvairias galios ir kontrolės taktikas, siekdamas įbauginti partnerę, kad ji paklustų jo valiai. Šis modelis buvo suskurtas remiantis Duluth miestelio (Minesota, JAV) moterų patirtimi, kurios patyrė smurtą nuo savo vyrų bei atitiko visame pasaulyje patyrusių smurtą moterų patirtį. [20]

2 paveikslas. Galios ir kontrolės ratas.

20 „Galios ir kontrolės ratas“, Specializuotos kompleksinės pagalbos centras, žiūrėta 2021 m. vasario 22 d., https://www.specializuotospagalboscentras.lt/galios-ir-kontroles-ratas/

Galios ir kontrolės rato viduje yra išdėstytos sisteminio smurto taktikos: pirmiausia sisteminis smurtas gali prasidėti bauginimais, kuomet smurtautojas rodo ginklus, baugina žvilgsniu ar veiksmais, daužo daiktus, skriaudžia gyvūnus ir pan.; kita taktika aukos smukdymas emociškai – kuomet ją žeminą, niekina, verčia jaustis beverte; izoliuoją auką – kontroliuoja ką moteris daro, riboja jos kontaktus, neleidžia bendrauti su tam tikrais asmenimis ir pan.; neigia, kad smurtavo – po smurto atvejų, kaltiną moterį, kad tai ji išprovokavo konfliktą, menkina savo kaltę; naudojasi vaikais – gąsdina, kad atims vaikus, moterį verčia jaustis bloga mama ir pan.; demonstruoja galią – smurtautojas vienas priima svarbius sprendimus, verčia patenkinti jo poreikius, elgiasi su moterimi kaip su tarnaite; pasitelkia ekonominę prievartą – draudžia dirbti, atima pinigus, moteris tampa finansiškai priklausoma, privalo pasiaiškinti dėl visų išlaidų, neteikia informacijos apie šeimos finansinę padėtį; grasina moterį sužaloti, palikti ją, apskųsti tam tikroms institucijoms, atimti vaikus ar net nusižudyti. Visomis šiomis taktikomis, naudojant psichologinį ir ekonominį smurtą, smurtautojas siekia partnerę įbauginti, kontroliuoti jos elgesį bei įsitikinimus ir tik tuomet, kai moteris patirdama sisteminį smurtą bando ištrūkti iš šio galios ir kontrolės rato, smurtautojas pradeda naudoti fizinį ir seksualinį smurtą siekdamas auką grąžinti atgal į galios ir kontrolės rato vidų ir sisteminio smurto atakos kartojasi.

Analizuojant smurto sistemiškumą baudžiamosios teisės doktrinoje, galime pateikti kaip pavyzdį Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 145 str. 2 d., kuriame yra numatyta sankcija, tam kas sistemingai baugino žmogų naudodamas psichinę prievartą. [21] Nors sistemingas bauginimas yra tik sudedamojo sisteminio smurto dalis, tačiau teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad: *„sistemingas žmogaus bauginimas naudojant psichinę prievartą suprantamas ne vien tik kaip grasinimai nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą, bet ir kaip kiti baimę, nerimą ar nesaugumo jausmą keliantys veiksmai (pvz., besikartojantys įžeidinėjimai, grasinimai kaip nors pakenkti, priekabiavimas, atviras sekimas, gąsdinantys naktiniai skambučiai, amoralaus pobūdžio SMS žinutės ir pan.). Tokios sistemingos psichinės prievartos buvimas konstatuojamas nustačius, kad nukentėjusysis sąmoningai buvo verčiamas nerimauti, nesaugiai jaustis, patirti psichologinį diskomfortą (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-198/2013, 2K-347/2014, 2K-88-942/2016, 2K-328-648/2017). Objektyviai sistemingumas reikalauja bent trijų bauginančio pobūdžio veiksmų, padarytų per tam tikrą, nelabai ilgą laiko tarpą ir rodančių kaltininko elgesio kryptingumą, o subjektyviai rodo kaltininko siekį įbauginti asmenį. Bauginimo priežastis ir motyvas padarytos veikos vertinimui reikšmės neturi (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-121-*

21 „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note, 6.*

677, 2K-327-696/2016, 2K-90-689/2018).“[22] Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad sistemingu žmogaus bauginimu gali būti laikomi ne tik pasikartojantys poelgiai žodžiu ar raštu, bet ir padaryti kitokiais atvirais ar užmaskuotais veiksmais, kuriais siekiama įbauginti nukentėjusįjį. Taigi, pagal teismų praktiką, sistemiškumą nurodo tai, kad bauginančio pobūdžiai veiksmai turi būti padaryti bent trys bei per tam tikrą, nelabai ilgą laiką.

Apibendrinus pateiktą informaciją, pateikiamas sisteminio smurto apibrėžimas: sisteminis smurtas – tai pasikartojantis, tikslingas elgesys, kuomet naudojant prievartą, bauginant, taikant kitas kontrolės priemones ir taktikas, asmeniui daromas tyčinis fizinis, seksualinis, psichinis, ekonominis ar kitas poveikis, siekiant kontroliuoti bei įbauginti, dėl kurio asmuo patiria žalą.

1.3 Sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje pasireiškimo ypatumai

Smurtas nėra vienas konkretus veiksmas ar veiksmų šablonas, jis gali pasireikšti įvairiomis formomis, kuriomis tikslingai siekiama aukai padaryti tam tikrą žalą. Kalbant apie moterų artimoje aplinkoje patiriamą sisteminį smurtą žala būna dar didesnė, kadangi sisteminio smurto metu dažniausiai dominuoja kelios ar net visos smurto formos, keičiančios viena kitą ar net taikomos kartu. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad sisteminis smurtas trunka ilgą laiką bei taikant įvairias smurto formas auka būna stipriai įbauginama, kas apsunkina sisteminio smurto atpažinimą. Šiuo metu dažniausiai skiriamos smurto artimoje aplinkoje formos yra fizinis, seksualinis, emocinis/psichologinis bei ekonominis/finansinis.[23]

Fizinis smurtas. Ši smurto samprata dažniausiai apima fizinius kūno sužeidimus, tai neteisėtas, pavojingas, tyčinis poveikis kito žmogaus organizmui, kuris gali pasireikšti organų anatominio vientisumo ar žmogaus audinių arba funkcijų pažeidimais, judėjimo laisvės apribojimu bei galiausiai skausmo sukėlimu, kai visa tai atliekama prieš asmens valią. Fizinis smurtas sukelia padarinius, kurie gali būti įvairūs: skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimas, gyvybės atėmimas,

22 Baudžiamoji byla 1-1165-880/2019, E Teismai, žiūrėta 2021 m. sausio 14 d., https://eteismai.lt/byla/162142496424226/1-1165-880/2019?word=sisteminis%20smurtas

23 Ramunė Jakštienė, „Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019), 37, https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:36358667/datastreams/MAIN/content

sveikatos sutrikdymas, bejėgiškos būklės sukėlimas ar laisvės atėmimas. [24] Fizinis smurtas pasireiškia aktyviais smurtautojo veiksmais, kurie padeda identifikuoti šią smurto formą.

Fizinio smurto pasekmė būna fizinio skausmo sukėlimas ir (arba) tam tikro masto sveikatos sutrikdymas. Šių padarinių atsiradimas sąlygoja smurtautojui baudžiamąją atsakomybę, tačiau tam būtinas kriterijus yra smurtautojo tyčia. Klaipėdos apygardos teismas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-148-651/2016 pasisakė: [25]*„Fizinis smurtas ne visada sukelia fizinį skausmą, o ir ne kiekvienas sukeltas fizinis skausmas yra pavojingas, neteisėtas ir žalingas. Taikant baudžiamąją atsakomybę už fizinio skausmo sukėlimą reikia protingai nustatyti šios veikos baudžiamumo ribas. Asmens padarytos veikos pripažinimas nusikaltimu neturi būti daromas vien formaliai, nevertinant, ar tokios veikos neteisėtumas yra kriminalinio pobūdžio ir ar jos pavojingumas yra pakankamas ją laikyti nusikaltimu. Nepakanka formalaus konstatavimo, kad yra sukeltas fizinis skausmas. Baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma tik tuo atveju, kai asmens elgesio neteisėtumas siekia būtiną baudžiamosios atsakomybės taikymui pavojingumo laipsnį. Sukelto skausmo intensyvumas ir stiprumas, taip pat skausmo keliamas pavojus konkretaus žmogaus sveikatai ar gyvybei yra baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijai.“* Taigi, fizinio skausmo sukėlimas ne visada turėtų būti vertinamas kaip nusikaltimas, tai neturėtų būti vertinama formaliai, padariniai už fizinio skausmo sukėlimą turėtų atsirasti tik įvertinus sukelto skausmo intensyvumą ir stiprumą, smulkūs fiziniai kontaktai neturėtų užtraukti baudžiamosios atsakomybės. [26]

Fizinis smurtas dažniausiai pasireiškia aktyviais smurtautojo veiksmais, po ko dažnu atveju lieka smurto pėdsakų – tam tikrų sužalojimų (mėlynių, nubrozdinimų, smaugimo žymių ir kt.) ant aukos kūno, dėl šios priežasties šią smurto forma lengva identifikuoti. Sisteminio smurto metu fizinis smurtas yra ta smurto forma, kuri dažnu atveju pasitaiko rečiausiai – fizinis smurtas pasireiškia kaip iki to laiko naudojamo psichologinio ir/ar ekonominio smurto pasekmė.

Seksualinis smurtas. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos iniciatyvos „Būk stipri“, kurios tikslas yra suteikti smurtą patiriančioms moterims žinių bei nukreipti jas ten, kur joms gali būti suteikiama parama ir pagalba, internetiniame puslapyje, yra patalpinta informacija apie smurto formas. [27] Šiame internetiniame puslapyje pateikta seksualinio smurto sąvoka: „asmens seksualiniai veiksmai, kuriuos patiria kitas asmuo, kuris dėl amžiaus ar kitų veiksnių negalintis ir

24 Kristina Grinevičienė „Fizinio skausmo sukėlimo nustatymo ir BK 140 straipsnyje numatyto nusikaltimo pripažinimo mažareikšmiu probleminiai aspektai“, (MRU,2014), 600, file:///C:/Users/Gra%C5%BEvydas/Desktop/2269-4850-1-PB.pdf

25 Baudžiamoji byla Nr. 1A-148-651/2016, E Teismai, žiūrėta 2021 m. sausio 14 d., https://eteismai.lt/byla/23069082620219/1A-148-651/2016

26 Grinevičienė, *op. cit.*

27 „Smurto formos“, Būk stipri, žiūrėta 2021 m. sausio 31 d., http://bukstipri.lt/saa-kas-tai/smurto-formos/20

(ar) nenorintis išreikšti sutikimo su šiais veiksmais, kuriais juos atliekantis asmuo (smurtautojas) siekia patirti seksualinį pasitenkinimą arba bet kokios naudos iš seksualinių ar su jomis susijusių paslaugų ir kurie sutrikdo ar gali sutrikdyti normalią minėtus veiksmus patiriančio asmens raidą ir (ar) žaloja bei gali žaloti jo asmenybę.“ Veiksmai, kurie gali būti traktuojami kaip seksualinis smurtas yra:[28] jėgos, prievartos panaudojimas neatsižvelgiant į asmens norą lytiškai santykiauti, vertimas moterį lytiškai santykiauti su kitais asmenimis, versti užsiimti prostitucija, moters pasinaudojimas ir įtraukimas į seksualinę veiklą, kuomet ji negali priimti sprendimo pati dėl to, kad miega, yra neblaivi, neįgali ir pan., kontaktas su moterimi be jos sutikimo įskaitant nepageidaujamą skverbimąsi arba lietimą ir pan.

Atpažinti seksualinį smurtą nėra paprasta, tam reikalinga skrupulinga medicininė apžiūra. Be to, nemažai moterų gėdijasi šios procedūros, kas apsunkina seksualinio smurto identifikavimą. Sisteminio smurto kontekste seksualinis smurtas yra ta smurto forma, kuri kaip ir fizinis smurtas, pasireiškia bandant moteriai ištrūkti iš santykių, kuriuose prieš ją sistemingai naudojamas psichologinis ir ar/emocinis smurtas. Seksualinio smurto atpažinimą apsunkina ir tai, kad visuomenėje vis dar pakankamai dažnai moters lytiniai santykiai su vyru yra laikomi pareiga, nors vertimas lytiškai santykiauti ar kitokiais būdais pasireiškiantis seksualinis smurtas yra sisteminio smurto sudedamoji dalis. Būna atvejų kuomet pati moteris patirianti seksualinį smurtą, negeba tokių veiksmų identifikuoti kaip smurto, kadangi jos aplinkoje priverstiniai seksualiniai santykiai yra laikomi kaip moters pareiga.

Emocinis/psichologinis smurtas. Dažniausiai pasitaikančios psichologinio smurto apraiškos yra bauginimai, grasinimai nužudyti ar kitaip sužaloti, vieši pažeminimai, įžeidinėjimai, nuolatinė kritika, menkinimas, manipuliacijos, riksmai ir barniai, melas, palikimas pavojingos vietose, parsekiojimai, nuolatinis asmens nuvertinimas ir kt. [29] Emocinis smurtas gali būti toks pat žalingas kaip ir fizinis, nors nepalieka akivaizdžiai matomų sužalojimų ant aukos kūno, gali stipriai paveikti fizinę sveikatą. Emocinis smurtas gali turėti neigiamos įtakos ne tik aukos savigarbai ir pasitikėjimui, bet ir sukelti depresiją, nerimą ar net privesti prie savižudybės. Ši smurto forma dažnai naudojama kaip priemonė išlaikyti valdžią ir kontroliuoti auką. Internetinė svetainė „ReachOut“ yra labiausiai prieinama psichinės sveikatos paslauga Australijoje, šioje svetainėje pateikiami emocinio smurto tipai: [30]

1) Verbalinis smurtas – šaukimas, įžeidinėjimas, keikimas.

28 Būk stipri, *supra note*, 27.
29 Jakštienė, *supra note*, 23:38.
30 „What is emotional abuse?“, *ReachOut.com,* žiūrėta 2021 m. sausio 31 d., https://au.reachout.com/articles/what-is-emotional-abuse

2) Atmetimas – nuolatinis aukos nuomonės, idėjų, minčių atmetimas, jas menkinat.
3) Pažeminimas – vadinimas įvairiais necenzūriniais žodžiais, kai auka kaltinama dėl visko, viešai gėdinama (pažeminama).
4) Baimės sukėlimas – privertimas bijoti, įbauginimas, grasinimai.
5) Izoliacija – apribojama judesių laisvė, kontroliuojamas susitikimas su aplinkiniais žmonėmis. Taip pat uždraudimas užsiimta įprasta veikla pvz. darbu, sportu, socialine veikla ir pan.
6) Patyčios ir gąsdinimai – tikslingai ir pakartinai sakomi dalykai, kuriais siekiama aukai pakenkti, priversti ją bijoti ir paklusti.

Psichologinis smurtas yra kur kas sunkiau identifikuojamas nei fizinis ar seksualinis, kadangi ant aukos kūno nelieka jokių vizualiai pastebimų sužalojimų ar smurto pėdsakų, todėl nustatant ar buvo naudotas psichologinis smurtas galima remtis tik aukos pasakojimais apie buvusį įvykį, vaizdo/garso įrašais, liudytojų parodymais. Psichologinis smurtas yra dažniausiai naudojama smurto forma. Vykstant sisteminio smurto ciklui, psichologinis smurtas, dažnu atveju, yra tai nuo ko prasideda smurtiniai santykiai: moteris smurto ciklo pradžioje būna įbauginama, žeminama, izoliuojama nuo kitų asmenų, o tik visų šių ilgalaikių veiksmų pasekmė yra fizinis ar seksualinis smurtas. Psichologinis smurtas sisteminio smurto kontekste trunka nuolatos, taip padarant partnerio dominavimu grįstus santykius.

Ekonominis/finansinis smurtas. Ekonominis smurtas – finansinių išteklių kontrolė, kuomet aukai nesuteikiami ištekliai arba jie ribojami, išnaudojami aukos ištekliai neleidžiant jai įsigyti jokio turto, vertimas pasiaiškinti dėl išlaidų, taip pat kai visas turtas valdomas tik vieno sutuoktinio, visi finansiniai sprendimai priimami vienvaldiškai. Taip pat ekonominiu smurtu laikoma, kuomet aukai yra sumažinamos galimybės išlaikyti save, dirbti, mokytis, parduoti turtą, priimti finansinius sprendimus arba išnaudojamos bendros šeimos santaupos, įsiskolinimas bei tam tikrų prievolių nevykdymas, pavyzdžiui, vengimas išlaikyti vaikus ir kt. [31] Veiksmai traktuojami kaip ekonominis smurtas būna ir tada, kuomet asmuo žeminimas dėl ekonominės priklausomybės bei patiria ekonominę žalą dėl smurtautojo prievartos.[32]

Ši smurto forma yra rečiausiai pasitaikanti bei sunkiausiai identifikuojama. Ekonominis smurtas dažniausiai pasireiškia partneriui trukdant priimti savarankiškus sprendimus dėl šeimos finansų bei draudžiant dirbti kur nors kitur nei namie. Sisteminio smurto kontekste ši smurto forma yra lygiagrečiai su psichologiniu smurtu, nors pasitaikanti rečiau. Ekonominio smurto pagalba

31 Jakštienė, *supra note*, 23:39.
32 „Būk stipri“, *supra note*, 27.

sisteminį smurtą patirianti moteris, jaučiasi dar labiau sugniuždyta, menkos savivertės, pilnai priklausoma nuo partnerio, kuris smurtauja, moteris būna įtikinta, kad nutraukus smurtinius santykius jai bus tik blogiau, ji nepajėgs savęs materialiai išlaikyti.

Apibendrinant aptartas smurto artimoje aplinkoje formas galima daryti išvadą, kad smurtas gali pasireikšti įvairiais veiksmais bei sukelti skirtingas pasekmes, tačiau visais atvejais aukai yra padaroma žala. Negalima teigti, kad viena smurto forma yra pavojingesnė už kitą, nepriklausomai nuo to, kad padariniai būna skirtingi, auka visais atvejais patiria žalą, kuri gali būti fiziniai sužalojimai, psichologinės kančios bei ligos, ekonominis poveikis. Moteris patirianti sisteminį smurtą, kuriame persipina kelios ar net visos smurto formos bei tai trunka ilgą laiką, patiria labai didelę žalą, ko pasekoje nesugeba nutraukti smurtinių santykių.

2. REGISTRUOJAMŲ PRANEŠIMŲ DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE DINAMIKA 2004 -2020 M.

2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kurio 7 straipsnyje yra numatyta, [33]jog policijos pareigūnai gavę pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje, atvykę į įvykio vietą arba patys būdami to liudininkai, fiksuoja duomenis apie smurto artimoje aplinkoje faktą ir pradeda ikiteisminį tyrimą, o smurtą patyręs asmuo skundo neteikia. Iki šio įstatymo priėmimo norint pradėti ikiteisminį tyrimą būdavo reikalingas nukentėjusiojo asmens skundas, tačiau smurto aukos, dažnu atveju smurtautojui atleidžia, bijo pasikartojančių smurto išpuolių, būdamos įbaugintos ir dėl kitų priežasčių skundo policijos įstaigoms nebeteikdavo, todėl smurtą naudoję asmenys išvengdavo atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas. Siekiant didinti nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų apsaugą, prevenciškai veikti smurtautojus, po Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo priėmimo, kiekvienas smurto faktas fiksuojamas ir nedelsiant pradedamas ikiteisminis tyrimas. Dėl šios priežasties smurto artimoje aplinkoje mastas (registruotos nusikalstamos veikos) iki priimant minėtą įstatymą ir po labai pasikeitė.

Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse, redakcijoje patvirtintoje 2000 m. rugsėjo 26 d., XVIII skyriuje, kuriame išdėstyti nusikaltimai žmogaus sveikatai, nėra išskirtas smurtas prieš šeimos narį ar artimą giminaitį. LR Baudžiamojo kodekso [34]140 str. buvo numatyta sankcija tam, kas mušdamas ar kitaip smurtaudamas sukėlė žmogui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino, vadinasi, baudžiamoji atsakomybė už fizinį smurtą buvo taikoma tokia pačia tvarka, nepriklausomai nuo to ar buvo smurtauta prieš šeimos narį artimoje aplinkoje, ar ne. 2011 m. gegužės 26 d. priėmus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, atsirado pokyčių ir LR Baudžiamajame kodekse: išskirtas smurtas prieš šeimos narį ar artimą giminaitį ir tai kvalifikuojama kaip sunkesnis nusikaltimas, nei smurtas prieš kitą žmogų. LR Baudžiamojo kodekso 140 str. 2 d. sankcija yra numatyta tam, kas mušdamas ar kitaip smurtaudamas sukėlė savo artimajam giminaičiui ar šeimos nariui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino[35]. Ikiteisminis tyrimas dėl šios nusikalstamos veikos padarymo pradedamas nustačius smurto artimoje aplinkoje požymius, nereikia nukentėjusiojo skundo, kitaip tariant jeigu nukentėjusysis buitinio konflikto metu, kuomet buvo smurtaujama išsikvietė policijos pareigūnus ir įvykio vietoje buvo nustatyti smurto artimoje aplinkoje požymiai, pradedamas ikiteisminis tyrimas,

33 „Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, supra note, 5.
34 „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas 2000 m. redakcija“, LRS, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555
35 „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“, *supra note,* 6.

nepaisant to ar nukentėjusysis tolimesnių procesinių veiksmų metu turės pretenzijų smurtautojui ar ne, ikiteisminis tyrimas bus tęsiamas. Dėl tos priežasties ikiteisminių tyrimų dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, po LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo priėmimo ženkliai padaugėjo.

Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis [36] 2004-2011 m. moterų patyrusių bet kokio pobūdžio smurtą nuo sutuoktinio, partnerio ar sugyventinio vidurkis yra 449,4 atvejų per metus, o 2012-2020 m. – 4833,9 atvejų per metus. 2012-2020 m. registruojamų smurto prieš moteris atvejų per metus yra **10,75 karto daugiau** nei 2004-2011 metais. Šie duomenys rodo, kad ikiteisminių tyrimų mastas, priėmus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir ikiteisminius tyrimus pradedant be nukentėjusiojo skundo, išaugo daugiau nei 10 kartų, kas sąlygoja jog smurtautojai patiria atsakomybę už savo smurtinius veiksmus 10 kartų dažniau nei iki LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo priėmimo.

Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis 2004-2011 m. dažniausiai moterims nuo sutuoktinio, partnerio, sugyventinio buvo padaromas nesunkus sveikatos sutrikdymas, kvalifikuojamas pagal LR BK 138 str. Analizuojamu laikotarpiu moterys apie fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveiktos sutrikdymą pranešdavo rečiausiai, rečiau negu apie sutuoktinio, partnerio ar sugyventinio naudojamą psichologinį smurtą – grasinimus nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą ar terorizavimą. Iš pateiktų duomenų galima daryti prielaidą, kad moterys į policiją pagalbos kreipėsi dažniau tik tada, kai patyrė rimtesnius sužalojimus, kai buvo nustatomas nesunkus sveikatos sutrikdymo mastas, dėl kurio asmeniui sutrikdoma sveikata ilgesniam nei 10 dienų laikotarpiui arba nukentėjusysis praranda nedidelę dalį profesinio ar bendro darbingumo[37]. Po LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo priėmimo dažniausiai daromas smurtinio pobūdžio artimoje aplinkoje nusikaltimas prieš moteris tapo – fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, taip pat ženkliai padidėjo grasinimų nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimų.

2004-2011 metais ikiteisminių tyrimų dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo moterims vidutiniškai per metus buvo pradedama 67,9, o 2012-2020 metais – 4269,3. 2012-2020 metais ikiteisminių tyrimų per metus dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo artimoje aplinkoje prieš moteris, kuomet smurtavo sutuoktinis, partneris ar

36 „Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys“. Būk stipri, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d. http://bukstipri.lt/data/public/uploads/2018/12/nuo_nusikalstamu_veiku_nukentejusios_moterys2004_2013.pdf

37 „Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės“, LRS, žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211886?jfwid=e3vixdggw

sugyventinis buvo pradėta **62,9 karto daugiau** nei 2004-2011 metais. 2004-2011 metais ikiteisminių tyrimų dėl nesunkaus sveiktos sutrikdymo, per metus vidutiniškai buvo pradėta 148,4, o 2012-2020 metais mažiau – 114,4. Apibendrinus analizuojamus duomenis, matoma, kad ikiteisminių tyrimų skaičius dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo, kuomet moterys nukentėjo nuo savo sugyventinio, partnerio ar sutuoktinio, priėmus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, ženkliai nepasikeitė, o ikiteisminių tyrimų skaičius dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo padidėjo daugiau nei 62 kartus. Iš pateiktų duomenų galima daryti prielaidą, kad moterys patyrusios smurtą nuo savo sutuoktinio, sugyventinio ar partnerio, kurio pasekmės apsiriboja fizinio skausmo sukėlimu ar nežymiu sveikatos sutrikdymu, nėra linkusios dėl to rašyti skundą policijai, galimai, po konflikto, kurio metu patyrė smurtą, su smurtautoju susitaiko ir nebeturi jokių pretenzijų, dėl šios priežasties, priėmus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, ikiteisminius tyrimus pradedant nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą ir nukentėjusiajam neteikiant skundo, ikiteisminių tyrimų skaičius ženkliai išaugo. Taip pat iš pateiktų duomenų galima daryti išvadą, kad moterys, smurto artimoje aplinkoje metu, patyrusios rimtesnius sužalojimus, po kurių sveikata buvo sutrikdyta ilgesniam nei 10 dienų laikotarpiui ar prarasta nedidelė dalis bendro ar profesinio darbingumo, skundus policijai teikė dažniau nei dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, tai rodo, jog sveikatos sutrikdymo mastas turi įtakos ar moteris smurtautojui turi pretenzijų ir nori jog jis būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

2020 metais daugiausia asmenų nukentėjo dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo artimoje aplinkoje, iš viso net 6568 asmenys; 183 asmenims buvo nesunkiai sutrikdyta sveikata; 30 asmenų buvo padaryti sužalojimai atitinkantys sunkų sveikatos sutrikdymo mastą; 29 asmenys smurto artimoje aplinkoje metu buvo nužudyti; 327 asmenys nukentėjo dėl psichologinio smurto artimoje aplinkoje, kuomet jiems buvo grasinama nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą arba buvo terorizuojami. Asmenų nukentėjusių dėl seksualinio smurto artimoje aplinkoje ikiteisminio tyrimo įstaigose nebuvo užregistruota, tačiau tokių atvejų tikrai yra.

Vertinant LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje kontekste, reikėtų pastebėti, kad pradedant ikiteisminius tyrimus pagal nustatytą smurto artimoje aplinkoje faktą, nesant nukentėjusiosios skundui, padidino galimybę atpažinti moters patiriamą sisteminį smurtą. Po minėto įstatymo priėmimo registruojamų smurto artimoje aplinkoje prieš moteris atvejų padidėjo daugiau nei 10 kartų per metus. Kuomet ikiteisminiai tyrimai pradedami dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, moteris pripažįstama nukentėjusiąja ir ikiteisminio tyrimo metu privalo bendrauti su ikiteisminį

tyrimą atliekančiu tyrėju, taip pat pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje, informacija perduodama specializuotų pagalbos centrų specialistams, kurie taip pat bendrauja su moterimi nukentėjusia nuo smurto. Fizinį smurtą patyrusi moteris bendraudama su tyrėjais ar specializuotų pagalbos centrų specialistais, jausdamasi saugi, gali pasipasakoti apie patiriamą sisteminį smurtą, arba atvirkščiai, tyrėjai ar specializuotų pagalbos centrų specialistai iš moters elgesio gali atpažinti, jog ji patiria sisteminį smurtą ir tai nėra epizodinis fizinis smurtas. Jeigu nebūtų pradedamas ikiteisminis tyrimas dėl patirto smurto, moteris galimai pati niekur ir nesikreiptų, taip sumažindama galimybe atpažinti jos patiriamą sisteminį smurtą. Būna atvejų kuomet pagalbą iškviečia pašaliniai asmenys, pavyzdžiui, kaimynai išgirdę triukšmą. Taigi, ikiteisminiai tyrimai pradedami dėl smurto artimoje aplinkoje gali padėti identifikuoti tam tikrų institucijų darbuotojams, jog moteris patiria sisteminį smurtą bei suteikti atitinkamą pagalbą.

3. SISTEMINIO SMURTO ATPAŽINIMĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI BEI KVALIFIKAVIMO YPATUMAI

Nepaisant statistikos duomenų, kurie rodo pranešimų apie smurto artimoje aplinkoje atvejų didėjimą, šis reiškinys vis dar pasižymi dideliu latentiškumu. Dažnu atveju smurtinio pobūdžio nusikalstamos veikos būna slepiamos, auka bijo pranešti apie smurto atvejus, neatpažįsta, kad prieš ją buvo padarytas nusikaltimas, priima smurtą kaip normalų reiškinį, neatsiejamą nuo gyvenimo būdo, kaltina save, dėl to, kad smurtautojas prieš jas naudoja smurtą, būna įbaugintos, dėl to apie patiriamą smurtą niekam nepasakoja ir nesikreipia pagalbos. Ypatingai dažnai apie patiriamą smurtą bijo kalbėti moterys, kurios jį patiria sistemiškai, kadangi jų savivertė būna labai žema, jos būna įbaugintos bei nebetiki, kad gali sulaukti pagalbos. Dėl smurto artimoje aplinkoje latentiškumo, sunku nustatyti tikrąjį su juo susijusių nusikaltimų mastą, o ypač dėl patiriamo sisteminio smurto.

3.1 Sisteminio smurto atpažinimą įtakojantys veiksniai

2018 metais Žmogaus teisių stebėjimo institutas atliko tyrimą „Intymaus partnerio smurtavimo apraiškos Lietuvoje – moterų perspektyva“. [38] Tyrimo metu buvo apklausiamos moterys, kurios buvo pasisakiusios apie patirtą smurtą artimoje aplinkoje iš partnerio savo socialiniai aplinkai arba institucijoms, iš viso buvo užpildyta 61 anketa. Tyrimo duomenimis, moterys prieš ryždamosi pranešti apie patiriamą smurtą, partnerio sisteminį smurtavimą kentė ilgą laiką: 8 moterys nurodė, kad partneris prieš jas smurtavo daugiau nei 15 metų; 9 nurodė, kad 7-15 metų; 9 nurodė, kad 3-7 metus; 17 moterų partnerio smurtavimą kentė 1-3 metus bei 18 moterų mažiau nei metus. Daugiau nei pusė respondenčių patyrusių sisteminį parterio smurtą buvo su jais susituokusios bei įgijusios aukštąjį išsilavinimą ir dirbančios pilną darbo dieną. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad moterys sisteminį smurtą patiria ilgą laiką, kol ryžtasi apie tai pranešti, tačiau atsižvelgiant į sisteminio smurto latentiškumą, neabejotinai moterų patiriančių sisteminį smurtą yra daug, tačiau jos apie tai nepraneša, o aplinkiniai tokio smurto neatpažįsta.

3.1.1 Visuomenės požiūris į smurtautojo portretą

Viena iš priežasčių, kodėl yra sunku atpažinti ir identifikuoti sisteminį smurtą yra visuomenės požiūris į smurtautojo portretą. Į visuomenės, pareigūnų, tam tikrų specialistų akiratį dėl smurto artimoje aplinkoje dažniausiai pakliūva vyrai, kurie turi socialinių, finansinių, teisinių problemų,

38 „Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimo ataskaita“, Be ribų, žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://www.be-ribu.lt/uploads/2018/10/TSI_Tyrimo-ataskaita_2018.pdf

kurie anksčiau yra teisti, neišsilavinę, prastos finansinės padėties, turintys problemų dėl alkoholio vartojimo ir pan. [39] Artimoje aplinkoje prieš moteris sisteminį smurtą naudoja ir aukštą socialinį statusą turintys vyrai, tačiau jų smurtinis elgesys dažniau būna nuvertintas, ignoruojamas, dažniau kaltinama pati nukentėjusi moteris ir pan., dėl šios priežasties tokių moterų, problemos, kur kas rečiau priimamas kaip rimtos, todėl jos kur kas rečiau sulaukia reikiamos pagalbos. [40]

Emerson Dobash ir Russel Dobash 2015 metais atliko mokslinį tyrimą [41]apie smurtaujančius vyrus nužudžiusius savo partneres. Tyrimo rezultatuose buvo pateiktas smurtaujančio vyro portretas, kuris apima ne tik anksčiau teistus, ar socialinių bei finansinių problemų turinčius vyrus. Pasak autorių, didžioji dalis smurtautojų, kurie prieš nužudydami savo moteris buvo naudoję smurtą, buvo bedarbiai arba dirbdavo tik laikinus darbus, buvo bent kartą teisti už įvairius nusikaltimus, dalis jų buvo teisti už smurtinio pobūdžio nusikaltimus, turintys finansinių problemų, pastoviai darantys įvairius teisės pažeidimus. Tačiau prieš moteris sistemingai smurtauja ne tik tokie vyrai. Mažesnė dalis buvo vyrų, kurie užėmė geras pareigas darbovietėse, buvo išsilavinę, aplinkinių apibūdinami kaip geri ir patikimi žmonės, niekada neteisti. Tyrimo rezultatai rodo, kad prieš moteris artimoje aplinkoje smurtauja visiškai skirtingiems socialiniams sluoksniams priklausantys vyrai, tačiau juos visus vienija jų negatyvus ir diskriminacinis požiūris į moteris: jie moteris laiko menkesnėmis už vyrus, turinčias jiems paklūsti, tenkinti seksualinius poreikius, rūpintis buitimi, vykdyti visus jų nurodymus. Tiek aukštesnės socialinės padėties, tiek žemesnės socialinės padėties vyrai, prieš nužudydami savo partneres sistemingai naudojo smurtą, tik vyrai, kurie yra išsilavinę, dažniau naudojamo psichologinį ir ekonominį smurtas, kurį visuomenėje sunkiau pastebėti.

Apibendrinant galima teigti, kad norint atpažinti sisteminį smurtą, nereikia jo ieškoti tik tarp žemesnę socialinę padėtį turinčių vyrų, kadangi atlikti tyrimai rodo, kad smurtauja ir tie vyrai, kurie turi gerą darbą, yra išsilavinę, aplinkinių gerai vertinami. Išsilavinusių vyrų naudojamą sisteminį smurtą yra kus sudėtingiau pastebėti, kadangi jie dažniau naudoja psichologinį ir emocinį smurtą. Taip pat visuomenė iš tokių vyrų nesitiki smurtinio elgesio, todėl yra linkę nuvertinti jų naudojamą smurtą prieš moteris.

39 Grušauskaitė, *supra note*, 4.
40 *Ibid*
41 Emerson Dobash, Russell Dobash.“When men murder women“ (Oxford University Press, 2015), cituota iš Agnė Grušauskaitė „Kokie vyrai smurtauja prieš savo žmonas, partneres, mylimąsias? Kaip juos atpažinti?“ manoteises.lt.žiūrėta 2021 m. vasario 24 d., https://manoteises.lt/straipsnis/kokie-vyrai-smurtauja-pries-savo-zmonas-partneres-mylimasias-kaip-juos-atpazinti/

3.1.2 Visuomenės požiūris į smurtą patiriančias moteris

Dar viena iš priežasčių, kodėl sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje sunkiau identifikuojamas, yra tai, jog visuomenė linkusi nepalaikyti, o smerkti moteris patiriančias smurtą, taip sumenkinant smurtautojo atsakomybę. Natūralu, kad moteris patirianti sisteminį smurtą, nenori pasakoti apie tai, kadangi nežino ar sulauks palaikymo iš aplinkos, ar bus smerkiama, o tai apsunkina sisteminio smurto atpažinimą.

2017 metais buvo atliktas tyrimas „Lietuvos gyventojų tyrimas apie lygias galimybes“[42]. Tyrimo metu į anketinį klausimyną atsakė 1010 Lietuvos gyventojai, 15-74 metų amžiaus, tyrimo tikslas buvo ištirti Lietuvos gyventojų nuomonę ir vertinimą, susijusį su vyrų ir moterų lygių galimybių situacija Lietuvoje. Tyrimo rezultatai parodė, kad vienas iš dviejų respondentų (50 proc.) mano, kad jeigu moteris nori, bet kada gali nutraukti santykius/išsiskirti su smurtaujančiu vyru, taip pat trečdalis apklausos dalyvių (34 proc.) iš dalies sutinka su tuo, kad moterys, kurios patyrė smurtą, žinojo į kokius santykius veliasi. Du penktadaliai respondentų (42 proc.) iš dalies sutinka, kad moterys pačios dažnai išprovokuoja smurtą bei, kad kaltindamos vyrus dėl smurto dažnai yra linkusios „sutirštinti spalvas“ (39 proc.), o 18 proc. respondentų iš dalies sutinka, kad dalis moterų mėgsta, kai prieš jas yra smurtaujama. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad dalis visuomenės, kuomet kalbama apie smurtinius atvejus artimoje aplinkoje prieš moteris, tarsi pateisina smurtautojo elgesį, manydami, kad smurto priežastį įtakoja pati smurtą patyrusi moteris, pvz., kad ji pati išprovokuoja vyrą smurtauti, kad pasakodama apie smurto atvejus „sutirština spalvas“, taip sumenkindami smurtautojo atsakomybę. Taip pat didelė dalis tyrimo respondentų mano, kad moteris kada tik nori, gali nutraukti santykius su smurtauju bei, kad pati žinojo į kokius santykius veliasi, taip tarsi teigdami, kad moteris pati kalta, jeigu prieš ją smurtauja, nes tai jos pasirinkimas gyventi kartu su smurtaujančiu vyru. Tačiau dalis visuomenės nesuvokia, kad moteris patirianti sisteminį smurtą, dažnu atveju yra praradusi pasitikėjimą savimi, turi menką savivertę, yra labai įbauginta, todėl negali nutraukti smurtinių santykių, nes bijo, jog dėl to gali būti tik blogiau.

Taigi, visuomenės požiūris į smurtinį elgesį prieš moterį artimoje aplinkoje, įtakoja tai, jog moteris nenori papasakoti apie patiriamą smurtą, nes neretai būna sumenkinama smurtautojo atsakomybė, dalį jos perkeliant moteriai. Nenorėdama patirti visuomenės smerkimo, moteris gali nebenorėti kalbėti apie smurto šeimoje patirtis, ko pasekoje epizodinis smurtas gali peraugti į sisteminį smurtą, kurį aplinkiniams pamatyti ir atpažinti yra kur kas sunkiau.

42 „Gyventojų apklausa“, Be ribų, žiūrėta 2021 m. vasario 26 d. https://www.be-ribu.lt/uploads/2018/10/LT_Gyventoju-apklausa_2017.pdf

3.2. Sisteminio smurto kvalifikavimo ypatumai

Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse nėra numatyta baudžiamoji atsakomybė už sisteminį smurtą, t. y. nėra konkretaus straipsnio kurį galėtume taikyti sistemingai smurtaujančiam asmeniui. Kadangi sisteminis smurtas apima įvairias smurto formas: fizinį, seksualinį, psichologinį, ekonominį, atliekant ikiteisminius tyrimus dėl sisteminio smurto, nusikaltimas gali būti kvalifikuojamas kaip kelios atskiros nusikalstamos veikos.

1) Už fizinio smurto naudojimą artimoje aplinkoje numatyta baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnyje „tam, kas mušdamas ar kitaip smurtaudamas sukėlė šeimos nariui arba artimam giminaičiui, fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino“. Taip pat šio kodekso 135 ir 138 straipsniuose numatyta atsakomybė smurtautojui, jeigu šeimos nariui ar artimam giminaičiui padarė nesunkų arba sunkų sveikatos sutrikdymą.

2) Psichologinio smurto artimoje aplinkoje metu, moteriai daromas psichinis poveikis, kuris gali pasireikšti įvairaus turinio grasinimais, kurie yra kvalifikuojami Baudžiamajame kodekse: 145 straipsnyje grasinimai yra kvalifikuojami kaip atskira nusikalstama veika „tas, kas terorizavo žmogų grasindamas susprogdinti, padegti ar padaryti kitokią pavojingą gyvybei, sveikatai ar turtui veiką arba sistemingai baugino žmogų naudodamas psichinę prievartą“. Taip pat grasinimai gali būti kvalifikuojami kaip nusikalstamos veikos padarymo, vertimo elgtis prieš savo valią būdas.[43] Pavyzdžiui 148 straipsnyje numatyta atsakomybė už žmogaus veiksmų laisvės varžymą, 150 straipsnyje numatyta atsakomybė už seksualinį prievartavimą, kuris atliekamas panaudojant fizinį smurtą arba grasinant tuoj pat jį panaudoti, 151 straipsnyje numatyta atsakomybė už privertimą lytiškai santykiauti, kai grasinama panaudoti smurtą arba panaudojant kitokią psichinę prievartą.

3) Atsakomybė už seksualinio smurto taikymą įtvirtinta Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse: 149 straipsnyje numatyta atsakomybė tam, kas lytiškai santykiavo su žmogumi prieš šio valią; 150 straipsnyje numatyta atsakomybė tam, kas tenkino lytinę aistrą su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu; 151 straipsnyje numatyta atsakomybė tam, kas privertė lytiškai santykiauti. Smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, kai padarytas iššaginimas ar seksualinis prievartavimas, vienas iš asmens valios palaužimo būdų, siekiant asmens pasipriešinimui įveikti yra grasinimas tuoj pat panaudoti fizinį smurtą[44]. Taigi naudojant seksualinį smurtą, dažnu atveju prieš moterį naudojamas ir fizinis, ir/ar psichologinis smurtas, tai yra seksualinio smurto sudedamoji dalis. Pavyzdžiui kvalifikuojant nusikalstamą veiką

43 Teismų praktikos smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. AB-47-1, 2017:14.
44 *Ibid*, 17.

pagal LR BK 149 str. (iššaginimas), dispozicijoje yra numatyta, kad lytiškai santykiaujant panaudojamas fizinis smurtas arba grasinama tuoj pat jį panaudoti, vadinasi iššaginimo metu grasinant aukai arba naudojant fizinį smurtą, tai nebus kvalifikuojami kaip atskiri nusikaltimai, o apims LR BK 149 straipsnį.

4) Už ekonominį smurtą artimoje aplinkoje baudžiamoji atsakomybė nėra numatyta.

Pavyzdžiui Baudžiamojoje byloje Nr. 1-3033-240/2014, kurioje buvo priimtas Teismo baudžiamasis įsakymas, kaltinamasis kaltinamas pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 140 str. 2 d., 140 str. 2 d., 145 str. 1 d. *„ <...> Kaltinamasis R. S. 2014 m. kovo 22 d., apie 20 val., <...>, sudavė kumščiu į veidą savo motinai T. S., dėl ko jai buvo išmuštas priekinis implantuotas dantis, spyrė koja į dešinį šoną, tokiais savo veiksmais sukėlė jai fizinį skausmą ir tuo padarė nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 140 str. 2 d.; be to, kaltinamasis R. S. 2014 m. liepos 14 d., apie 01.30 val., bute, <...> pastūmė ir vieną kartą sudavė ranka į veido sritį savo motinai T. S., tokiu būdu sukėlė jai fizinį skausmą, tuo padarė nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 140 str. 2 d.; be to, kaltinamasis R. S. kad 2014 m. spalio 12 d., apie 10.00 val., name, <...> esant pakankamam pagrindui manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas, žodžiu grasino užmušti savo motiną T. S., tuo padarė nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 145 str. 1 d.“*[45] Šiame pavyzdyje matyti, kaip kvalifikuojamas sisteminis smurtas artimoje aplinkoje, kuomet už kiekvieną smurto atvejį kvalifikuojama kaip atskira nusikalstama veika, nepriklausomai nuo laiko intervalų tarp smurtinių atvejų.

Ilgalaikis, sisteminis smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris, vyksta kaip smurtinio elgesio modelis, kuriam yra būdingi ne pavieniai veiksmai, o smurto formų, taktikų kompleksiškumas, todėl toks elgesio modelis ir turėtų būti kvalifikuojamas, o ne atskiri, pavieniai veiksmai. Taip pat, kai kurie pavieniai smurtiniai veiksmai gali būti nelaikomi nusikaltimais, nors bendras visas smurto modelis yra labai pavojingas, už kurį turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Sisteminio smurto kvalifikavimas kaip vienos nusikalstamos veikos, garantuotų kompleksinį požiūrį į smurtines veikas, nuo to palengvėtų įrodinėjimo procesas bei pareigūnų darbas. [46]

45 Baudžiamoji byla Nr. 1-3033-240/2014. E teismai. Žiūrėta 2021-04-10 https://e-teismai.lt/byla/131243532563600/1-3033-240/2014

46 Jakštienė, *supra note*, 23:118.

4. TYRĖJŲ IR SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRO ATSTOVŲ NUOSTATŲ Į SISTEMINIO SMURTO PRIEŠ MOTERIS ARTIMOJE APLINKOJE ATPAŽINIMO IR ĮRODINĖJIMO PROBLEMAS TYRIMAS

Turint tikslą identifikuoti problemas, kurios labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą, buvo atliktas empirinis tyrimas, kurį sudarė dvi dalys: 1) Apklausa raštu, kurios tikslas atskleisti Klaipėdos AVPK tyrėjų, atliekančių ikiteisminius tyrimus nuostatas į problemas apsunkinančias sisteminio smurto prieš moteris atpažinimą ir įrodinėjimą; 2) Pusiau struktūruotas interviu, kurio metu specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai pateikė atsakymus apie sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumo problematiką. Tyrimas sudarytas iš dviejų dalių siekiant palyginti atsakymus gautus apklausos metu su atsakymais, kuriuos pateikė specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai.

4.1 Tyrimo metodologija

Siekiant atskleisti Klaipėdos apskrities vyriausiojo policijos komisariato tyrėjų, atliekančių ikiteisminius tyrimus nuostatas į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas, buvo atliktas empirinis tyrimas – apklausa raštu. Šio tyrimo metu Klaipėdos AVPK tyrėjai, atliekantys ikiteisminius tyrimus, įvertino kokios problemos vyraujančios visuomenėje labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą bei kas labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą ikiteisminio tyrimo metu, taip pat pateikė atsakymą ar sunku atpažinti, jog moteris patiria sisteminį smurtą atliekant ikiteisminius tyrimus dėl fizinio smurtą bei kodėl, nurodė kaip dažnai tenka susidurti su bylomis susijusiomis su sisteminiu smurtu, pateikė informaciją apie tai ar moterys yra linkusios pasakoti apie patiriama smurtą, jeigu apie tai jų nebuvo paklausta bei ar nori, kad po patirto smurto, smurtautojas grįžtų gyventi į namus. Taip pat respondentai pateikė savo nuomonę, kokie pokyčiai labiausiai galėtų padėti atpažinti sisteminį smurtą bei jį įrodyti.

Empirinio – kokybinio tyrimo metodu (pusiau struktūruotu interviu), siekta atskleisti Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovų požiūri į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo problemas. Interviu metu Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai pateikė atsakymus apie problemas, kurios labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą ir įrodomumą bei galimus pokyčius, kurie jį palengvintų.

Tyrimo populiacija. Apklausoje dalyvavo Klaipėdos apskrities vyriausiojo policijos komisariato tyrėjai, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus. Apklausti buvo tik savanorišką sutikimą išreiškę pareigūnai. Elektroniniu paštu buvo susisiekta su visų Klaipėdos AVPK struktūrinių policijos komisariatų Veiklos skyriaus viršininkais, siekiant nustatyti, kiek kiekviename struktūriniame padalinyje dirba tyrėjų, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus. Gavus visų struktūrinių padalinių Veiklos skyriaus viršininkų atsakymus, buvo nustatyta, kad tiriamuoju laikotarpiu Klaipėdos AVPK dirbo 50 tyrėjų, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus: Plungės r. PK 4 tyrėjai, Kretingos r. PK – 4, Palangos PK – 4, Klaipėdos r. PK – 12; Rietavo PK – 2; Skuodo r. PK – 3; Klaipėdos m. 1-ajame Veiklos skyriuje – 15; Klaipėdos m. 2-ajame Veiklos skyriuje – 6. Siekiant gauti kuo tikslesnius duomenis buvo apklausinėjami tik tie pareigūnai, kurie atlikinėja ikiteisminius tyrimus ir susiduria su moterimis, patyrusiomis smurtą/sisteminį smurtą. Apskaičiavus apklausos imties dydį, gautas rezultatas parodė, jog norint, kad apklausos rezultatai atspindėtų populiacijos nuomonę, reikia apklausti 44 respondentus. Iš viso apklausta – 45 tyrėjai atliekantys ikiteisminius tyrimus.

Tiriamieji. 45 Klaipėdos apskrities vyriausiojo policijos komisariato tyrėjai, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus. Iš apklaustųjų buvo: 9 tyrėjai turintys iki 2 metų darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus, 3 tyrėjai turintys 2-5 metų, 2 tyrėjai turintys 5-8 metų; 3 tyrėjai turintys 8-10 metų bei 28 tyrėjai turintys 10 ir daugiau metų darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus.

Pusiau struktūruoto interviu metu atsakymus pateikė Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovė bei Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro atstovė. Apie šie centrai vykdo specializuotos kompleksinės pagalbos centro funkcijas bei teikia pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusioms moterims.

Tyrimo instrumento pristatymas. Apklausa buvo atlikta sudarius anketą internetinėje svetainėje „Mano apklausa“, anketa pavadinta „Sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje: atpažinimo ir įrodinėjimo problemos“ (priedas Nr. 1). Anketą sudarė 14 klausimų, iš kurių 2 klausimai buvo atvirojo tipo (į juos atsakymas buvo neprivalomas), visi kiti klausimai uždarojo tipo. Du klausimai reikalavo įvertinti pateiktas problemas, pagal tai kaip jos apsunkina sisteminio smurto atpažinimą ir įrodinėjimą skalėje nuo 1-5. Pildant anketą respondentams reikėjo nurodyti savo darbo atliekant ikiteisminius tyrimus stažą, asmens duomenų nurodyti nebuvo prašoma tam, kad būtų užtikrintas respondentų anonimiškumas. Apibendrinus gautus duomenis bus pateiktos esminės nagrinėjamos temos pusės kiekybiniu aspektu.

Specializuotos kompleksines pagalbos centro funkcijas atliekantiems Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro bei Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro atstovams buvo pateikti 6 klausimai. Pirmuoju klausimu buvo siekiama sužinoti, kokie požymiai labiausiai padeda atpažinti, jog moteris patiria sisteminį smurtą. Antrasis klausimas buvo apie tai, kas labiausiai apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą. Trečiasis klausimas buvo nukreiptas į priežastis, kodėl moteris patirianti sisteminį smurtą apie tai niekam nepaneša. Ketvirtuoju klausimu buvo siekiama sužinoti, kokių veiksmų imasi Specializuotos kompleksinės pagalbos centro darbuotojai, siekiant suteikti pagalbą sisteminį smurtą patiriančiai moteriai bei ar kiekvienu atveju pradedami ikiteisminiai tyrimai. Penktasis klausimas buvo susijęs su sisteminio smurto įrodinėjimo teisėsaugos institucijose problematika. Paskutiniu klausimu buvo siekta sužinoti informantų nuomonė apie tai, kokie pokyčiai galėtų palengvinti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą.

Tyrimo organizavimas. Tiriamasis laikotarpis vyko nuo 2021 m. vasario 26 d. iki 2021 m. kovo 11 d. Anketa, kurią sudarė 14 klausimų, elektroniniu paštu buvo nusiųsta kiekvienam Klaipėdos AVPK tyrėjui, atliekančiam ikiteisminius tyrimus, individualiai. Nesurinkus pakankamo kiekio respondentų atsakymų, anketa pakartotinai buvo išsiųsta visiems Klaipėdos AVPK tyrėjamas, atliekantiems ikiteisminio tyrimo funkcijas, bendrai su pakartotiniu prašymu atsakyti į pateiktus klausimus. Tyrimo anketos gauti duomenys buvo susisteminti ir pateikiami procentine išraiška.

Siekiant taupyti informantų laiką, interviu klausimai buvo pateikti elektroniniu paštu. Klausimai elektroniniu paštu buvo išsiųsti Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centrui bei Kretingos moterų informacijos ir mokymo centrui. Su minėtų centrų atstovais apie struktūrinio interviu atsakymų pateikimą buvo bendrauta elektroniniu paštu.

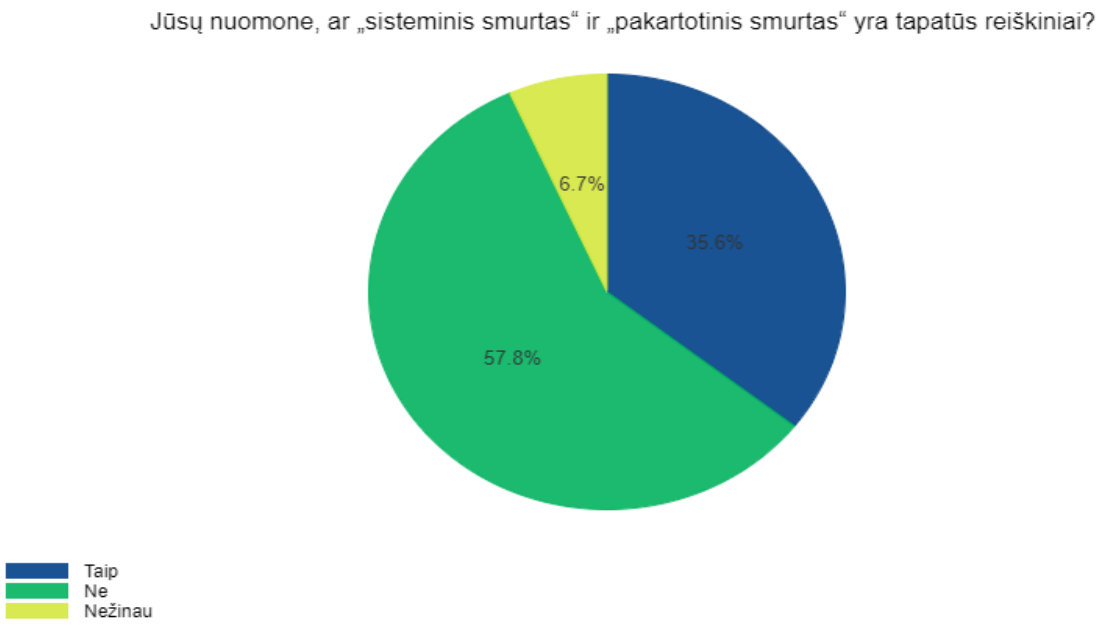
Tyrimo ribotumai. Kadangi apklausiami tik savanorišką sutikimą išreiškę pareigūnai, nėra galimybės apklausti visų Klaipėdos AVPK dirbančių tyrėjų, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus ir susiduria su sisteminiu smurtu, taip pat dalis tyrėjų tyrimo laikotarpiu buvo vaiko priežiūros atostogose, ar dėl kitų priežasčių nebuvo darbe todėl į anketos klausimus neatsakinėjo. Kai kurie pareigūnai pasyviai žiūri į studentų pateikiamas apklausas bei neskiria savo laiko jų pildymui, dėl ko anketą tyrėjams reikėjo siųsti pakartotinai, raginant atsakyti į pateiktus klausimus.

4.2 Tyrimo rezultatai

Empirinis tyrimas susideda iš dviejų dalių, kadangi buvo naudoti du empirinio tyrimo metodai – anketavimas apklausiant Klaipėdos AVPK tyrėjus atliekančius ikiteisminius tyrimus bei struktūruotas interviu, kurio informantai buvo Specializuotos kompleksinė pagalbos centro funkcijas vykdančių centrų atstovai, dėl šios priežasties aptariant tyrimo rezultatus išskiriami du poskyriai.

4.2.1 Klaipėdos AVPK tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus nuostatos į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas

Šis tyrimas buvo atliktas turint tikslą – atskleisti Klaipėdos AVPK tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus požiūrį į sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas, nustatyti, kokios problemos labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą ir atpažinimą. Prieš pradedant vertinti kokios problemos labiausiai apsunkina sisteminio smurto atpažinimą ir įrodinėjimą, tyrėjams buvo užduotas klausimas, ar jų nuomone „sisteminis smurtas“ ir pakartotinis smurtas“ yra tapatūs reiškiniai. Šis klausimas tyrėjams buvo užduotas siekiant įvertinti, ar jie atpažįsta, kas yra sisteminis smurtas ir sugeba jį atskirti. Atsakymų rezultatai pateikti 3 paveiksle, kur matyti, jog didžioji dalis respondentų – 57,8 % sugeba atskirti sisteminį smurtą ir mano, kad „sisteminis smurtas“ ir „pakartotinis smurtas“ nėra tapatūs reiškiniai, tačiau nemaža dalis respondentų – 35,6 % mano, kad tai yra tapatūs reiškiniai, 6,7 % respondentų šiuo klausimu neturi nuomonės. Taigi, tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiau nei trečdalis respondentų negeba atpažinti sisteminio smurto.

3 paveikslas. Tyrėjų nuomonė apie sisteminio smurto sampratą.

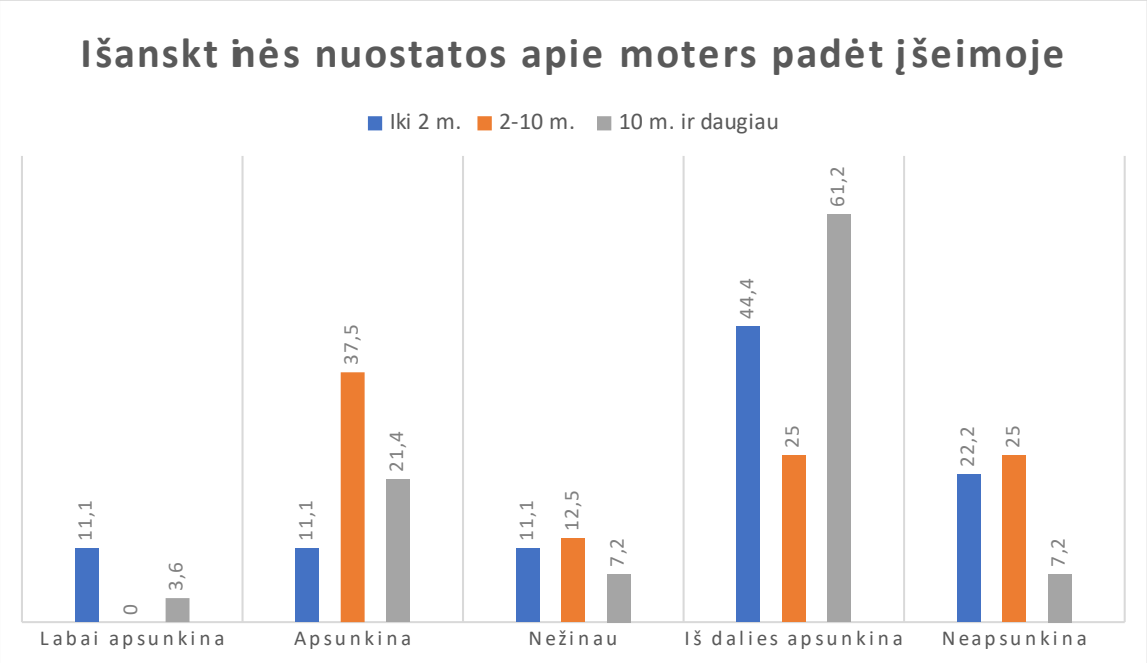
Toliau respondentų buvo paklausta, ar jiems teko atlikti ikiteisminį tyrimą, kuriame moteris būtų nukentėjusi dėl patiriamo sisteminio smurto: 60 % respondentų nurodė, jog jiems yra tekę atlikti tokio pobūdžio ikiteisminį tyrimą, o 40 % respondentų nurodė, kad neteko. Tų respondentų, kurie nurodė, kad yra tekę atlikti ikiteisminį tyrimą, kuriame moteris būtų nukentėjusi dėl patiriamo sisteminio smurto, buvo paprašyta nurodyti, kaip dažnai tokio pobūdžio ikiteisminius tyrimus atlieka. Didžioji dalis - 37 % tyrėjų, nurodė, kad tokio pobūdžio ikiteisminius tyrimus tenka atlikti kartą per metus ir rečiau, tačiau 18, 5 % tyrėjų nurodė, kad atlieka kartą per mėnesį bei 7.4 % tyrėjų teigia, kad ikiteisminius tyrimus dėl sisteminio smurto atlieka 2-3 kartus per mėnesį. Tačiau vertinant pateiktus duomenis, matyti, jog tyrėjai, kurie nurodo, kad ikiteisminius tyrimus atlieka 2-3 kartus per mėnesį, atsakydami į klausimą, ar „sisteminis smurtas“ ir „pakartotinis smurtas“ yra tapatūs reiškiniai, nurodė, kad taip. Taip pat 4 iš 5 respondentų, kurie nurodė, kad tokio pobūdžio ikiteisminius tyrimus atlieka kartą per mėnesį, taip pat nurodė, kad sisteminis ir pakartotinis smurtas yra tapatūs reiškiniai. Iš pateiktų duomenų galime daryti prielaidą, kad šie tyrėjai nurodė, kaip dažnai atlieka ikiteisminius tyrimus dėl pakartotinių smurto atvejų, o ne dėl sisteminio smurto. Apibendrinus tyrimo rezultatus dėl to, kaip dažnai tyrėjams tenka atlikti ikiteisminius tyrimus dėl sisteminio smurto, galima daryti prielaidą, kad tokio pobūdžio ikiteisminiai tyrimai pasitaiko gana retai, nemaža dalis tyrėjų apskritai nėra susidūrę su

ikiteisminiais tyrimais dėl sisteminio smurto prieš moteris, kas rodo, jog tokių ikiteisminių tyrimų mastas nėra didelis.

Tyrėjų buvo paklausta, ar įmanoma atpažinti sisteminį smurtą pagal tai, kaip moteris elgiasi apklausų metu, kurios atliekamos dėl epizodinio fizinio smurto. Didžioji dalis respondentų – 68,9 % nurodė, kad įmanoma, 13,3 % nurodė, kad neįmanoma, o 17,8 % šiuo klausimu nuomonės neturi. Taip pat tyrėjų buvo paklausta ar jiems patiems atliekant ikiteisminį tyrimą dėl fizinio smurto prieš moterį, sunku pamatyti/atpažinti, kad ji patiria sisteminį smurtą, rezultatai parodė, kad 53.3 % tyrėjų yra nesunku tai pamatyti, tik 26,7 % respondentų nurodė, kad vis tik sunku pamatyti, jog moteris patiria sisteminį smurtą bei 20 % neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Tyrėjams, kurie atsakė, jog sunku pamatyti/atpažinti, kad moteris patiria sisteminį smurtą buvo užduotas atviras klausimas (į jį atsakyti nebuvo privaloma) – kodėl? Vienas iš pateiktų atsakymų, kodėl sunku pamatyti, jog moteris patiria sisteminį smurtą: „*Dažnai moterys nesupranta patiriančios sisteminį smurtą, jos įpratusios gyventi tokiomis sąlygomis ir joms tai atrodo normalu ir nesugeba įvardinti sisteminio smurto požymių kaip problemos jų buityje. Moterys yra įbaugintos kalbėti su kitais apie savo santykius ir namuose vyraujančias taisykles, slepia bet kokią informaciją, bijodamos, kad liks nuskriaustos*.“ Dar vienas veiksnys, kuris buvo nurodytas kaip problema, kodėl atliekant ikiteisminį tyrimą dėl fizinio smurto sunku pamatyti, kad moteris patiria sisteminį smurtą – „*mažai patirties*“, kadangi jau anksčiau aptarti tyrimo rezultatai rodo, kad ikiteisminių tyrimų dėl sisteminio smurto mastas yra nedidelis. Taigi, iš pateiktų tyrimo rezultatų, yra matyti, jog tyrėjų nuomone, kuomet atliekami ikiteisminiai tyrimai dėl fizinio smurto yra galimybė pamatyti/atpažinti, kad auka nukentėjo ne nuo epizodinio smurto, o patiria sisteminį smurtą. Tai rodo, kad atliekami ikiteisminiai tyrimai dėl fizinio smurto, padidina galimybę pamatyti, jog moteris patiria sisteminį smurtą, tačiau yra įbauginta ir apie tai nepraneša bei tokiu atveju suteikti reikiamą pagalbą.

Tyrėjams, atliekantiems ikiteisminius tyrimus, buvo pateiktos šešios problemos ir jų paprašyta įvertinti, kokios iš pateiktų visuomenėje vyraujančių problemų labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą. Pirmoji vertinimui pateikta problema buvo – išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje. Gauti rezultatai, kurie parodo, ar respondentų nuomone išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje apsunkina sisteminio smurto atpažinimą, procentine išraiška pateikiama 4 paveiksle. Šiame paveiksle taip pat palyginimui pateikta, kaip šią problemą vertina skirtingą darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus turintys pareigūnai. Nors apklausos pradžioje respondentų buvo paprašyta nurodyti savo darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus bei atsakymo variantai buvo – iki 2 m., 2-5 m., 5-8 m., 8-10 m. bei 10 m. ir daugiau, rezultatai pateikiami pagal darbo stažo kategorijas: iki 2 m., 2-10 m., 10 m. ir

daugiau, kadangi respondentų, kurių darbo stažas atliekant ikiteisminius tyrimus 2-5 m., 5-8 m., bei 8-10 m. bendras skaičius yra 8.

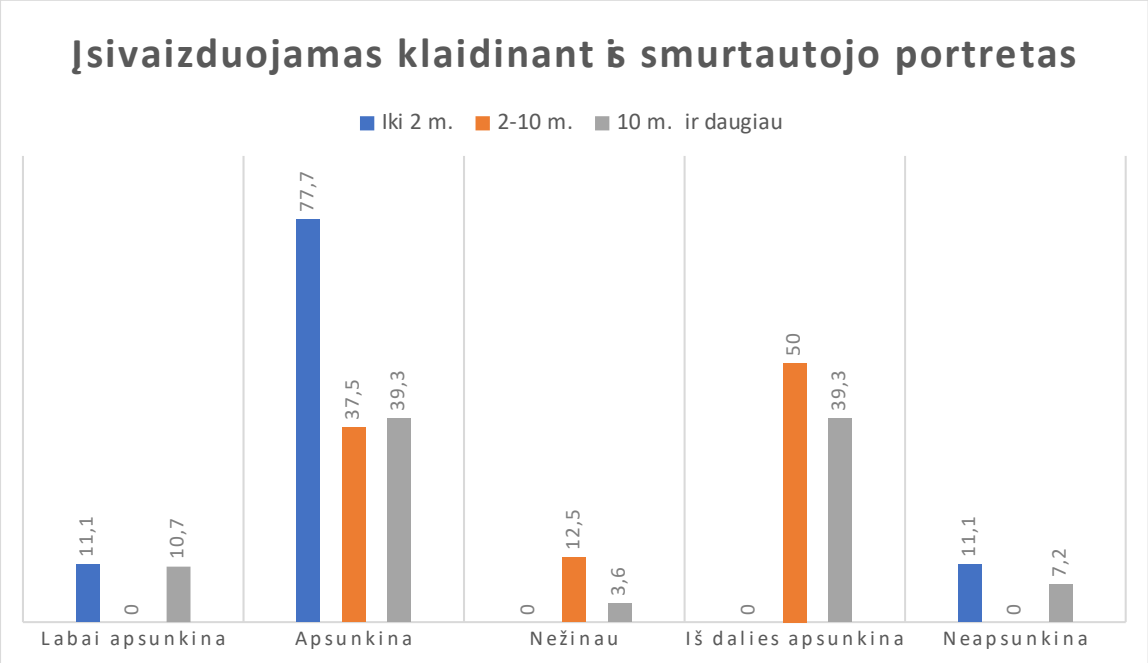

4 paveikslas. Išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje.

4 paveiksle matyti, kad pareigūnų, turinčių nuo 2 iki 10 metų darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus, didžioji dalis – 37,5 % mano, jog išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą. Mažiausią darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus (iki 2 metų) turinčių pareigūnų dauguma – 44,4 % mano, kad išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje tik iš dalies apsunkina sisteminio smurto atpažinimą, taip mano ir didžiausią darbo patirtį turintys pareigūnai – 61,2 %. Mažiausiai respondentų pateikė nuomonę, kad ši problema vyraujanti visuomenėje labai apsunkina sisteminio smurto atpažinimą. Apibendrinus visus respondentų atsakymus apie išankstines nuostatas apie moters padėtį šeimoje kaip problemą sunkinančią sisteminio smurto atpažįstamumą (Priedas Nr. 2, 17 paveikslas) yra matyti, kad didžioji dalis respondentų 51,1 % mano, kad ši problema iš dalies apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą ir tik 13,3 % apklaustųjų mano, kad neapsunkina.

Kita problema, kuri buvo pateikta respondentų vertinimui buvo įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas. Kaip pavyzdys vertinant šią problemą buvo pateikta tai, kad dažnai žmonės įsivaizduoja, kad smurtauja vyrai, kurie patiria finansinius sunkumus, yra neišsilavinę, turintys problemų dėl alkoholio vartojimo ir pan., todėl iš vyrų, kurie yra išsilavinę, užimantys aukštas pareigas ir pan., smurtinio elgesio nesitikima. Rezultatai apie respondentų

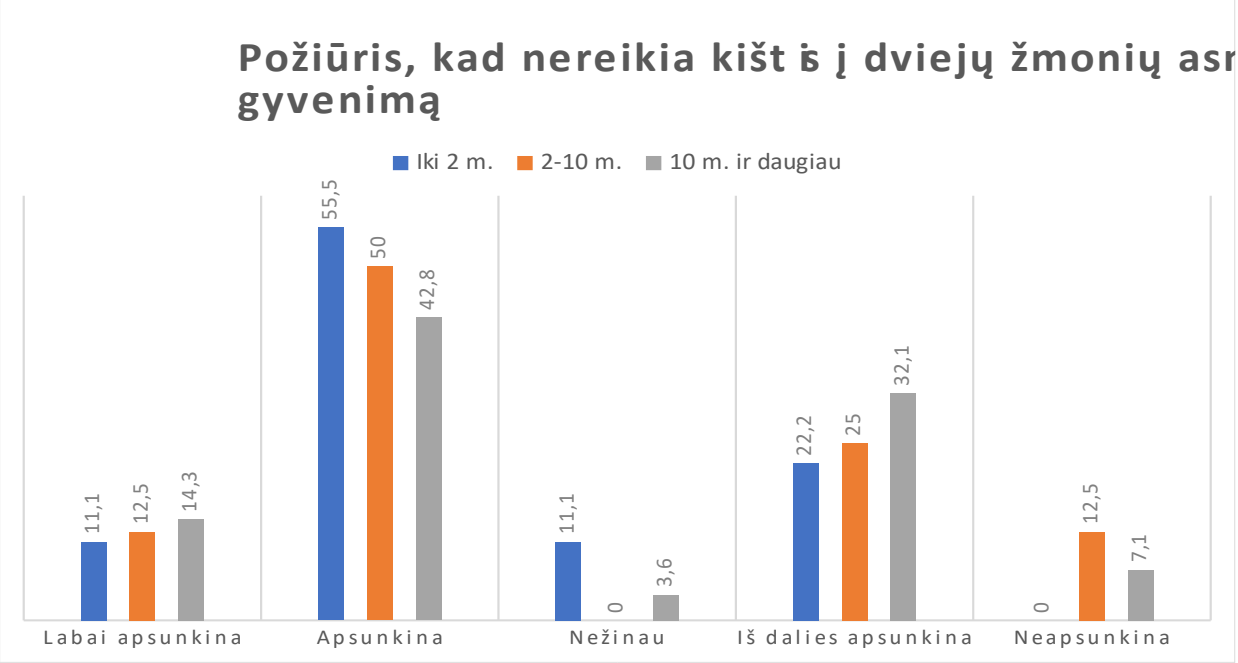
požiūrį į įsivaizduojamą klaidinantį smurtautojo portretą kaip problemą apsunkinančia sisteminio smurto atpažįstamumą pateikiami 5 paveiksle.

5 paveikslas. Įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas.

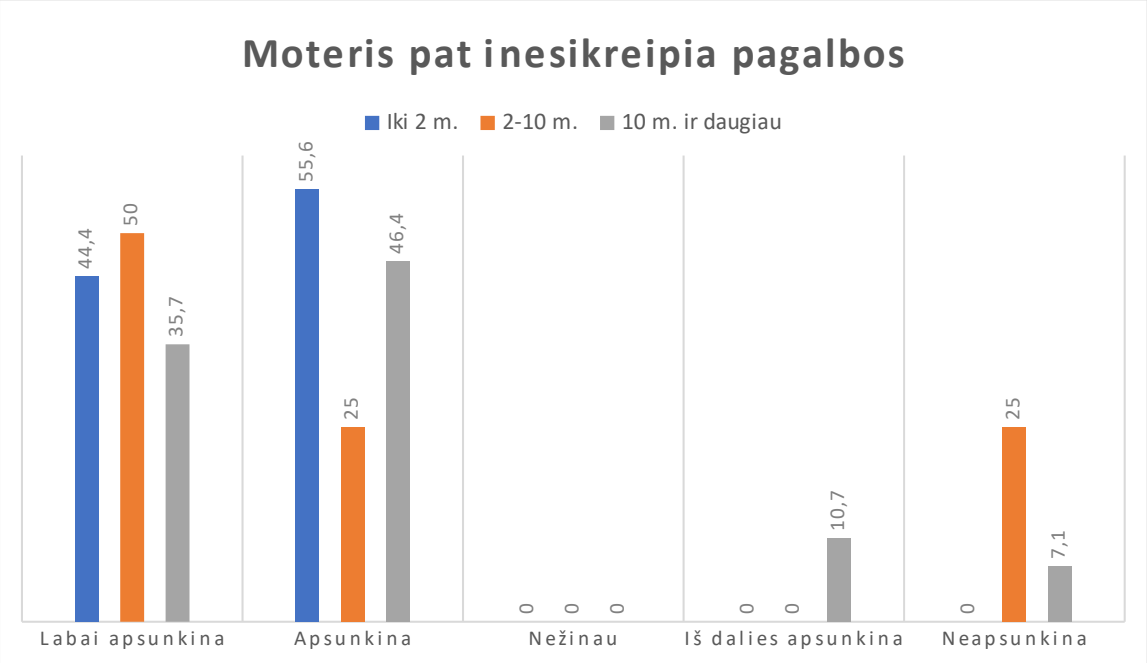
Iš 5 paveiksle pateiktų duomenų matyti, jog didžioji dalis respondentų, turinčių darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus iki 2 m. – 77,7 % mano, kad įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą. Tyrėjai, turintys didžiausią darbo patirtį, 10 metų ir daugiau, po 39,3 % mano, kad įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas apsunkina ir iš dalies apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą. Nepriklausomai nuo darbo stažo, didžioji dalis respondentų - 46,7 %, (priedas Nr. 2, 18 paveikslas) mano, kad visuomenės įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas apsunkina sisteminio smurto atpažinimą ir tik 6,7 % mano, jog tai neapsunkina.

Trečioji visuomenėje vyraujanti problema yra požiūris, kad nereikia kištis į dviejų žmonių asmeninį gyvenimą, todėl net ir pastebint naudojamą sisteminį smurtą prieš moteris artimoje aplinkoje, apie tai nepranešama bei pagalba nesuteikiama. Respondentų nuomonė apie šios problemos įtaką sisteminio smurto atpažįstamumui pateikiama 6 paveiksle. Analizuojant minėtame paveiksle pateiktus duomenis, matyti, kad nepriklausomai nuo darbo stažo atliekant ikiteisminius tyrimus, visų kategorijų respondentų daugumos nurodė, kad ši problema apsunkina sisteminio smurto prieš moteris atpažįstamumą, kadangi nepranešant apie žinomus kitų asmenų sisteminio smurto atvejus, apribojama galimybė kompetentingoms institucijoms identifikuoti sisteminį smurtą bei suteikti nukentėjusiam asmeniui pagalbą.

6 paveikslas. Požiūris, kad nereikia kištis į dviejų žmonių asmeninį gyvenimą.

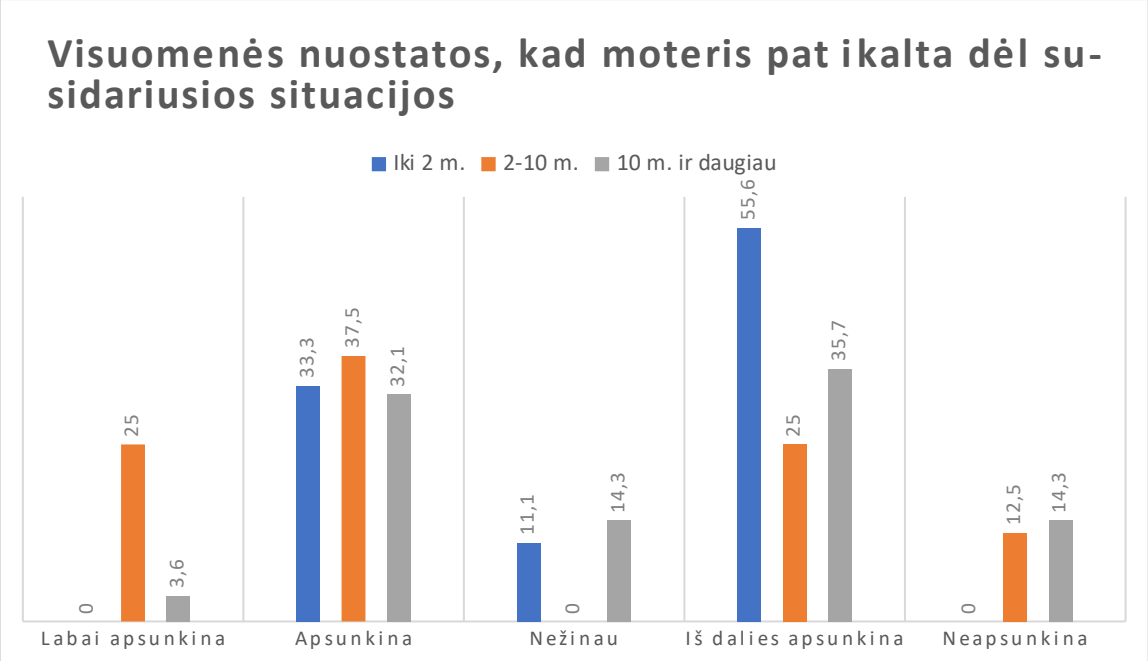
Tyrimo metu respondentams buvo pateikta įvertinti kaip problemą apsunkinančią sisteminio smurto atpažįstamumą ir tai, kad dėl patiriamo sisteminio smurto moteris praranda pasitikėjimą savimi, būna įbauginta, todėl pati niekur nesikreipia pagalbos. Respondentų atsakymai pateikti 7 paveiksle.

7 paveikslas. Moteris pati nesikreipia pagalbos.

7 paveiksle matyti, kad pareigūnų turinčių 2-10 metų darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus didžioji dauguma – 50 %, mano, kad tai, jog moteris patirdama sisteminį smurtą pati niekur nesikreipia pagalbos labai apsunkina to atpažįstamumą. Tyrėjai turintys darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus iki 2 metų, nei vienas nepasirinko atsakymo variantų iš dalies apsunkina ar neapsunkina, jų nuomone, tai kad moteris pati nepraneša apie patiriamą sisteminį smurtą labai apsunkina ir apsunkina to atpažinimą. Vertinant bendrus respondentų atsakymus (priedas Nr. 2, 20 paveikslas) yra matyti, kad net 40 % visų apklaustų tyrėjų mano, kad ši problema labai apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą bei 44,4 % mano, kad apsunkina. Įdomu ir tai, kad ties šiuo klausimu visi respondentai turėjo savo nuomonę ir nei vienas nepasirinko atsakymo varianto – nežinau.

Dar viena problema, kurią vertino respondentai yra visuomenės nuostatos, kad moteris pati kalta dėl tokios susidariusios padėties, po ko moteris nenori pasakoti apie smurtines patirtis. Kaip pavyzdys respondentams buvo pateikiama tai, jog visuomenė mano, kad moteris turėjo žinoti į kokius santykius įsitraukia, kad seniai reikėjo išsiskirti su smurtautoju, kad pati išprovokuoja konfliktines situacijas ir pan. Respondentų požiūris į šią visuomenėje vyraujančią problemą pateikiamas 8 paveiksle.

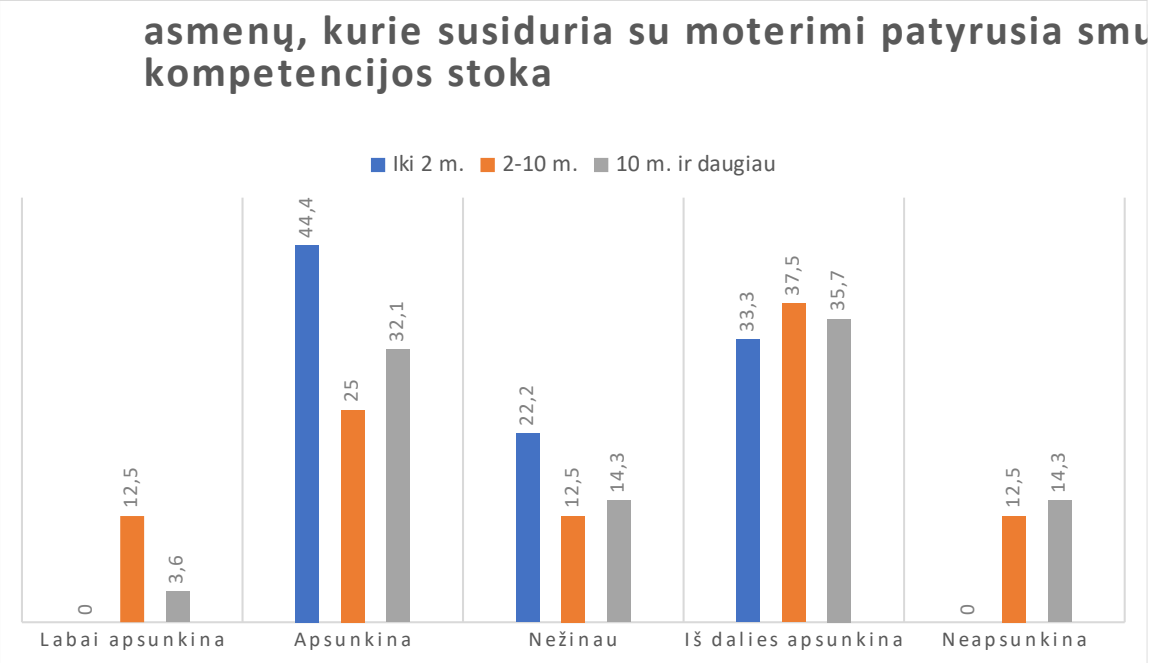

8 paveikslas. Visuomenės nuostatos, kad moteris pati kalta dėl susidariusios situacijos.

Analizuojant duomenis pateiktus 8 paveiksle, yra matyti, kad didžioji dalis tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus iki 2 metų – 55,6 % mano, kad susidariusios visuomenės nuostatos, dėl kurių auka kaltinama, jog yra pati kalta dėl susidariusios situacijos, kurioje patiria

sisteminį smurtą iš dalies apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą, taip mano ir didžioji dalis tyrėjų turinčių šioje srityje didžiausią darbo patirtį – 35,7 %. Tačiau vertinant bendrus respondentų rezultatus (priedas Nr. 2, 21 paveikslas) matoma, kad didžioji dalis – 51,1 % tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus mano, kad analizuojama problema apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą ir tik 6,7 % mano, jog neapsunkina.

Paskutinė problema, kuri buvo pateikta respondentų vertinimui – medikų, policijos pareigūnų, socialinių darbuotojų bei kitų asmenų, kurie susiduria su moterimi patyrusia smurtą, kompetencijos stoka, dėl kurios negebama atpažinti patiriamo sisteminio smurto iš moters elgesio, psichologinės būklės ir pan. Tyrėjų nuomonė apie šios problemos įtaką sisteminio smurto atpažįstamumui pateikta 9 paveiksle.

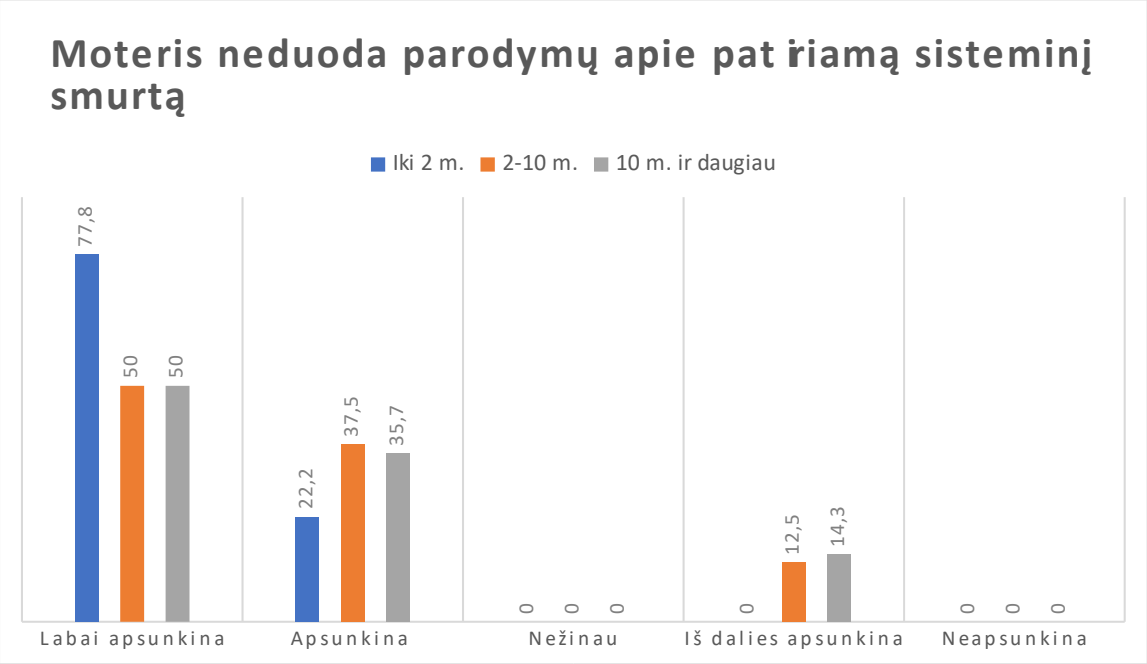
9 paveikslas. Asmenų, kurie susiduria su moterimi patyrusia smurtą, kompetencijos stoka.

9 paveiksle matyti, kad dauguma tyrėjų, kurie turi darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus 2-10 metų – 37,5 % mano, kad ši problema tik iš dalies apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą, taip mano ir tyrėjų turinčių 10 ir daugiau metų darbo patirtį dauguma – 35,7 %. Tačiau tyrėjų, kurių darbo stažas atliekant ikiteisminius tyrimus iki 2 metų, nuomone policijos darbuotojų, medikų, socialinių darbuotojų bei kitų asmenų, kurie susiduria su moterimi patyrusia smurtą kompetencijos stoka apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą, taip mano 44,4 % šios kategorijos tyrėjų.

Apibendrinant visas analizuotas problemas, su kuriomis susiduriame visuomenėje, kurios apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą, galima daryti išvadą, kad Klaipėdos AVPK tyrėjų, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus nuomone, labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą tai, kad moteris patirdama sisteminį smurtą pati apie tai niekam nepraneša. Iš viso 84,4 % tyrimo respondentų mano, jog ši problema labai apsunkina ir apsunkina sisteminio smurto atpažįstamumą.

Įvertinus problemas, vyraujančias visuomenėje, kurios apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą, respondentams buvo užduotas klausimas, ar sunku ikiteisminio tyrimo metu įrodyti, kad įtariamasis naudojo sisteminį smurtą. Didžioji dauguma tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus – 88,9 % nurodė, kad sunku įrodyti, jog įtariamasis naudojo prieš moterį sisteminį smurtą (priedas Nr. 2, 23 paveikslas). Tuomet respondentų buvo paklausta, kas jų nuomone labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą ikiteisminio tyrimo metu bei įvertinimui pateikti šeši teiginiai.

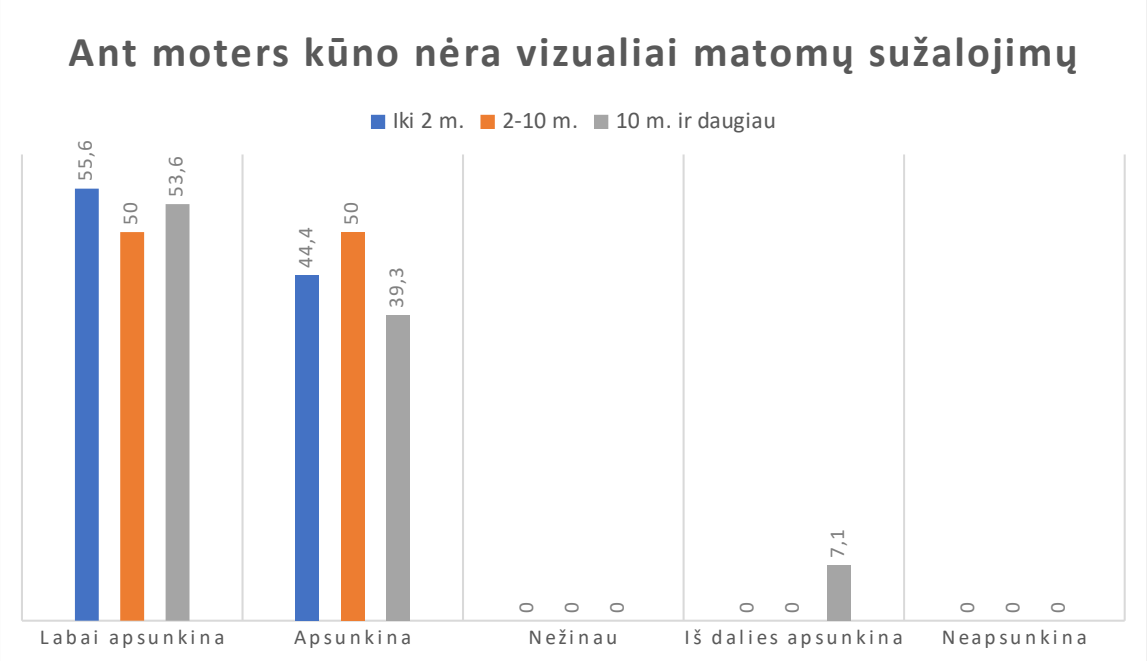
Pirmiausia tyrėjams buvo pateiktas teiginys – moteris, būdama įbauginta smurtautojo, neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą. Tyrėjai turėjo įvertinti ar šis aspektas apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą. Respondentų rezultatai, pateikti procentine išraiška bei palyginimui suskirstyti į kategorijas pagal respondentų darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus, pateikiami 10 paveiksle.

10 paveikslas. Moteris neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą.

10 paveiksle matyti, kad didžioji dalis tyrėjų, nepriklausomai nuo darbo stažo atliekant ikiteisminius tyrimus mano, jog tai, kad moteris ikiteisminio tyrimo metu neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą, labai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą, iš viso taip mano 55,6 % respondentų (priedas Nr. 2, 24 paveikslas). Nei vienas respondentas nemano, kad šis aspektas neapsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą, vadinasi daugiau ar mažiau, tai, kad moteris atsisako duoti parodymus, yra kliūtis siekiant įrodyti prieš ją naudojamą sisteminį smurtą. Taip pat įdomu ir tai, kad šiuo klausimu visi respondentai išreiškė savo nuomonę, nebuvo nei vieno, kuris pasirinktų atsakymo variantą – nežinau.

Kita problema su kuria gali susidurti tyrėjai atliekant ikiteisminį tyrimą dėl sisteminio smurto – ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų. Respondentų buvo paprašyta taip pat įvertinti šios problemos įtaką įrodinėjat sisteminį smurtą prieš moteris artimoje aplinkoje. Gauti rezultatai pateikiami 11 paveiksle.

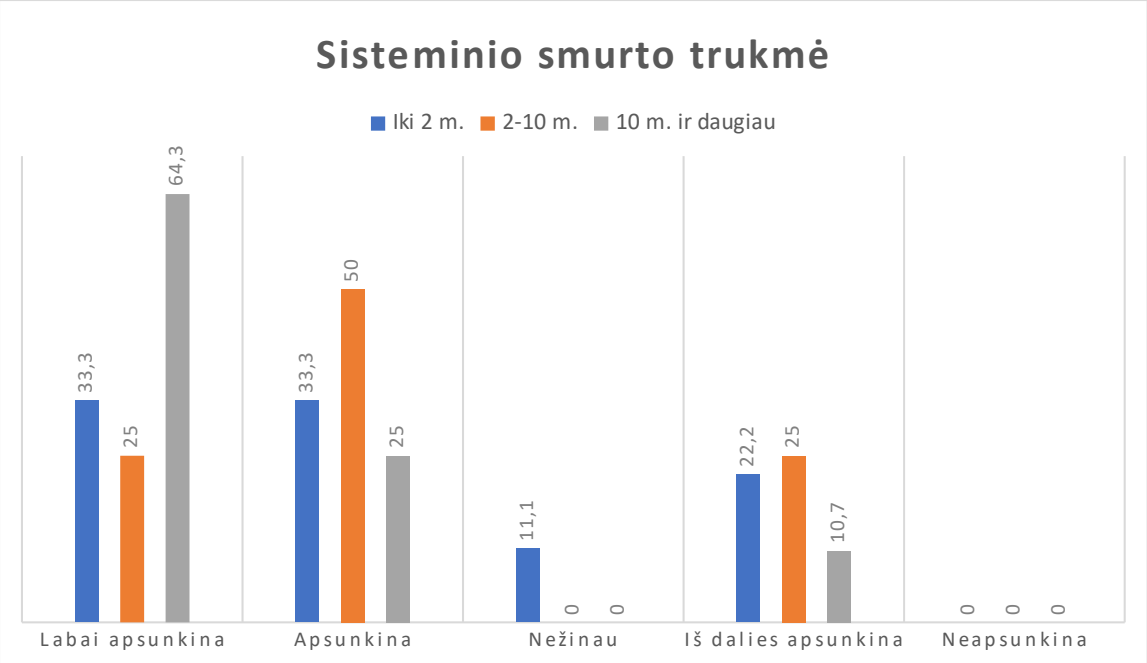

11 paveikslas. Ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų.

Analizuojant duomenis pateiktus 11 paveiksle yra matyti, kad tyrėjai, turintys darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus iki 2 metų, mano, jog tai, kad ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų apsunkina ir labai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą ikiteisminio tyrimo metu, taip pat mano ir tyrėjai turintys darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus nuo 2 iki 10 metų. Vertinant bendrus respondentų atsakymus (priedas Nr. 2, 25 paveikslas) yra matyti, kad iš viso 95,5 % mano, jog ši problema apsunkina ir labai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą. Apibendrinus

pateiktus duomenis, galima daryti išvada, jog tai, kad ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų yra labai didelė kliūtis siekiant įrodyti prieš moterį naudotą sisteminį smurtą.

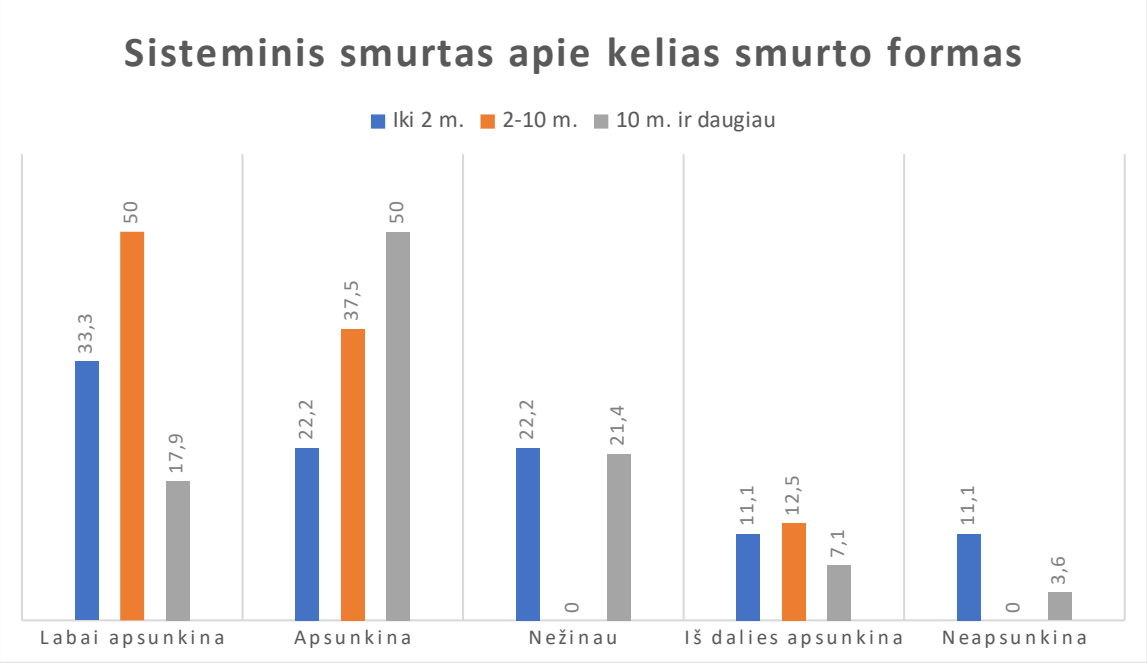
Toliau respondentų buvo paprašyta įvertinti, ar sisteminio smurto trukmė turi neigiamos įtakos siekiant jį įrodyti ikiteisminio tyrimo metu. Kadangi sisteminis smurtas yra ilgalaikis reiškinys, galintis trukti metais, kaip pavyzdys respondentams, buvo pateikta tai, jog dėl ilgos trukmės gali būti prarasti tam tikri įrodymai. Gauti rezultatai grafine išraiška pateikti 12 paveiksle.

12 paveikslas. Sisteminio smurto trukmė.

Iš 12 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad didžioji dalis tyrėjų, turinčių didžiausią darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus, net 64,3 % mano, jog sisteminio smurto trukmė, dėl kurios gali būti prarasti įrodymai, labai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą. Tačiau vertinant bendrus respondentų atsakymus (priedas Nr. 2, 26 paveikslas) matoma, kad dalis – 15,6 % mano, jog sisteminio smurto trukmė įrodinėjimą apsunkina tik iš dalies.

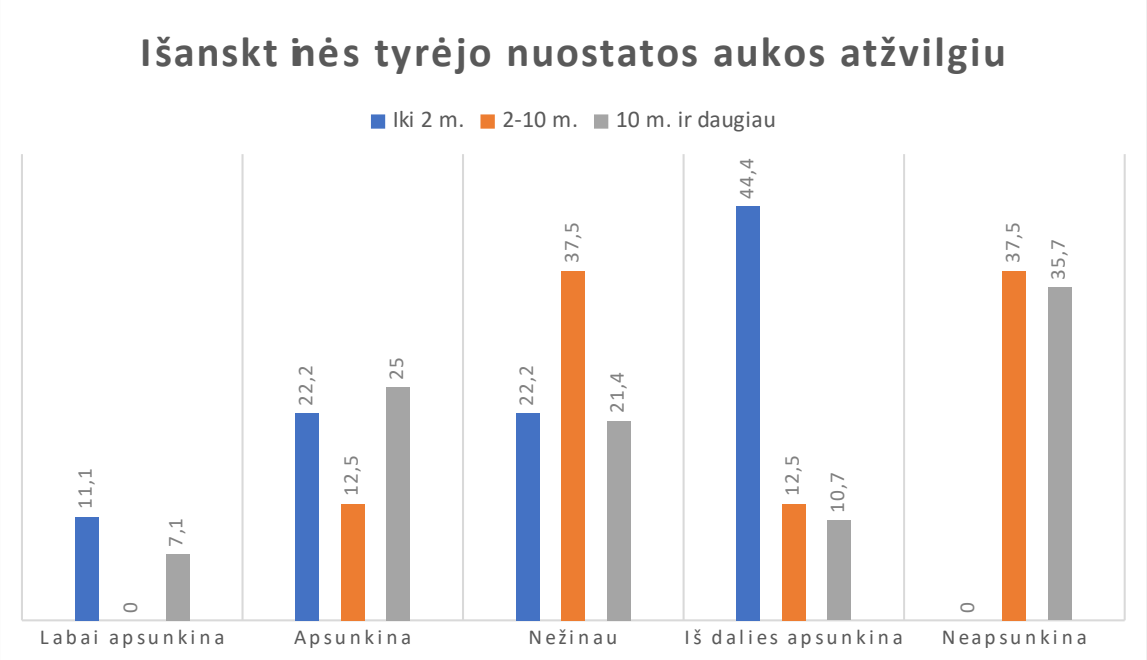
Kitas veiksnys, kuris galimai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą ir buvo paprašytas respondentų įvertinti – sisteminis smurtas apie kelias smurto formas (psichologinį, ekonominį, seksualinį, fizinį). Pavyzdžiui, už ekonominį smurtą artimoje aplinkoje LR Baudžiamajame kodekse net nėra numatyta baudžiamoji atsakomybė, todėl labai sunku vertinti kriminaliniu požiūriu kaip sudedamąją sisteminio smurto dalį. Gauti rezultatai pateikti 13 paveiksle.

13 paveikslas. Sisteminis smurtas apie kelias smurto formas.

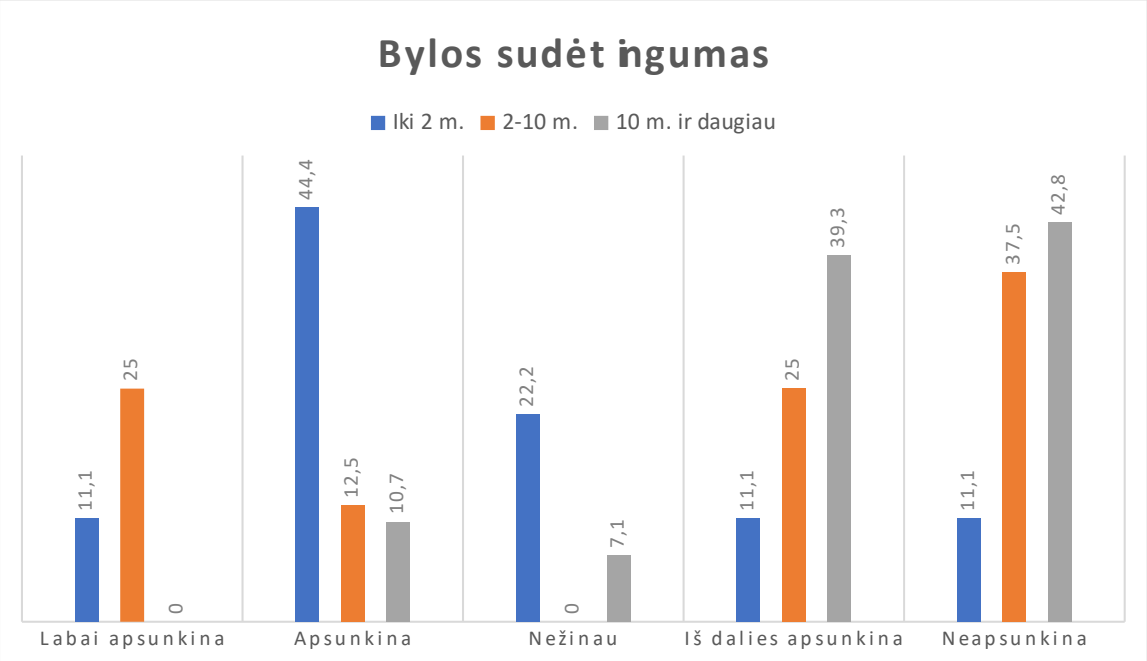
Iš duomenų, pateiktų 13 paveiksle, yra matyti, kad didžioji dalis tyrėjų turinčių nuo 2 iki 10 metų darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus – 50 %, mano, kad tai, jog sisteminis smurtas apima kelias smurto formas labai apsunkina jo įrodinėjimą ikiteisminio tyrimo metu. Vertinant bendrus respondentų atsakymus (priedas Nr. 2, 27 paveikslas) matoma, kad didžioji dalis tyrėjų – 42,2 % mano, jog tai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą, tačiau nemaža dalis – 17,8 % neturi šiuo klausimu nuomonės, o 4,4 % mano, jog tai, kad sisteminiame smurte persipina kelios smurto formos neapsunkino jo įrodinėjimo.

Taip pat respondentų buvo paprašyta įvertinti, ar išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu gali turėti įtakos ir apsunkinti sisteminio smurto įrodinėjimą. Gauti rezultatai pateikiami 14 paveiksle, kuriuose matyti, jog dauguma tyrėjų turinčių darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus iki 2 metų – 44,4 % mano, jog išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu tik iš dalies apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą ikiteisminiame tyrime. Tačiau didžioji dalis tyrėjų, kurie turi didžiausią darbo stažą atliekant ikiteisminius tyrimus – 35,7 % mano, jog išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu visai neapsunkina sisteminio smurto įrodinėjimo. Vertinant bendrus respondentų atsakymus (priedas Nr. 2, 28 paveikslas) matoma, kad didžioji dalis – 28,9 % mano, jog tai visai neapsunkina sisteminio smurto įrodinėjimo bei nemaža dalis respondentų – 24,4 % neturi nuomonės šiuo klausimu.

14 paveikslas. Išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu.

Paskutinis aspektas, kurį vertino respondentai – bylos sudėtingumas. Paprastai ikiteisminiai tyrimai dėl sisteminio smurto yra sudėtingi, susideda iš daug epizodų, kadangi sisteminis smurtas yra ilgalaikis reiškinys, kuriame persipina kelios smurto formos. Respondentų atsakymai pateikti 15 paveiksle.

15 paveikslas. Bylos sudėtingumas.

Iš 15 paveiksle pateiktų duomenų yra matyti, kad didžioji dalis respondentų, kurių darbo patirtis atliekant ikiteisminius tyrimus yra iki 2 metų – 44,4 % mano jog bylos sudėtingumas apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą. Tačiau ilgiausią darbo patirtį atliekant ikiteisminius tyrimus turinčių respondentų daugumą – 42,8 % mano, jog bylos sudėtingumas neapsunkino sisteminio smurto įrodinėjo. Šie rezultatai rodo, kad bylos sudėtingumas yra kliūtis tik tuomet, kai darbo patirtis yra nedidelė, o didėjant darbo patirčiai, gerėja darbo įgūdžiai, todėl sudėtingumas neapsunkina sisteminio smurto įrodinėjimo. Vertinant bendrus rezultatus (priedas Nr. 2, 29 paveikslas), matoma, kad didžioji dalis respondentų – 35,6 % mano, jog bylos sudėtingumas neapsunkina sisteminio smurto įrodinėjimo.

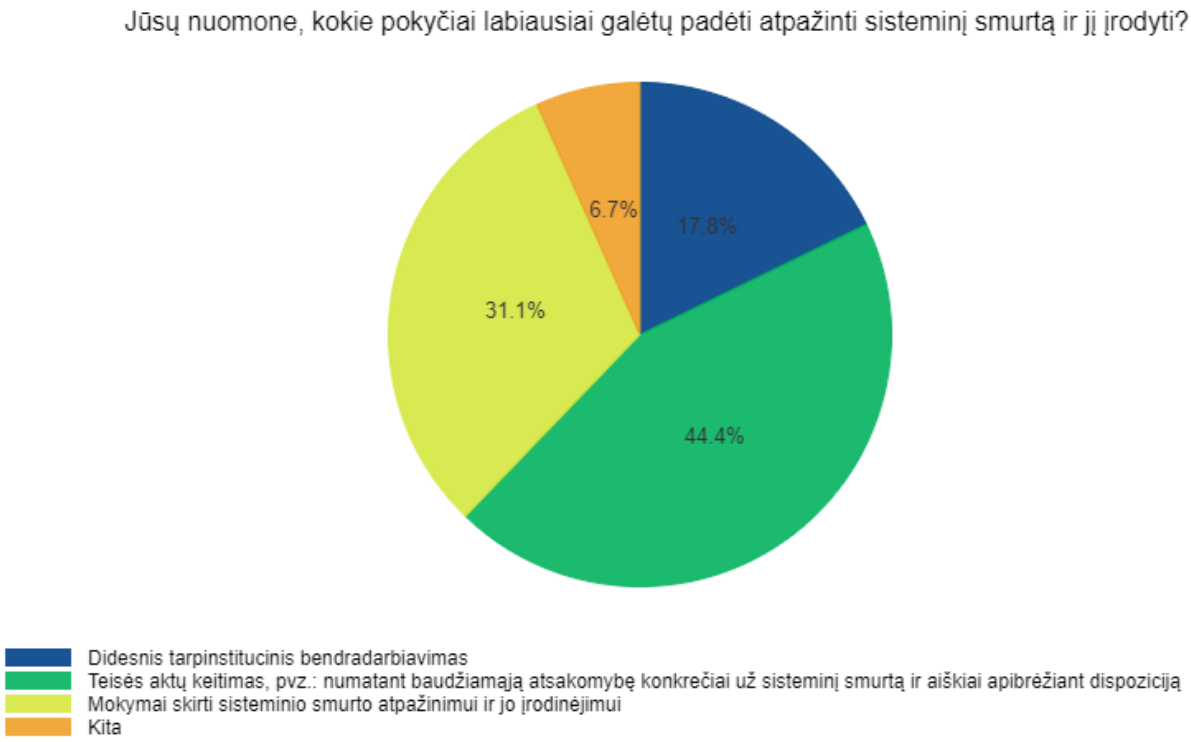
Apibendrinant analizuotus aspektus, kurie galimai apsunkina sisteminio smurto įrodinėjimą, galima daryti išvadą, jog Klaipėdos AVPK tyrėjų, atliekančių ikiteisminius tyrimus, nuomone, labiausiai sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą apsunkina tai, jog ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų – 95,5 % respondentų mano, jog tai apsunkina ir labai apsunkina. Tačiau nedideliu skirtumu atsilieka ir tai, kad moteris neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą (88,9 %) bei sisteminio smurto trukmė (82,2 %).

Tyrimo metu Klaipėdos AVPK tyrėjams, kurie atlieka ikiteisminius tyrimus, buvo užduotas klausimas – ar atliekant ikiteisminius tyrimus dėl patirto fizinio smurto, moterys dažniau linkusios pasakoti apie kitus anksčiau patirtus smurto (ne tik fizinio) atvejus. Didžioji dalis respondentų – 44,4 % (priedas Nr.2, 30 paveikslas) nurodė, kad moterys apie patiriamą smurtą pasakoja tik uždavus tiesioginį klausimą apie tai, tačiau net 28,9 % respondentų nurodė, kad moterys yra linkusios nutylėti, vengia atsakyti į klausimus susijusius su anksčiau patirto smurto atvejais. Dalis respondentų pasirinko atsakymo variantą – kita bei nurodė savo nuomonę apie tai ar moterys linkusios pasakotis apie patiriamą smurtą. Vienas iš respondentų nurodė, kad „*pasitaiko įvairiai, priklauso nuo žmogaus bei žinoma pareigūno: kokie psichologiniai gabumai užjausti nukentėjusią pusę, įgyti pasitikėjimą bei prakalbinti*“ Apibendrinus gautus respondentų atsakymus į šį klausimą, galima daryti išvadą, kad nėra vieno konkretaus atsakymo, kadangi kiekviena moteris ir kiekvienas atvejis yra individualus, tačiau vertinant daugumą – moterys yra linkusios nutylėti apie ankstesnes smurto patirtis. Dėl šios priežasties atliekant ikiteisminius tyrimus dėl, pavyzdžiui, fizinio smurto, sunku identifikuoti, kad moteris patiria sisteminį smurtą, kadangi neretai, jos tai nutyli.

Taip pat respondentams buvo užduotas klausimas apie tai, ar atliekant ikiteisminius tyrimus dėl patirto fizinio smurto, moterys išreiškia norą, kad smurtautojas gyventų skyriumi ir nesiartintų prie jų. Atsakymo rezultatai rodo, kad didžioji dauguma tyrėjų – 68.9 % (priedas Nr. 2, 31 paveikslas) teigia, jog moterys, patyrusios fizinį smurtą, dažniau nori, kad smurtautojas grįžtų

gyventi namo. Tik 24,4 % respondentų nurodė, kad moterys dažniau nori, kad smurtautojas gyventų skyriumi ir nesiartintų. Vienas iš respondentų pateikė atsakymą, kad „*po įvykio moterys dažnai nori, kad smurtautojas negrįžtų namo, bet sekančią dieną ar po kelių dienų to jau nebenori*“. Atsakymo rezultatai rodo, kad nors moterys patiria fizinį smurtą, vis tik dažniau nori, kad smurtautojas grįžtų gyventi namo, tai rodo jų prieraišumą smurtaujančiam vyrui, o galbūt naivumą, kad viskas gali pasikeisti.

Respondentų buvo paprašyta atsakyti į klausimą, kokie pokyčiai, jų nuomone, labiausiai galėtų padėti atpažinti sisteminį smurtą ir jį įrodyti. Gauti atsakymai pateikiami 16 paveiksle.

16 paveikslas. Pokyčiai, kurie galėtų padėti atpažinti sisteminį smurtą ir jį įrodyti.

Iš duomenų, pateiktų 16 paveiksle yra matyti, kad didžioji dalis respondentų – 44,4 % mano, jog labiausiai galėtų padėti atpažinti ir įrodyti sisteminį smurtą teisės aktų keitimas, kuomet būtų numatyta baudžiamoji atsakomybė konkrečiai už sisteminį smurtą ir aiškiai apibrėžta dispozicija. 31,1 % respondentų mano, kad labiausiai padėtų mokymai skirti sisteminio smurto atpažinimui ir jo įrodinėjimui bei 17,8 % mano, kad didesnis tarpinstitucinis bendradarbiavimas turėtų turėti teigiamą poveikį sisteminio smurto atpažinimui ir įrodinėjimui. Vienas respondentas pasirinkdamas atsakymo variantą „kita“ nurodė, kad „*visų šių priemonių visuma bei nukentėjusysis turi bendrauti*

su institucijomis“, dar vienas respondentas pateikė nuomonę „*aktyvesnis visuomenės dalyvavimas smurto prevencijoje*“. Apibendrinus pateiktus rezultatus galima daryti išvadą, kad siekiant palengvinti sisteminio smurto atpažįstamumą bei jį įrodyti neužtenka vienos konkrečios priemonės, rezultatų gali suteikti tik įvairių priemonių visuma, tačiau Klaipėdos AVPK tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus nuomone, labiausiai tai galėtų palengvinti – teisės aktų keitimas.

Paskutinis respondentams užduotas klausimas buvo atvirojo tipo, į kurį atsakymas nebuvo privalomas. Tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus ir susidūrusių su būtent sisteminio smurto atvejais buvo paprašyta pasidalinti savo patirtimi ir požiūriu, kas tokio pobūdžio bylose yra sunkiausia. Respondentai pasidalino savo patirtimi ir nurodė, kad „*sunkiausia yra tai, kad moteris nenori pasakoti apie patirtą smurtą, o tuo labiau sisteminį, jei moteris nepasakoja, sunku ką nors ir įrodyti*“, „*sunkiausia, kad įvykiai būna seni, besitęsiantys keletą metų, todėl nebėra jokių tiesioginių faktinių įrodymų. <...> nėra BK aiškumo dėl tokios veikos atsakomybės*“. Vienas respondentas pasidalino patirtimi, kad *„paprastai sisteminis smurtas sunkiai įrodomas, nes aukos dažniausiai laiku neinformuoja teisėsaugos apie patiriama sisteminį smurtą, dėl patiriamo fizinio smurto nesikreipia į medikus. Smurtaujama šeimoje (uždarame rate), kai šalia nėra liudytojų. Todėl tiriant pasireiškusi konkretų smurtavimo atvejį ir išsiaiškinus, kad prieš smurto auką buvo smurtaujama ir praeityje, jiems įrodyti paprasčiausiai nepakanką įrodymų, nes vien aukos parodymų neužtenka*.“ Respondentai nurodė, kad siekiant įrodyti sisteminį smurtą labai svarbus nukentėjusios bendradarbiavimas, kad pati rinktų įrodymus, darytų garso/vaizdo įrašus, kadangi dažniausiai tokiose bylose nėra liudytojų, todėl vien parodymų neužtenka ir bylos būna nutraukiamos.

4.2.2. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro specialistų nuostatos į sisteminio smurto atpažinimo ir įrodinėjimo problemas

Interviu apie sisteminio smurto prieš moteris artimoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas geranoriškai sutiko duoti Struktūrizuotos kompleksinės pagalbos centro dviejų asociacijos narių atstovai: Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro bei Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro. Atsakymus į užduotus klausimus informantai pateikė elektroniniu paštu. Šio tyrimo tikslas – apibendrinti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas, vertinant Specializuotos kompleksinės pagalbos centrų funkcijas vykdančių centrų atstovų pateiktais atsakymus bei juos lyginant su kiekybinio tyrimu metu gautais Klaipėdos AVPK tyrėjų atliekančių ikiteisminius tyrimus rezultatais.

Pagal LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 9 straipsnį policijos pareigūnai atvykę į smurto artimoje aplinkoje įvykio vietą apie įvykį praneša specializuotos pagalbos centrui,

kuris gavęs tokią informaciją susisiekia su smurtą patyrusiu asmeniu bei teikia jam pagalbą.[47] Turint galimybę bendrauti smurtą artimoje aplinkoje patyrusiomis moterimis Specializuotos pagalbos centrų atstovai gali atpažinti, kad moteris patiria sisteminį smurtą. Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovas/informantas teigia „*mūsų darbo praktika rodo, kad visais atvejais moterys, patyrusios savo esamo ar buvusio partnerio fizinį smurtą artimoje aplinkoje, patiria savo esamo ar buvusio partnerio jos atžvilgiu naudojamą sisteminį smurtą. Fizinis smurtas yra psichologinio ir/ar ekonominio smurto, kuris iki to laiko buvo naudojamas prieš moterį, pasekmė*." Pasak informanto būna tokių atvejų, kai moteris pati nesugeba identifikuoti iki tol jos atžvilgiu naudotų veiksmų kaip psichologinio ir/ar ekonominio smurto, tai priklauso nuo to ar moteris yra turėjusių nesmurtinių santykių patirties iki kol užmezgė santykius su esamuoju partneriu, kuris jos atžvilgiu naudoja smurtą. Tais atvejais kai moteris turi nesmurtinių santykių patirties, ji pati geba įvardinti savo partnerio veiksmus, iš kurių galima atpažinti, kad moteris patiria sisteminį smurtą, tačiau tais atvejais, kai moteris neturi nesmurtinių santykių patirties ir neatpažįsta jos atžvilgiu naudojamų tam tiktų smurto formų, smurtinius santykius priima kaip tarpusavio santykių „norma", atpažinti sisteminį smurtą padeda užduodami konkretūs su tuo susiję klausimai. Taigi, Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovas teigia, kad „*fizinio smurto artimoje aplinkoje faktas jau yra pakankamai rimtas požymis, kuris rodo, didelę tikimybę, kad moteris patiria sisteminį smurtą*". Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro atstovas nurodė, kad sisteminis smurtas vykta reguliariai, todėl tai labai paveikia moterį, dėl šios priežasties vien bendraujant su moterimi galima pastebėti, kad ji patiria sisteminį smurtą. Informantas nurodė požymius, kurie gali padėti atpažinti, kad moteris yra smurtautojo galioje ir kontrolėje: „*moters didžiulė baimė priimti sprendimus, nuolatinis kalbėjimas smurtautojo žodžiais, smurtautojo iškėlimas, savęs nuvertinimas, dalinimasis apie smurtautojo pavydo epizodus, didžiulė kaltė, gėda, net smurtautojo gynimas, nuolatiniai pasakojimai, kad aplinka nori pakenkti moteriai, todėl smurtautojas ją apriboja nuo aplinkinių, finansų kontrolė*".

Šiomis dienomis sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumas yra problema, informantai patvirtina, kad sisteminį smurtą atpažinti yra sunku. Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro direktorės teigimu, siekiant atpažinti moters patiriamą sisteminį smurtą specialistas bendraudamas su smurtą patyrusia moterimi turi sudaryti jai tam tikras sąlygas: saugią aplinką bei specialisto kompetenciją. Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovas teigia, kad „*sisteminį smurtą patirianti moteris gali atvirai papasakoti apie savo smurtinių santykių patirtį tik tuo atveju, jeigu kalbėdama su specialistu jaučiasi saugi. Labai svarbu, kad*

47 „Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas", *supra note*, 5.

pokalbyje nedalyvautų pašaliniai asmenys, kad moteris jaustų specialisto palaikymą. Taip pat labai svarbu, kad specialistas į kurį kreipėsi sisteminį smurtą patirianti moteris, turėtų pakankamai žinių apie smurto artimoje aplinkoje dinamiką, galimas jo apraiškas ir nukentėjusio asmens psichinei sveikatai daromą poveikį". Taigi, pasak informanto sunkiausia sisteminį smurtą atpažinti tais atvejais, kai specialistas nesugeba sudaryti sisteminį smurtą patiriančiai moteriai aukščiau išvardintų sąlygų. Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro atstovas nurodė, kad labiausiai sisteminio smurto atpažįstamumą apsunkina tai, jog pačios moterys patiriančios sisteminį smurtą, neatpažįsta visų smurto rūšių ir pakankamai jį toleruoja bei tai, jog sisteminį smurtą patiriančios moterys dažnai jaučia gėda ir atsakomybę, kaltę už tai, kas vyksta, o visa tai jas stabdo kreiptis pagalbos bei kalbėti apie smurtines patirtis.

2020 m. Moterų informacijos centro užsakymu bendros Lietuvos ir Didžiosios Britanijos visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų kompanijos „Baltijos tyrimai" atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis[48], 18 proc. Lietuvos gyventojų yra patyrę smurtą artimoje aplinkoje t. y. kas penktas Lietuvos gyventojas. 85 proc. smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų teigia, kad nukentėjo nuo esamo ar buvusio sutuoktinio ar partnerio, o 44 proc. smurtą artimoje aplinkoje patyrusių vyrų sako, kad nukentėjo nuo tėvų. Net 60 proc. artimoje aplinkoje patyrusių asmenų nesikreipė pagalbos, o jos ieškojusiųjų – tik 15 proc. kreipėsi į policiją. Kretingos moterų informacijos ir pagalbos centro atstovas nurodė, kad per 2020 m. į Specializuotos kompleksinės pagalbos centrus, teikiančius pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims visoje Lietuvoje, asmeniškai kreipėsi 720 smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų, kas sudaro tik 6 proc. nuo visų pagalbą gavusių asmenų skaičiaus. Pateikti duomenys rodo, kad didelė dalis asmenų patyrusių smurtą artimoje aplinkoje nesikreipia pagalbos. Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovas pateikė dažniausias priežastis dėl kurių moterys patiriančios smurtą niekur nesikreipia pagalbos: „*visuomenė (įskaitant specialistus, savo darbo praktikoje susiduriančius su smurto artimoje aplinkoje problema) vis dar pakankamai tolerantiška smurtui artimoje aplinkoje, taip pat tiesioginėmis smurto priežastimis laiko priklausomybę nuo alkoholio, nedarbą, skurdą ir panašius socialinius veiksnius, kurie paskatina dažnesnes smurtinio elgesio apraiškas, bet nėra tiesioginės smurtinio elgesio priežastys, dėl ko nukentėjęs asmuo vengia viešai kalbėti apie savo smurtinę patirtį, bijodamas būti tapatinamas su „asocialiais" asmenimis. Taip pat visuomenė vis dar atsakomybę už patirtą smurtą perkelia nuketėjusiam, o ne smurtavusiam asmeniui, toks požiūris padidina nukentėjusio asmens kaltę ir bejėgiškumą*". Taigi, pasak

48 „Lietuvos gyventojų apklausa apie smurtą artimoje aplinkoje". Specializuotos kompleksinės pagalbos centras. Žiūrėta 2021 m. kovo 11 d. https://www.specializuotospagalboscentras.lt/tyrimai/

informanto, dažniausiai sisteminį smurtą patiriančios moterys nesikreipia pagalbos todėl, kad jaučia bejėgiškumą, baimę, savęs kaltinimą ir izoliaciją.

Statistikos departamento duomenimis, per 2020 m. tik 1 iš 8 atvejų, kai asmenys pranešė apie patiriamą smurtą, buvo pradėti ikiteisminiai tyrimai. Kalbat apie sisteminį smurtą, ikiteisminių tyrimų skaičius yra ypatingai mažas bei kiekybinis tyrimas, aptartas pirmoje tyrimo dalyje, parodė, kad sisteminį smurtą teisėsaugos institucijose yra sunku įrodyti. Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovas teigia, kad dažniausiai priežastys, kodėl sunku įrodyti sisteminį smurtą yra siejamos su teisės aktų trūkumais arba nepakankamu teisės aktuose teikiamų galimybių išnaudojimu, ypač tais atvejais, kai asmuo patiria psichologinį, ekonominį ir/ar seksualinį smurtą artimoje aplinkoje. Taip pat informantas nurodė, kad „*vienas iš svarbiausių veiksnių įvardijamos ribotos nukentėjusio asmens galimybės pateikti akivaizdžius įrodymus. Kalbama apie nepakankamą policijos pareigūnų kompetenciją, susijusią su žiniomis apie smurto artimoje aplinkoje dinamiką, galimas jo apraiškas ir nukentėjusiojo psichinei sveikatai daromą poveikį. Įtakos turi ir visuomenės nuostatos, nukentėjusio asmens psichologinė savijauta, sąlygota smurtinės patirties. Taigi šiuo atveju tikriausiai reikėtų kalbėti apie kompleksą, kuris iš esmės apima visus paminėtus veiksnius*“.

Siekiant mažinti sisteminio smurto artimoje aplinkoje mastą bei palengvinti jo atpažįstamumą bei įrodomumą, tikslinga imtis į tai nukreiptų priemonių. Pasak Kretingos moterų informacijos ir mokymo centro atstovo, norint pasiekti akivaizdžių rezultatų būtina sistemingai ir lygiagrečiai veikti keliomis kryptimis:

1) Vykdyti smurto artimoje prevenciją (orientuotą į skirtingo amžiaus, išsilavinimo, socialinės ir ekonominės padėties asmenų grupes, skleidžiant informaciją jiems suprantama kalba);
2) Užtikrinti tinkamą apsaugą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims (ne tik tais atvejais, kai pakanka įrodymų pradėti ikiteisminį tyrimą ir atsiranda pagrindas imtis baudžiamųjų priemonių, bet ir įtvirtinant teisės aktuose bei formuojant praktikoje civilinių apsaugos priemonių taikymą tais atvejais, kai žmogus praneša apie patiriamą smurtą artimoje aplinkoje);
3) Užtikrinti prieinamą specializuotą kompleksinę ilgalaikę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims ir jų artimiesiems (šiai dienai ypatingai jaučiamas ribotas ilgalaikės psichoterapinės pagalbos ir kokybiškų advokatų paslaugų prieinamumas);
4) Didinti specialistų, savo darbo praktikoje susiduriančių su smurto artimoje aplinkoje problema, kompetenciją, suteikiant žinių apie smurto artimoje aplinkoje dinamiką, galimas jo apraiškas ir nukentėjusio asmens psichinei sveikatai daromą poveikį;

5) Plėtoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą (pastebimas žinių trūkumas apie skirtingų institucijų veiklos ribas, keitimosi informacija stoka).

Visų šių priemonių kompleksas su laiku padėtų sukurti aplinką, kurioje smurtinis elgesys būtų lengviau identifikuojamas ir iš esmės netoleruojamas, smurtą patyrę asmenys palaikomi, o smurtinį elgesį naudojantys asmenys sulauktų atitinkamų pasekmių. Palaikanti aplinka paskatintų smurtą patiriančius asmenis ieškoti kreiptis pagalbos, o ne slėpti iki to momento, kai pasireiškia fiziniais veiksmais. Pasak informanto „*šiai dienai smurto artimoje aplinkoje prevencija vykdoma fragmentiškai, nukentėjusių asmenų apsauga užtikrinama tik fizinio smurto atvejais, nukentėjusiems asmenims teikiama tik pirminė pagalba, specialistų kvalifikacijos kėlimas priklauso nuo jų pačių noro dalyvauti mokymuose šia tema, tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta labiau formaliai*“.

Apibendrinant empirinį tyrimą, kurį sudarė dvi dalys – apklausa bei pusiau struktūruotas interviu – galima prieiti išvados, kad Klaipėdos AVPK tyrėjai atliekantys ikiteisminius tyrimus mano, jog labiausiai sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje **atpažįstamumą** apsunkina tai, kad moteris patirianti sisteminį smurtą, pati niekur nesikreipia pagalbos. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai patvirtina, kad viena iš priežasčių, kodėl sunku atpažinti sisteminį smurtą, yra tai jog tai patirianti moteris jaučia baimę, gėdą ir atsakomybę dėl susidariusios situacijos, kas stabdo jas apie tai kalbėti ir kreiptis pagalbos. Taip pat tai, jog moteris nesikreipia niekur pagalbos įtakoja visuomenė, kuri vis dar pakankamai tolerantiška smurtui artimoje aplinkoje bei linkusi atsakomybę už patirtą smurtą perkelti nukentėjusiam, o ne smurtavusiam asmeniui, todėl sisteminį smurtą patiriančios moterys nesikreipia pagalbos, nes jaučia bejėgiškumą, baimę, savęs kaltinimą ir izoliaciją. Tačiau taip pat kaip didelė problema apsunkinanti sisteminio smurto atpažįstamumą buvo įvardinta specialistų, bendraujančių su smurtą patiriančia moterimi, kompetencijos stoka bei negebėjimas sukurti saugios aplinkos, ko pasekoje moteris patirianti sisteminį smurtą, bendraudama su tokiu specialistu tai nutyli, kadangi nejaučia pasitikėjimo.

Klaipėdos AVPK tyrėjai atliekantys ikiteisminius tyrimus mano, kad labiausiai sisteminio smurto artimoje aplinkoje **įrodinėjimą** apsunkina tai, jog ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų, tačiau taip pat respondentų nuomone didelę įtaką turi ir tai, kad moteris neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą bei sisteminio smurto trukmė, dėl kurios gali būti prarandami tam tikri įrodymai. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai teigia, kad negali nurodyti vieno konkretaus veiksnio apsunkinančio sisteminio smurto įrodinėjimą, o tai įtakoja kompleksas veiksnių, tokių kaip teisės aktų trūkumai, įrodymų nebuvimas, policijos

pareigūnų kompetencijos stoka, visuomenės nuostatos, nukentėjusio asmens psichologinė savijauta, sąlygota smurtinės patirties ir kiti.

Iš apklausos metu gautų rezultatų galima daryti išvadą, kad daugumos respondentų nuomone labiausiai **palengvinti atpažinti sisteminį smurtą ir jį įrodyti galėtų** tokie pokyčiai kaip teisės aktų keitimas, tačiau nemaža dalis respondentų pasisakė ir už mokymus skirtus sisteminio smurto atpažinimui bei jo įrodinėjimui. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai pasisakė už tai, kad būtina sistemingai veikti keliomis kryptimis, siekiant sukurti aplinką, kurioje smurtinis elgesys būtų lengviau identifikuojamas bei netoleruojamas: vykdyti smurto artimoje aplinkoje prevenciją, užtikrinti tinkamą apsaugą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenimis, užtikrinti prieinamą specializuotą kompleksinę ilgalaikę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, didinti specialistų, savo darbo praktikoje susiduriančių su smurto artimoje aplinkoje, kompetenciją bei plėtoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Tik visų priemonių visuma gali duoti akivaizdžių rezultatų kovojant su sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje problema.

IŠVADOS

1. Sisteminis smurtas – tai pasikartojantis, tikslingas elgesys, kuomet naudojant prievartą, bauginant, taikant kitas kontrolės priemones ir taktikas, asmeniui daromas tyčinis fizinis, seksualinis, psichinis, ekonominis ar kitas poveikis, siekiant kontroliuoti bei įbauginti, dėl kurio asmuo patiria žalą. Dažniausiai sisteminis smurtas pasireiškia sistemingai partnerio atžvilgiu naudojant psichologinį ir ekonominį smurtą – bauginant, naudojant emocinę prievartą, izoliuojant auką, menkinant smurtinį elgesį, manipuliuojant vaikais, piktnaudžiaujant vyro privilegijomis, draudžiant dirbti, naudojant prievartą ir grasinimus, o tuomet kai moteris nori ištrūkti iš tokių santykių jos atžvilgiu taikomas fizinis ir/ar seksualinis smurtas, kuris yra ilgą laiką naudojamo psichologinio ir /ar ekonominio smurto pasekmė. Dėl šios priežasties padaromi partnerio dominavimu grįsti santykiai, moteris tampa įbauginta, patirianti didelę žalą bei negeba nutraukti sisteminiu smurtu grįstų santykių.
2. 2011 m. priimtas LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, pagal kurį ikiteisminiai tyrimai dėl smurto artimoje aplinkoje pradedami nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, nereikalaujant nukentėjusio asmens skundo, leido padidinti pranešimų apie smurto artimoje aplinkoje atvejus. 2012-2020 m. registruojamų pranešimų dėl smurto prieš moteris artimoje aplinkoje padaugėjo 10,75 karto. Tuo tarpu, apie sisteminio smurto paplitimą tikslių duomenų nėra, kadangi Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse nėra numatyta baudžiamoji atsakomybė už sisteminį smurtą. Galima kelti tik prielaidą, kad užregistruoto sisteminio smurto dinamika taip pat galėjo augti kartu su kitais smurto artimoje aplinkoje atvejais.
3. Ilgalaikis sisteminis smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris vyksta kaip smurtinio elgesio modelis, kurio metu būna taikomi ne pavieniai veiksmai, o visų smurto formų taktikų kompleksiškumas, tačiau sisteminis smurtas Lietuvoje nėra kvalifikuojamas kaip atskira nusikalstam veika. Sisteminio smurto kvalifikavimas kaip vienos atskiros nusikalstamos veikos, garantuotų kompleksinį požiūrį į smurtines veikas, kas padidintų šio reiškinio įrodomumą. Apie patiriamą smurtą artimoje aplinkoje dažnai bijo kalbėti moterys, kurios patiria jį sistemiškai, baimė papasakoti savo smurtines patirtis turi įtakos sisteminio smurto atpažįstamumui. Taip pat sisteminio smurto atpažįstamumą įtakoja visuomenės požiūris į smurtinį elgesį, kuomet yra sumenkinama smurtautojo atsakomybė ir dalis jos perkeliama smurto aukai bei visuomenės požiūris į smurtautojo portretą, kuomet manoma, kad

smurtauja žemą socialinę padėtį užimantys vyrai, nors smurtauti linkę ir aplinkos teigiamai vertinami asmenys, turintis aukštą socialinį statusą.

4. 4.1. Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad tyrėjai mano, jog labiausiai sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje *atpažinimą apsunkina* moters patiriančios sisteminį smurtą pagalbos nesikreipimas. Moteris jaučia baimę, gėdą, atsakomybę dėl susidariusios situacijos, todėl nenori apie tai kalbėti bei kreiptis pagalbos. Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai nurodė nesikreipimo priežastis: visuomenė vis dar pakankamai tolerantiška smurtui artimoje aplinkoje bei linkusi atsakomybę perkelti nukentėjusioms moterims, o ne smurtautojui; negebėjimas atpažinti sisteminio smurto, kuomet bendraujama su fizinį smurtą patyrusia moterimi, tam įtakos turi specialistų kompetencijos stoka bei negebėjimas sukurti saugios aplinkos.

   4.2. Tyrėjai, atliekantys ikiteisminius tyrimus, mano, kad labiausiai sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje *įrodinėjimą apsunkina* tai, kad ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų. Taip pat didelė įtaką turi ir tai, kad moteris būdama įbauginta smurtautojo neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą bei sisteminio smurto trukmė dėl kurios gali būti prarasti tam tikri įrodymai. Nėra vieno konkretaus veiksnio apsunkinančio sisteminio smurto įrodinėjimą, o tai įtakoja kompleksas veiksnių, tokių kaip teisės aktų trūkumai, įrodymų nebuvimas, policijos pareigūnų kompetencijos stoka, visuomenės nuostatos, nukentėjusio asmens psichologinė savijauta sąlygota smurtinės patirties ir kiti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. „Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas Nr. XI-1425, 2011 m.“. LRS. Žiūrėta 2020 m. gegužės 3 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.400334
2. „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas 2000 m. redakcija“. LRS. Žiūrėta 2021 m. vasario 2 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555
3. „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“. LRS. Žiūrėta 2020 m. spalio 11 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr
4. „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas“. LRS. Žiūrėta 2020 m. spalio 11 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20464/TAIS_130330
5. „Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės“. LRS. Žiūrėta 2021 m. vasario 2 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211886?jfwid=e3vixdggw
6. Grinevičienė, Kristina. „Fizinio skausmo sukėlimo nustatymo ir BK 140 straipsnyje numatyto nusikaltimo pripažinimo mažareikšmiu probleminiai aspektai“. MRU: 2014. file:///C:/Users/Gra%C5%BEvydas/Desktop/2269-4850-1-PB.pdf
7. Jakštienė, Ramunė. „Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga“. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019. https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:36358667/datastreams/MAIN/content
8. Slučkienė, Danguolė. „Smurtas šeimoje: trijų kartų įžvalgos“. Magistro darbas, Vilniaus pedagogikos universitetas, 2009. https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2094430/datastreams/MAIN/content
9. Dobash, Emerson ir Dobash Russell.“When men murder women“. Oxford University Press, 2015.
10. Jatautas. *Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas.* 1993.
11. Miškinis, Kęstutis. *Šeima žmogaus gyvenime* . Kaunas: AB Aušra, 2003.
12. Mitchell. *Domestic/ Dating Violence.* Seatle: 1994.
13. Walker, Lenore E. A. *The batered women sindrome.* New York: Springer publishing company, 2009. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~cin/Criticism%20of%20the%20Western%20Society%20&%20Civilization%20-%20Collection%205/Domestic%20Violence/Walker%20-%20The%20Battered%20Woman%20Syndrome%20(2009).pdf

14. Baudžiamoji byla 1-1165-880/2019. E Teismai. Žiūrėta 2021 m. sausio 14 d., https://eteismai.lt/byla/162142496424226/1-1165-880/2019?word=sisteminis%20smurtas
15. Baudžiamoji byla Nr. 1-1821-763/2018. E Teismai. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d. https://eteismai.lt/byla/46306405988909/1-1821-763/2018?word=artima%20aplinka
16. Baudžiamoji byla Nr. 1-3033-240/2014. E teismai. Žiūrėta 2021 m. balandžio 10 d., https://e-teismai.lt/byla/131243532563600/1-3033-240/2014
17. Baudžiamoji byla Nr. 1A-148-651/2016. E Teismai. Žiūrėta 2021 m. sausio 14 d., https://eteismai.lt/byla/23069082620219/1A-148-651/2016
18. Teismų praktikos smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. AB-47-1, 2017.
19. „Galios ir kontrolės ratas“. Specializuotos kompleksinės pagalbos centras. Žiūrėta 2021-02-22, https://www.specializuotospagalboscentras.lt/galios-ir-kontroles-ratas/
20. „Gyventojų apklausa“. Be ribų. Žiūrėta 2021 m. vasario 26 d. https://www.be-ribu.lt/uploads/2018/10/LT_Gyventoju-apklausa_2017.pdf
21. Grušaiskaitė, Agnė. „Kokie vyrai smurtauja prieš savo žmonas, partneres, mylimąsias? Kaip juos atpažinti?“. Mano teisės. Žiūrėta 2021 m. vasario 24 d., https://manoteises.lt/straipsnis/kokie-vyrai-smurtauja-pries-savo-zmonas-partneres-mylimasias-kaip-juos-atpazinti/
22. „Lietuvių kalbos žodynas“. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d., https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Sistema
23. „Lietuvos gyventojų apklausa apie smurtą artimoje aplinkoje“. Specializuotos kompleksinės pagalbos centras. Žiūrėta 2021 m. kovo 11 d. https://www.specializuotospagalboscentras.lt/tyrimai/
24. „Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys“. Būk stipri. Žiūrėta 2021 m. vasario 2 d. http://bukstipri.lt/data/public/uploads/2018/12/nuo_nusikalstamu_veiku_nukentejusios_moterys2004_2013.pdf
25. „Sisteminio smurto ir konflikto skirtumai“. Visureikalas.lt. Žiūrėta 2021-02-22 https://www.visureikalas.lt/naujienos/socialiniams-darbuotojams/2017/12/sisteminio-smurto-ir-konflikto-skirtumai
26. „Smurtas artimoje aplinkoje“, Oficialios statistikos portalas, žiūrėta 2020 m. gegužės 5 d. https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=226411
27. „Smurto formos“. Būk stipri. Žiūrėta 2021 m. sausio 31 d., http://bukstipri.lt/saa-kas-tai/smurto-formos/20

28. „What is emotional abuse?“. *ReachOut.com.* Žiūrėta 2021 m. sausio 31 d., https://au.reachout.com/articles/what-is-emotional-abuse
29. „Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimo ataskaita“. Be ribų. Žiūrėta 2021 m. vasario 8 d., https://www.be-ribu.lt/uploads/2018/10/TSI_Tyrimo-ataskaita_2018.pdf

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Anketa „Sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje: atpažinimo ir įrodinėjimo problemos“, kuri buvo pateikiama internetinėje svetainėje „ManoApklausa.lt“.

„Esu Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Teisės ir policijos veiklos programos magistrantūros studijų antro kurso studentė Julija Kvasytė. Taip pat dirbu Klaipėdos AVPK Kretingos r. PK tyrėja, atliekančia ikiteisminio tyrimo funkcijas. Šiuo metu rašau baigiamąjį magistro darbą, kurio tema „Sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje: atpažinimo ir įrodinėjimo problemos“. Atlieku tyrimą, kurio tikslas išsiaiškinti, kokios problemos labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą ir įrodinėjimą. Sisteminis smurtas - tai pasikartojantis, ilgai trunkantis elgesys, kai bauginant, naudojant prievartą ir kitas kontrolės taktikas, įvairias smurto formas (ekonominį, psichologinį, fizinį, seksualinį), su intymiu partneriu kuriami ir palaikomi dominavimu grįsti santykiai, siekiant jį įbauginti ir riboti jo veiksmus.

Apklausa yra anoniminė. Jums nereikės nurodyti savo vardo ar pavardės. Gauti duomenys bus naudojami tik apibendrintai.

Labai dėkoju už Jūsų atsakymus!“

1. Koks Jūsų darbo stažas atliekant ikiteisminius tyrimus?

- ☐ Iki 2 metų
- ☐ 2-5 metų
- ☐ 5-8 metų
- ☐ 8-10 metų
- ☐ 10 ir daugiau metų

2. Jūsų nuomone, ar „sisteminis smurtas“ ir „pakartotinis smurtas“ yra tapatūs reiškiniai?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

3. Ar teko atlikti ikiteisminį tyrimą, kuriame moteris būtų nukentėjusi dėl patiriamo sisteminio smurto?

- ☐ Taip
- ☐ Ne

4. Jeigu yra tekę atlikti ikiteisminį tyrimą susijusį su sisteminiu smurtu, kaip dažnai atliekate tokio pobūdžio ikiteisminius tyrimus?

- ☐ 2-3 kartus per mėnesį
- ☐ Kartą per mėnesį
- ☐ 2-3 kartus per pusmetį
- ☐ Kartą per pusmetį
- ☐ Kartą per metus ir rečiau
- ☐ Kita ____

5. Ar įmanoma atpažinti sisteminį smurtą pagal tai, kaip moteris elgiasi apklausų metu, kurios atliekamos dėl epizodinio fizinio smurto?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

6. Ar Jums, atliekant ikiteisminį tyrimą dėl fizinio smurto prieš moterį, sunku pamatyti/atpažinti, kad moteris patiria sisteminį smurtą?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

7. Kodėl sunku pamatyti/atpažinti, kad moteris patiria sisteminį smurtą, atliekant ikiteisminį tyrimą dėl fizinio smurto?

8. Jūsų nuomone, kokios problemos, vyraujančios visuomenėje, labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą?

	Labai apsunkina	Apsunkina	Nežinau	Iš dalies apsunkina	Neapsunkina
a) Išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje	☐	☐	☐	☐	☐
b) Įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas (dažnai	☐	☐	☐	☐	☐

žmonės įsivaizduoja, kad smurtauja vyrai, kurie patiria finansinių sunkumų, neišsilavinę, turintys problemų dėl alkoholio vartojimo ir pan., todėl iš vyrų, kurie yra išsilavinę, užimantys aukštas pareigas ir pan. nesitikima smurtinio elgesio)					
c) Požiūris, kad nereikia kištis į dviejų žmonių asmeninį gyvenimą, todėl net ir pastebint naudojamą sisteminį smurtą, apie tai nepranešama	☐	☐	☐	☐	☐
d) Dėl patiriamo sisteminio smurto, moteris praranda pasitikėjimą savimi, būna įbauginta, todėl pati niekur nesikreipia pagalbos	☐	☐	☐	☐	☐
e) Visuomenės nuostatos, kad moteris pati kalta dėl tokios susidariusios situacijos (teigiama, kad turėjo žinoti į kokius santykius įsitraukia, kad seniai reikėjo išsiskirti, kad pati išprovokuoja konfliktus ir pan.), ko pasekoje moteris nenori pasakoti apie kitas smurtines patirtis.	☐	☐	☐	☐	☐
f) Medikų, policijos pareigūnų, socialinių darbuotojų bei kitų asmenų, kurie susiduria su moterimi patyrusia smurtą, kompetencijos stoka, dėl kurios negebama atpažinti patiriamo sisteminio smurto iš moters elgesio, psichologinės būklės ir pan.	☐	☐	☐	☐	☐

9. Jūsų nuomone, ar sunku įrodyti ikiteisminio tyrimo metu, kad įtariamasis naudojo sisteminį smurtą?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

10. Jūsų nuomone, kas labiausiai apsunkina sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje įrodinėjimą ikiteisminio tyrimo atlikimo metu?

	Labai apsunkina	Apsunkina	Nežinau	Iš dalies apsunkina	Neapsunkina
a) Moteris, būdama įbauginta smurtautojo, neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą	☐	☐	☐	☐	☐
b) Ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų	☐	☐	☐	☐	☐
c) Sisteminio smurto trukmė (pvz., dėl ilgos trukmės gali būti prarasti tam tikri įrodymai)	☐	☐	☐	☐	☐
d) Sisteminis smurtas apie kelias smurto formas (psichologinį, ekonominį, seksualinį, fizinį)	☐	☐	☐	☐	☐
e) Išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu	☐	☐	☐	☐	☐
f) Bylos sudėtingumas (daug epizodų)	☐	☐	☐	☐	☐

11. Ar atliekant ikiteisminius tyrimus dėl patirto fizinio smurto, moterys dažniau linkusios pasakoti apie kitus anksčiau patirtus smurto (ne tik fizinio) atvejus?

- ☐ Noriai pasakoja neklaustos
- ☐ Papasakoja tik uždavus tiesioginį klausimą apie anksčiau patirtą smurtą
- ☐ Linkusios nutylėti, vengia atsakyti į klausimus susijusius su anksčiau patirto smurto atvejais
- ☐ Kita ____

12. Ar atliekant ikiteisminius tyrimus dėl patirto fizinio smurto, moterys išreiškia norą, kad smurtautojas gyventų skyriumi ir nesiartintų prie jų?

- ☐ Dažniau nori, kad smurtautojas gyventų skyriumi ir nesiartintų
- ☐ Dažniau nori, kad smurtautojas grįžtų gyventi namo
- ☐ Kita ____

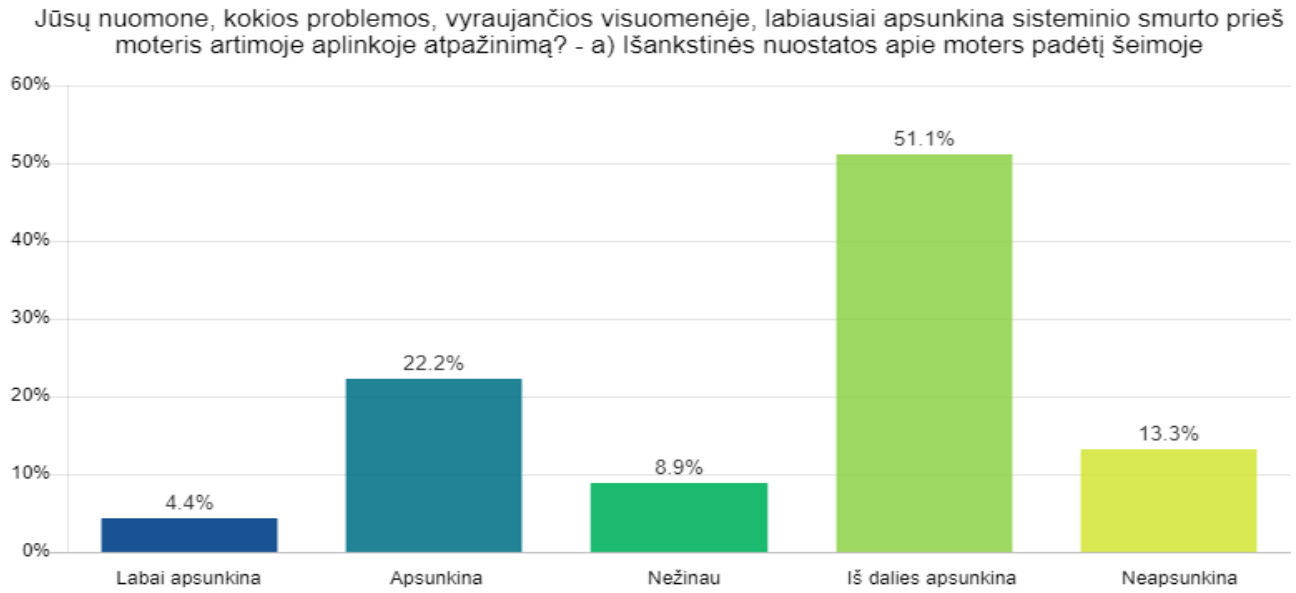
13. Jūsų nuomone, kokie pokyčiai labiausiai galėtų padėti atpažinti sisteminį smurtą ir jį įrodyti?

- ☐ Didesnis tarpinstitucinis bendradarbiavimas
- ☐ Teisės aktų keitimas, pvz.: numatant baudžiamąją atsakomybę konkrečiai už sisteminį smurtą ir aiškiai apibrėžiant dispoziciją
- ☐ Mokymai skirti sisteminio smurto atpažinimui ir jo įrodinėjimui
- ☐ Kita ____

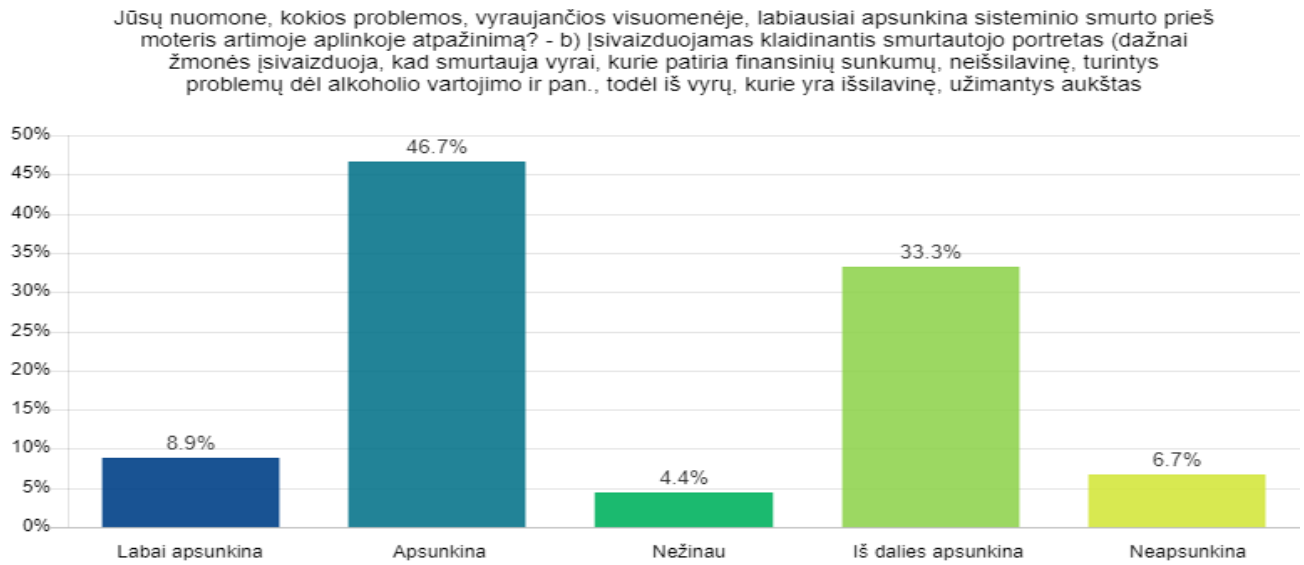
14. Jeigu esate nagrinėję bylą dėl moters patiriamo sisteminio smurto, pasidalinkite savo patirtimi ir požiūriu, kas Jums buvo sunkiausia? Ką reikėtų daryti, kad palengvinti tokių bylų nagrinėjimą bei padidinti įrodomumą?

Priedas Nr. 2

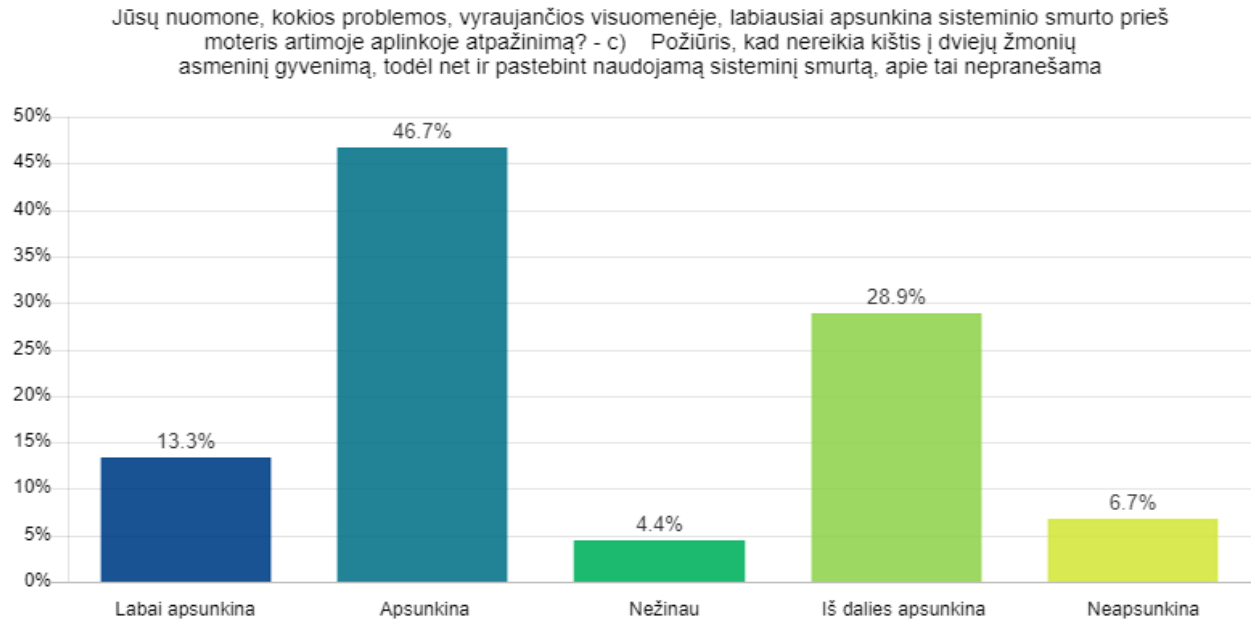
Apklausos „Sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje: atpažinimo ir įrodinėjimo problemos“ apibendrinti rezultatai ir pateikti grafine išraiška:

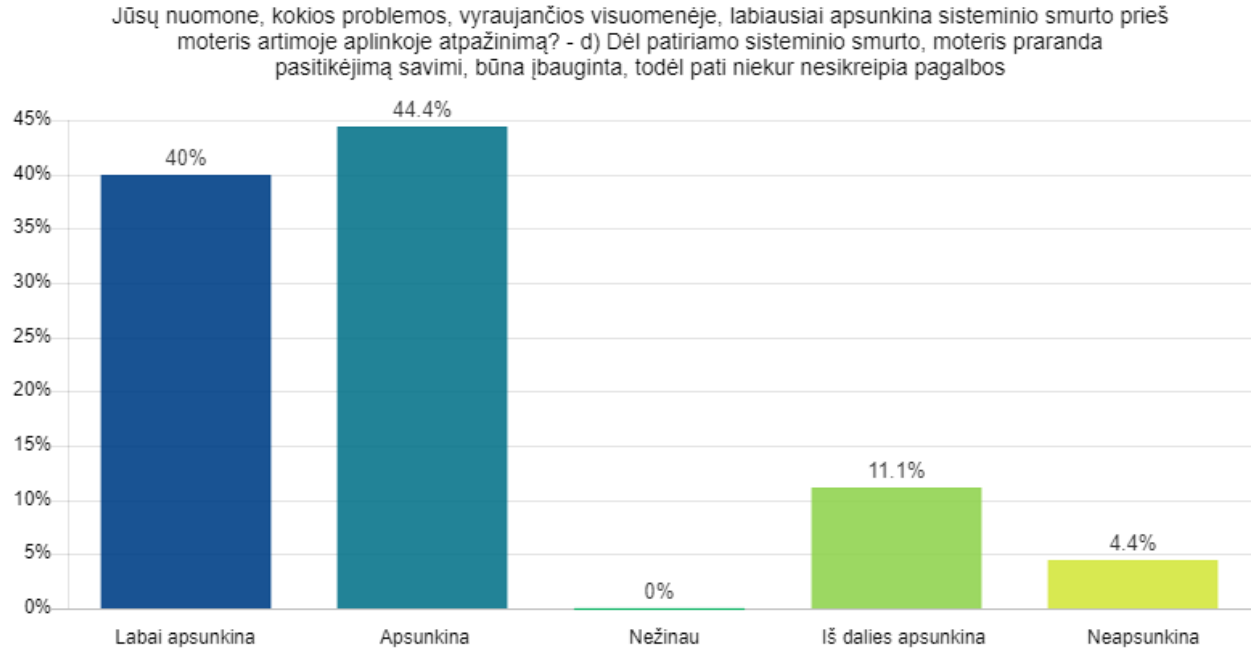
17 paveikslas. Išankstinės nuostatos apie moters padėtį šeimoje.

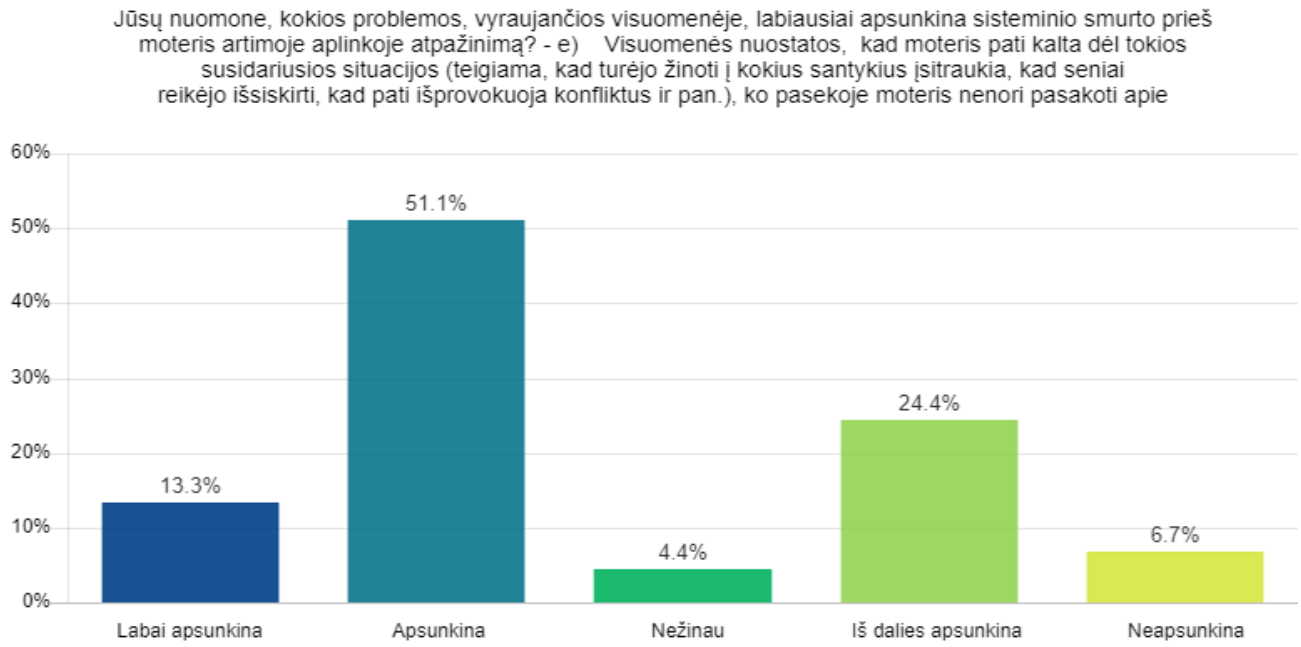
18 paveikslas. Įsivaizduojamas klaidinantis smurtautojo portretas.

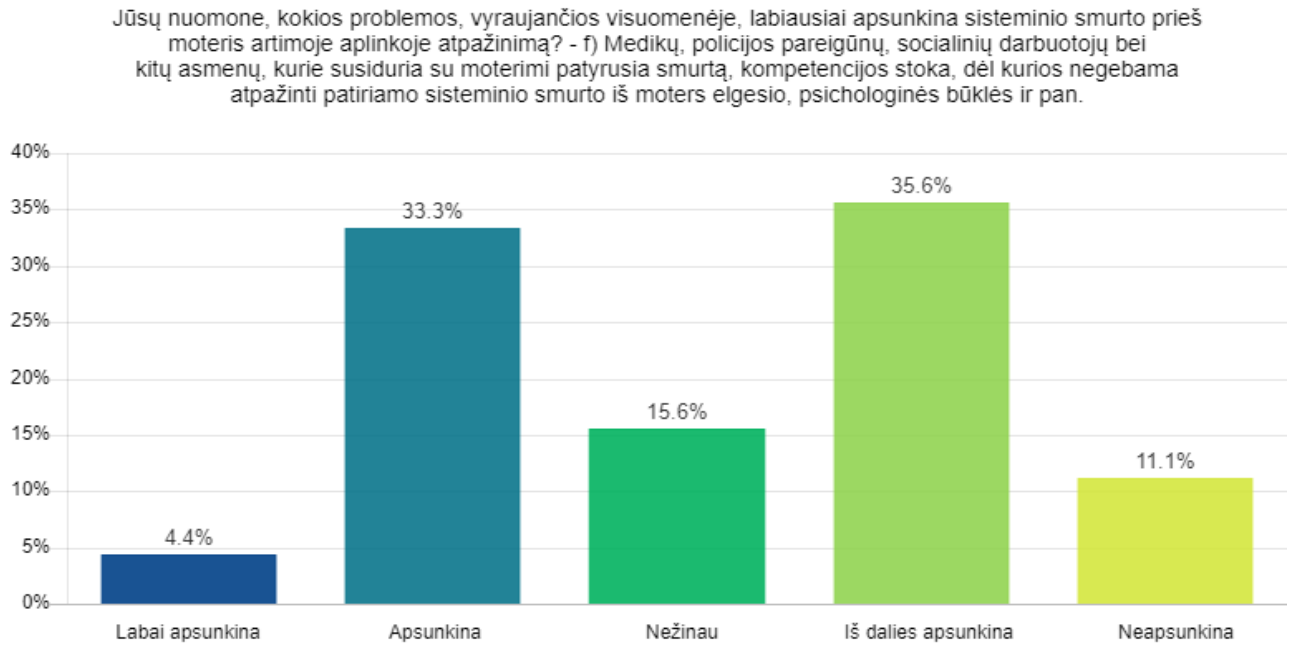
19 paveikslas. Požiūris, kad nereikia kištis į dviejų žmonių asmeninį gyvenimą.

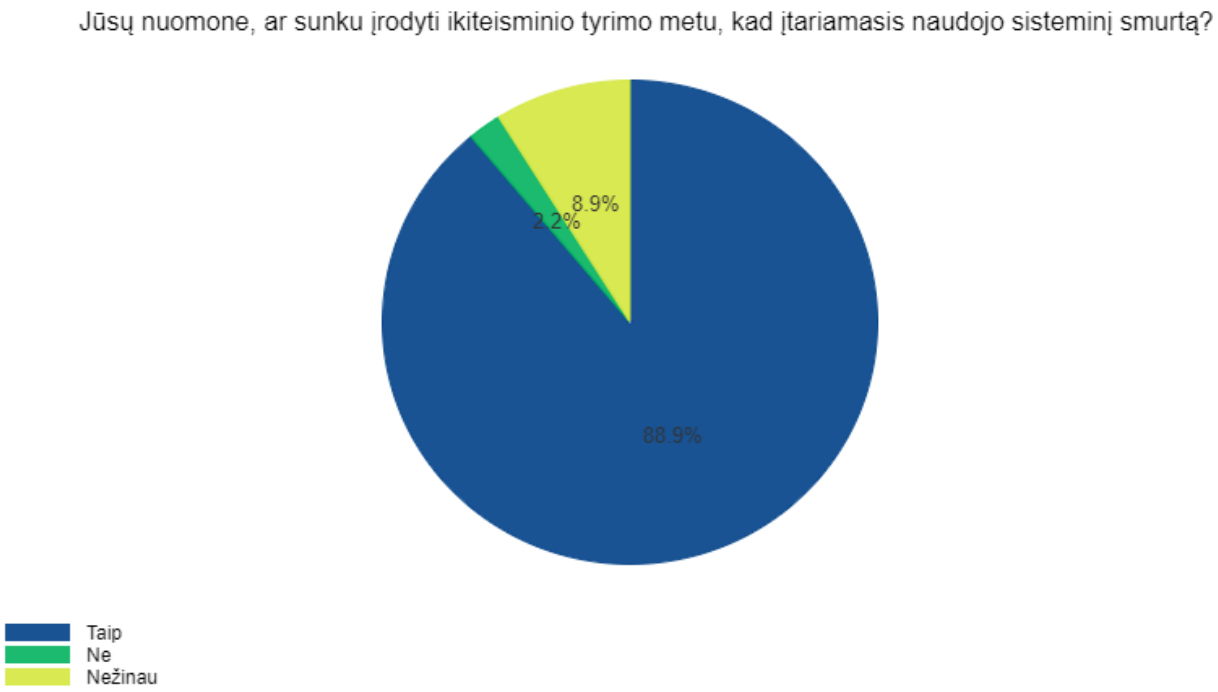
20 paveikslas. Moteris pati niekur nesikreipia pagalbos.

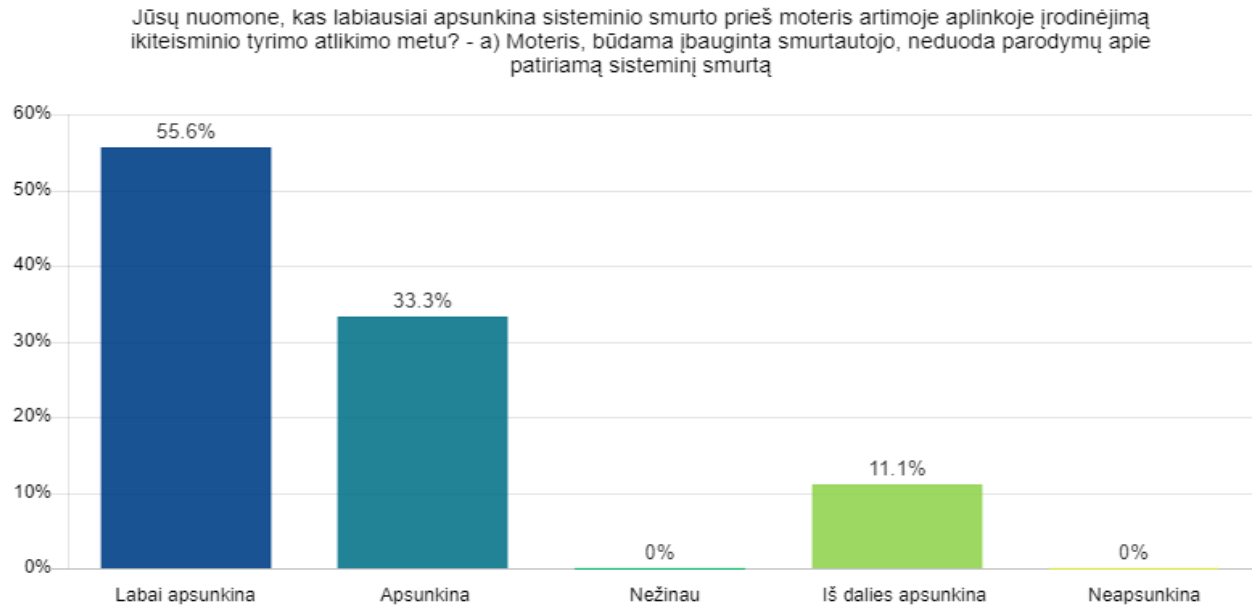
21 paveikslas. Visuomenės nuostatos, kad moteris pati kalta dėl tokios susidariusios situacijos.

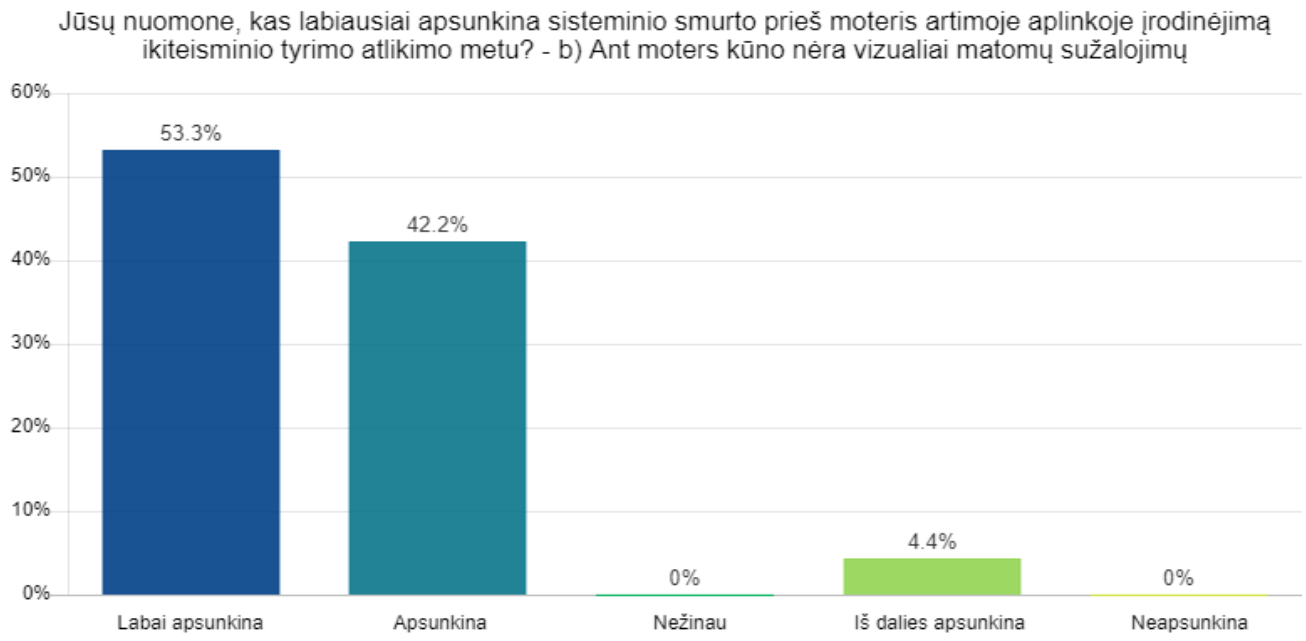
22 paveikslas. Asmenų, kurie susiduria su smurtą patyrusia moterimi, kompetencijos stoka.

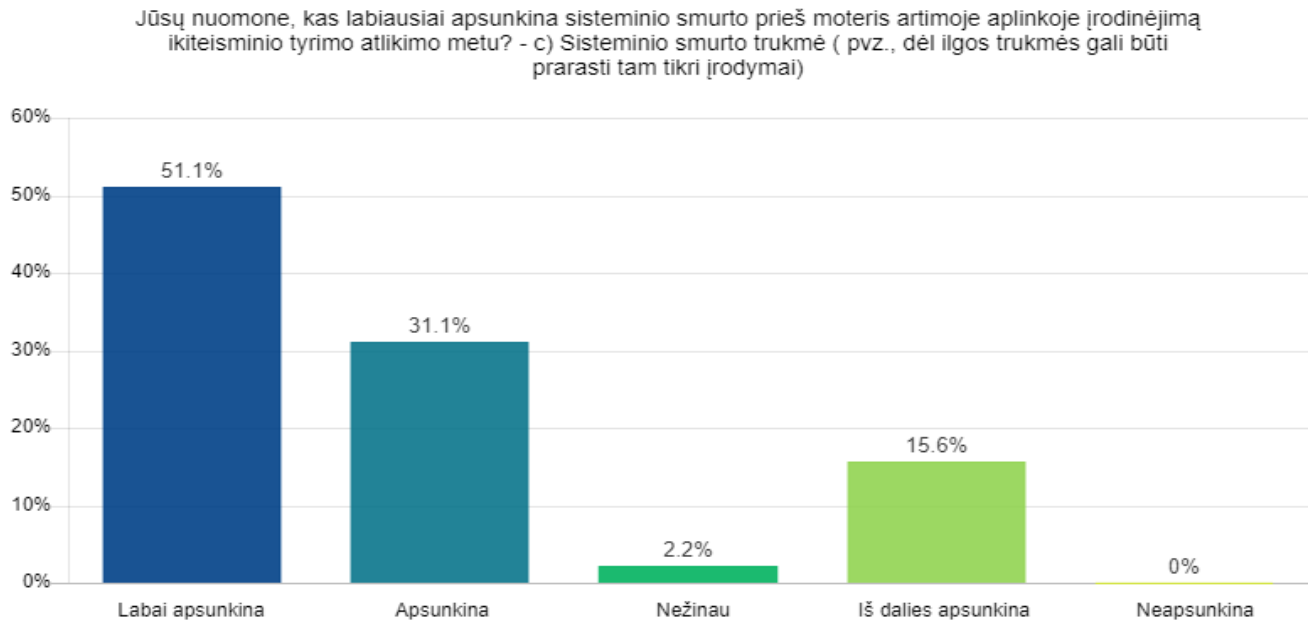
23 paveikslas. Ar sunku įrodyti sisteminį smurtą?

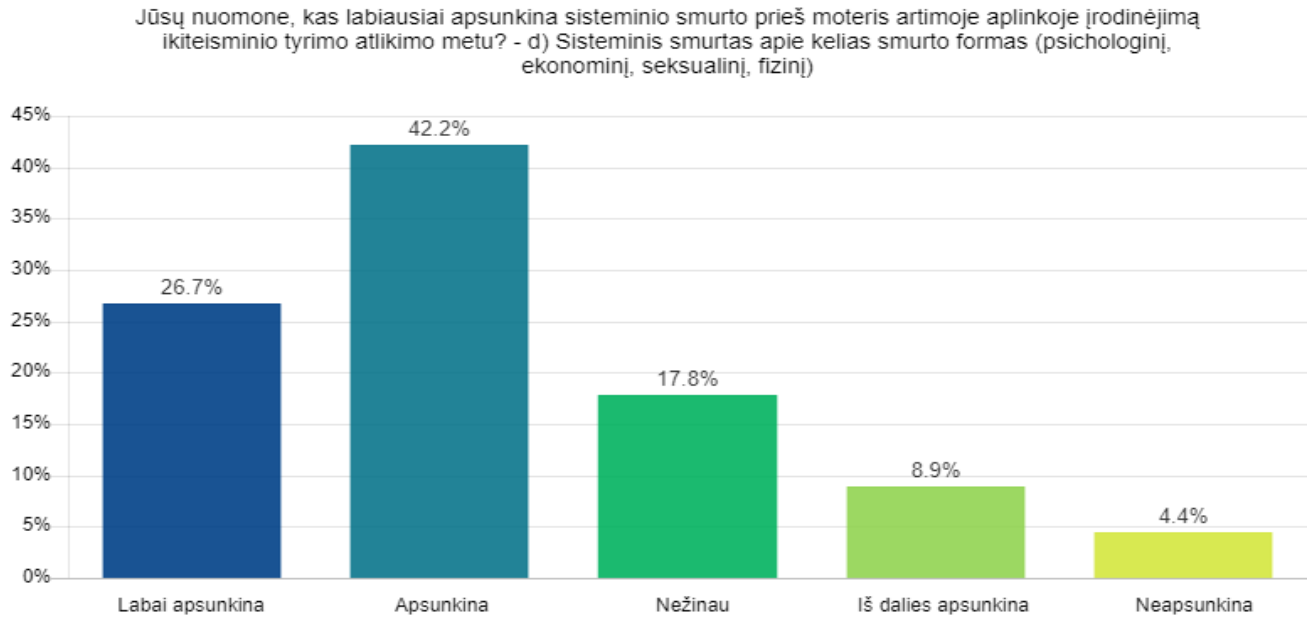
24 paveikslas. Moteris neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą.

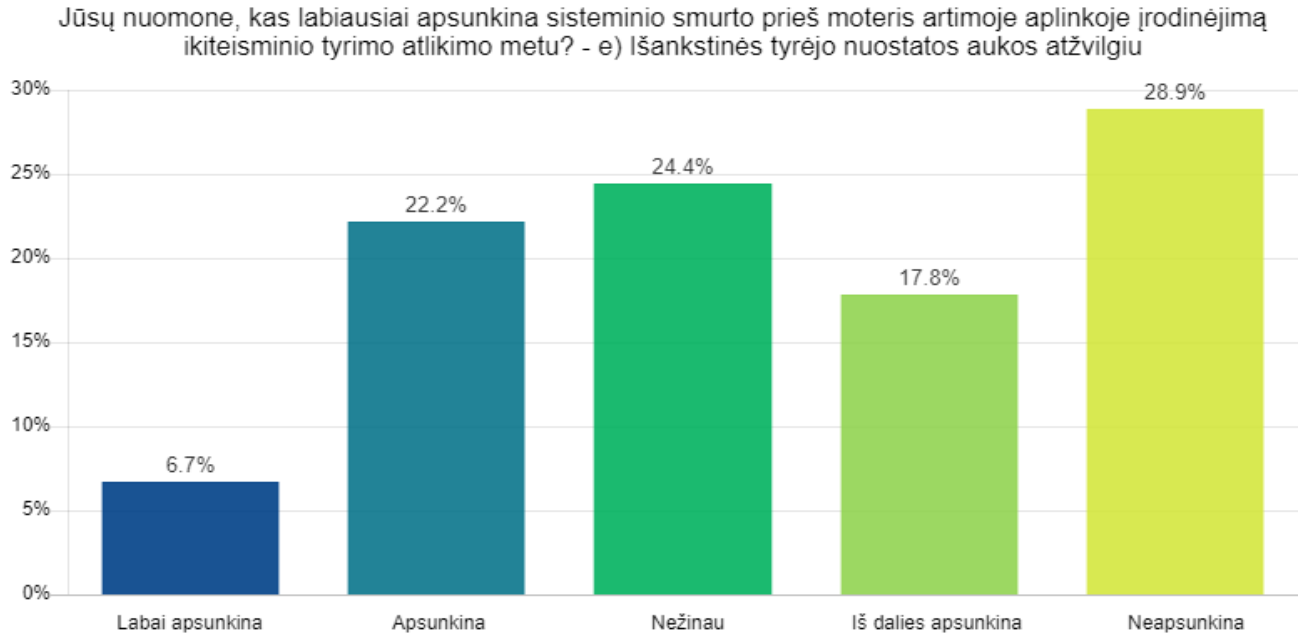
25 paveikslas. Ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų.

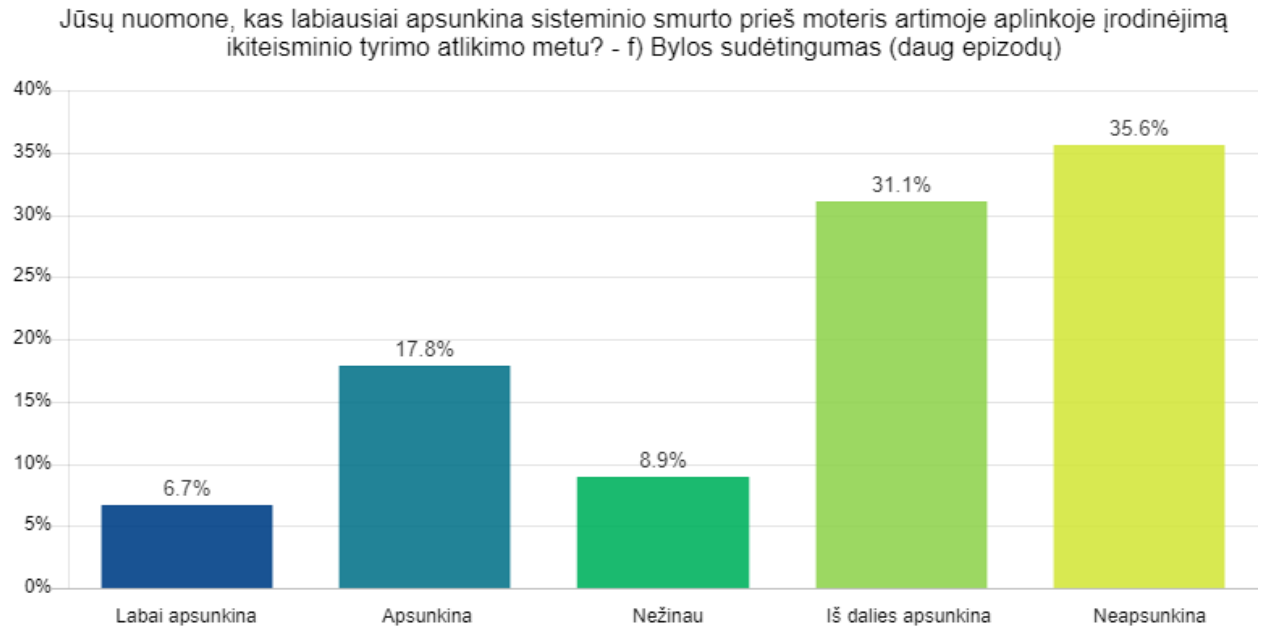
26 paveikslas. Sisteminio smurto trukmė.

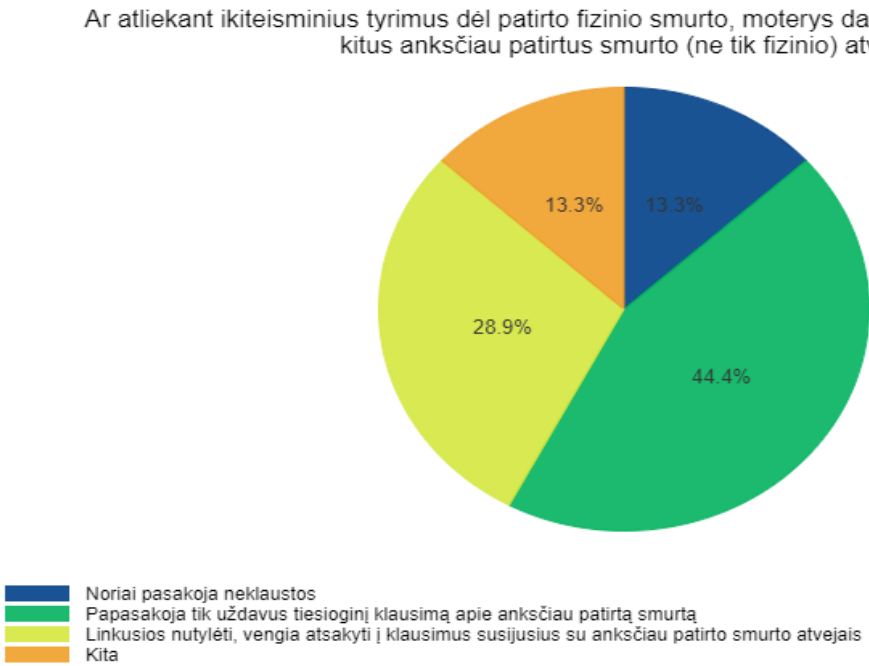
27 paveikslas. Sisteminis smurtas apie kelias smurto formas.

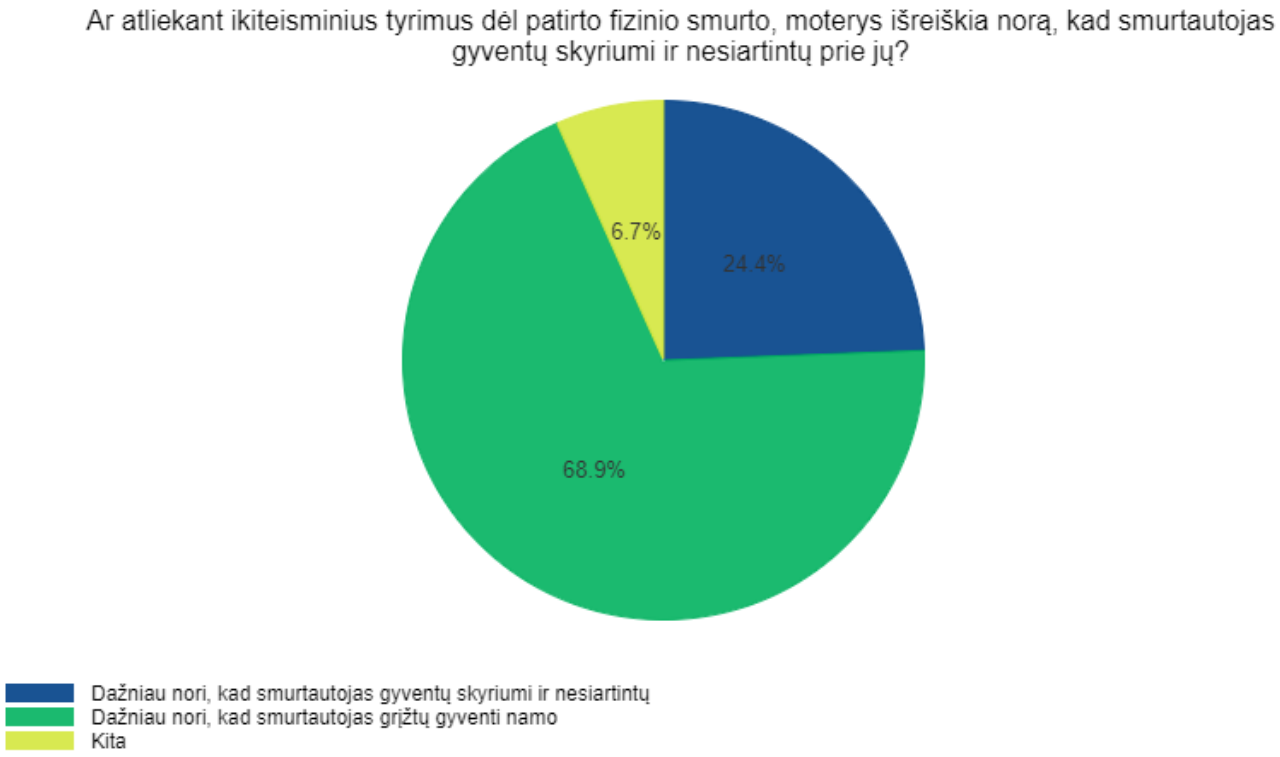
28 paveikslas. Išankstinės tyrėjo nuostatos aukos atžvilgiu.

29 paveikslas. Bylos sudėtingumas.

30 paveikslas. Ar moterys pasakoja apie smurtines patirtis?

31 paveikslas. Moterų pozicija dėl smurtautojo gyvenamosios vietos po smurto atvejo.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris yra labai paplitęs reiškinys, kuris lengvai perauga į sisteminį smurtą. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2019 m. dėl smurto artimoje aplinkoje buvo užregistruotas 7691 nusikaltimas, tai sudarė 16,2 proc. visų užregistruotų nusikaltimų. Po 2011 m. Lietuvoje įsiteisėjusio Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo, registruojamų nusikaltimų dėl smurto artimoje aplinkoje skaičius ženkliai išaugo, kadangi ikiteisminiai tyrimai pradedami nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, o ne sulaukus nukentėjusio asmens skundo. Sisteminis smurtas yra pasikartojantis elgesys, kuomet siekiama kurti ir palaikyti dominavimu grįstus santykius, partnerio atžvilgiu naudojamos įvairios galios ir kontrolės strategijos, aukos atžvilgiu naudojamas įvairios smurto formos. Dažnu atveju, pirmiausia, moteris patiria psichologinį ir/ar ekonominį smurtą, o tuomet, kai nori ištrūkti iš tokių santykių, partneris pradeda naudoti fizinį ir/ar seksualinį smurtą, siekiant išlaikyti dominavimą santykiuose ir įbauginti auką. Kadangi fizinis smurtas traktuojamas kaip ilgą laiką trunkančių kitų smurto formų naudojimo pasekmė, galima daryti prielaidą, kad moteris, kuri patiria fizinį smurtą, patiria ir sisteminį smurtą. Dėl šios priežasties 2011 m. įsiteisėjusio Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo normos padidina galimybę atpažinti, tai, kad moteris patiria sisteminį smurtą.

Baigiamojo darbo objektas yra sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje, o tikslas išanalizuoti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimo ir įrodinėjimo problemas Lietuvoje. Norint pasiekti tyrimo tikslą buvo naudojami empiriniai duomenų rinkimo metodai: anketavimas bei struktūruotas interviu. Anketavimo metu buvo apklausinėjami Klaipėdos AVPK tyrėjai, atliekantys ikiteisminius tyrimus apie problemas, kurios labiausiai apsunkina sisteminio smurto atpažinimą ir įrodinėjimą. Struktūruoto interviu metu į pateiktus klausimus atsakė Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai. Tyrimo rezultatai parodė, kad Klaipėdos AVPK tyrėjai mano, jog labiausiai sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažinimą apsunkina tai, jog moteris patirianti sisteminį smurtą, pati niekur nesikreipia pagalbos, o įrodomumą labiausiai apsunkina tai, kad ant moters kūno nėra vizualiai matomų sužalojimų, tačiau taip pat didelę įtaką turi ir tai, kad moteris, būdama įbauginta smurtautojo, neduoda parodymų apie patiriamą sisteminį smurtą bei sisteminio smurto trukmė dėl kurios gali būti prarasti tam tikri įrodymai. Interviu metu, Specializuotos kompleksinės pagalbos centro atstovai, pritaria tyrėjams, kad viena iš priežasčių, apsunkinanti sisteminio smurto prieš moteris artimoje aplinkoje atpažįstamumą yra tai, jog moteris jaučia baimę, gėdą, atsakomybę dėl susidariusios situacijos,

todėl nenori apie tai kalbėti bei kreiptis pagalbos. O kalbant apie įrodinėjimą, Specializuotos kompleksinė pagalbos centro atstovai teigia, kad negali nurodyti vieno konkretaus veiksnio apsunkinančio sisteminio smurto įrodinėjimą, o tai įtakoja kompleksas veiksnių, tokių kaip teisės aktų trūkumai, įrodymų nebuvimas, policijos pareigūnų kompetencijos stoka, visuomenės nuostatos, nukentėjusio asmens psichologinė savijauta, sąlygota smurtinės patirties ir kiti.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Domestic violence against women is a very common phenomenon that easily escalates into systemic violence. According to the data of the Lithuanian Department of Statistics, in 2019. 7691 crimes were registered due to domestic violence, which accounted for 16.2%. of all recorded crimes. After 2011 According to the Law of the Republic of Lithuania on Protection from Domestic Violence, which entered into force in Lithuania, the number of registered crimes of domestic violence has increased significantly, as pre-trial investigations are initiated after establishing domestic violence rather than receiving a victim's complaint. Systemic violence is a repetitive behavior where the aim is to build and maintain a relationship based on dominance, different strategies of power and control are used towards the partner, and various forms of violence are used towards the victim. Often, first, a woman experiences psychological and / or economic violence, and when she wants to break out of such a relationship, the partner begins to use physical and / or sexual violence to maintain dominance in the relationship and intimidate the victim. Since physical violence is treated as a consequence of the long-term use of other forms of violence, it can be assumed that a woman who experiences physical violence also experiences systemic violence. For this reason, in 2011 The norms of the Law on Protection from Domestic Violence, which entered into force in the Republic of Lithuania, increase the possibility of recognizing that a woman experiences systemic violence.

The object of the final work is systemic violence against women in the local environment, and the aim is to analyze the problems of recognizing and proving systematic violence against women in the domestic environment in Lithuania. Empirical data collection methods were used to achieve the research goal: questionnaires and structured interviews. During the survey, investigators of the Klaipėda County Chief Police Commissariat were interviewed, conducting pre-trial investigations on the problems that make it most difficult to identify and prove systemic violence. Representatives of the Specialized Complex Assistance Center answered the questions during the structured interview. The results of the research showed that the investigators of Klaipėda County Chief Police Commissariat believe that the recognition of systemic violence against women in the local environment is most difficult due to the fact that a woman experiencing systemic violence does not seek help, and the evidence is most difficult , but the fact that a woman, being intimidated by the perpetrator, does not testify to the systemic violence she experiences and the duration of the systemic violence, which may lead to the loss of certain evidence, also has a significant impact. During the interviews, representatives of the Specialized Comprehensive Care Center agree with the

researchers that one of the reasons that makes it difficult to recognize systemic violence against women in the local environment is that women feel fear, shame, responsibility for the situation and do not want to talk about it and seek help. As for the evidence, the Specialized Complex Assistance Center states that it cannot indicate the evidence of systemic violence aggravating one specific factor, which is influenced by a number of factors such as shortcomings in legislation, lack of evidence, lack of competence of police officers, public attitudes, psychological well-being of the victim, conditioned by violent experiences and others.